

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra Mediálních studií

Diplomová práce

2019

Nikola Pařízková

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra Mediálních studií

**Média a geopolitika: Pozadí fungování českých médií po
roce 1991 v globálním kontextu**

Diplomová práce

Autor práce: Nikola Pařízková

Studijní program: Mediální studia

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Jiráček, Ph.D.

Rok obhajoby: 2019

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 10.5.2019

Nikola Pařízková

Bibliografický záznam

PAŘÍZKOVÁ, Nikola. *Média a geopolitika: Pozadí fungování českých médií po roce 1991 v globálním kontextu*, 2019. 90 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra Mediálních studií. Vedoucí diplomové práce prof. PhDr. Jan Jiráček, Ph.D.

Rozsah práce: 188 424 znaků s mezerami

Anotace

Diplomová práce se zabývá fungováním médií v České republice v kontextu globálních změn po roce 1991. Na příkladu této země se snaží pochopit, jak může být uplatňován vnější vliv na média uvnitř určitého státu. Česká republika prošla s koncem studené války radikální ekonomickou, politickou, společenskou i kulturní transformací. Tato změna se z velké části odvíjela od událostí v mezinárodním systému. Hlavním argumentem pro toto tvrzení je, že Česká republika je malým státem nacházejícím se v relativně strategickém regionu středovýchodní Evropy. Vzhledem k těmto a dalším podmínkám je pro tento stát z geopolitického hlediska téměř nemožné vykonávat autonomní svrchovanou politiku. Je ovlivňován centrálními aktéry světového systému a vztahy mezi nimi. Touto optikou se práce dívá i na fungování médií. Testuje tvrzení, že i po rozpadu Sovětského svazu a nástupem demokracie a neoliberálních rámců externí vliv na česká média nevymizel, pouze se změnila jeho podstata v návaznosti na širší globální kontext. K tomu jsme si vybrali primárně dva ukazatele. Jedním z nich jsou legislativní úpravy médií, které byly v zemi přijímány od konce 80. let. Postupně se zde také implementovalo mezinárodní, a zejména evropské právo. Druhým je silný vstup západních zahraničních vlastníků do českých médií po roce 1991, který (minimálně do roku 2004) stále rostl. To souvisí nejen se změnou tržních podmínek v celém světě, ale potažmo i u nás. Zároveň také s politickým a společenským směřováním země po pádu komunistického režimu. V tomto ohledu považujeme geopolitický kontext za zásadní.

Annotation

This thesis deals with the functioning of the media in the Czech Republic in the context of global changes after 1991. On the example of this country, it aims to understand how external influence on media within a certain state can be applied. The Czech Republic underwent a radical economic, political, social and cultural transformation with the end of the Cold War. This change was largely based on events in the international system. The main argument for this claim is that the Czech Republic is a small state located in the relatively strategic region of Central Eastern Europe. Given these and other conditions, it is almost impossible for the state to carry out an autonomous sovereign policy from a geopolitical point of view. It is influenced by the central players in the world system and relations between them. By this optics, the thesis also examines the functioning of the media. It tests the hypothesis that,

even after the collapse of the Soviet Union and implementation of democratic and neoliberal frameworks, the external influence on the Czech media has not disappeared, only its essence has changed in relation to the wider global context. For this aim we chose primarily two indicators. One is the media legislation that has been adopted in the country since the late 1980s and is increasingly implementing international, and especially European, law. The second is the strong entry of Western foreign owners into Czech media after 1991, which continued to grow at least until 2004. This is related not only to the change in market conditions throughout the world, and hence also to our country, but also to the political and social direction of the country after the fall of the communist regime. In this respect, we consider the geopolitical context essential.

Klíčová slova

Česká republika – Média – Geopolitika – Transformace – Fungování médií – Vnější vliv

Keywords

Czech Republic - Media - Geopolitics - Transformation - The functioning of the media - External influence

Title/název práce

Media and geopolitics: The background of the functioning of Czech media after 1991 in a global context

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala prof. PhDr. Janu Jirákoví, Ph.D. za pozornost a péči při vedení této práce, za jeho rychlé reakce, skvělé připomínky i kritiku.

Obsah

ÚVOD	2
1 MÉDIA A POSILOVÁNÍ MOCENSKÝCH STRUKTUR	6
1.1 MÉDIA, CENTRÁLNÍ AUTORITA A OBČANÉ	7
1.1.1 Média a vládnoucí struktury	8
1.1.2 Občané: Veřejné mínění jako jejich koncese nebo nástroj ovládnání?	10
1.2 MÉDIA A HEGEMONIE	15
1.2.1 Antonio Gramsci a jeho vize hegemonie	16
1.2.2 Robert Cox: Vertikální dimenze kulturní hegemonie	18
1.3 KONTEXT FUNGOVÁNÍ MÉDIÍ V RÁMCI ZKOUMANÉHO OBDOBÍ	20
2 ČESKÁ REPUBLIKA JAKO SOUČÁST GEOPOLITICKY STRATEGICKÉHO REGIONU	26
2.1 STRATEGICKÁ POZICE ČESKÉ REPUBLIKY PODLE GEOPOLITICKÝCH AUTORŮ A KONCEPT SHATTERBELT	27
2.1.1 Region středovýchodní Evropy podle autorů klasické geopolitiky	28
2.1.2 Shatterbelt: Konfliktní sféra vlivu	34
2.2 ČESKÁ REPUBLIKA: NARUŠENÍ STÁTNÍ SUVERENITY?	35
3 METODOLOGIE PRÁCE	39
4 POZADÍ ČESKÝCH MÉDIÍ PO ROCE 1991 V GLOBÁLNÍM KONTEXTU	42
4.1 TRANSFORMACE ČESKÝCH MÉDIÍ NA KONCI STUDENÉ VÁLKY A JEJICH NÁSLEDNÉ FUNGOVÁNÍ A REGULACE	42
4.2 HISTORICKÝ KONTEXT A GEOPOLITICKÉ NASTAVENÍ	53
4.3 ANALÝZA VLASTNICTVÍ A FINANCOVÁNÍ MÉDIÍ OD ROKU 1991	61
ZÁVĚR	73
SUMMARY	75
POUŽITÁ LITERATURA	77
SEZNAM PŘÍLOH	90

Úvod

Následující diplomová práce se zabývá problematikou fungování českých médií v období po konci studené války v globálním kontextu. Změny v celosvětovém uspořádání okolo roku 1991 se do vývoje v zemích středovýchodní Evropy značně promítly. Česká republika (Československo) prošla s rozpadem Sovětského svazu radikální transformací, která s sebou nesla zásadní politické, společenské a ekonomické změny. Žádoucí demokratizace a liberalizace českého systému se promítla i ve fungování médií. Český mediální systém prošel změnou od centrálního řízení a kontroly k zakládání demokratických institucí, patřičné mediální legislativy, změně charakteru a funkce přítomných médií a zejména zásadní změně vlastnických vztahů a otevření se zahraničním vlastníkům.

Diplomová práce přejímá realistickou perspektivu geopolitiky. Ta tvrdí, že malé státy umístěné ve strategických regionech, působí v rámci celosvětových změn spíše jako závaží převládajících mocenských vztahů, než jako suverénní autonomní jednotky definující svůj osud a vývoj. Středovýchodní Evropa je v tomto směru považována za jeden z takových regionů. Česká republika tak může být relevantním příkladem uplatňování externího vlivu. Ten může mít různý charakter. V rámci této práce argumentujeme tím, že tento vliv se uplatňoval i po roce 1990 skrze média, jakožto prostředku k udržování převažujících mocenských vztahů mírovým způsobem.

Práce si tak klade za cíl porozumět fenoménu vnějšího vlivu na fungování médií uvnitř určitého státu a analyzovat, jakým způsobem k tomu mohla být média využívána v případě České republiky. Hlavní otázkou práce tedy je, zda (a jakým způsobem) byl vnější vliv na naše média uplatňován. Jak tomu bylo interním nastavením umožněno, a jaké konkrétní formy ztělesňoval. Naší hlavní hypotézou v tomto případě je, že i přes transformaci mediálního systému po pádu Sovětského svazu, kdy hlavními prvky byla demokratizace, liberalizace a privatizace, vliv vnějších aktérů na česká média nevyvymizel, pouze se změnila jeho povaha v návaznosti na širší geopolitická nastavení.

První dvě kapitoly diplomové práce mají teoretický charakter. Kapitola 1 se zabývá mediální problematikou k tématu. Hlavním cílem kapitoly je popis toho, jak mohou média podporovat stávající mocenská uspořádání, a to jak na národní, tak na mezinárodní úrovni. Představeny jsou principy vztahu mezi médii, centrální autoritou a občany. Soustředíme se zejména na ambivalenci tohoto vztahu, kdy média mohou sloužit jednak jako koncese občanů, jednak jako nástroj elit, které jsou u moci a přejí si stávající nastavení udržet. Souvisí s tím i

problematika veřejného mínění, kde jsou, kromě základních autorů jako W. Lippmann (1922) a E. Noelle-Neumannová (1991), představeny myšlenky autora mezinárodních vztahů Edwarda Carra (1939), který považuje moc veřejného mínění za stejně důležitou, jako moc vojenskou a ekonomickou.

Následně jsou představeny různé pohledy na téma hegemonie, jakožto nadvlády určité dominantní skupiny či idejí v dané společnosti. K tomu primárně slouží myšlenky zástupců frankfurtské školy a kritické teorie. Diplomová práce se opírá o myšlenky a názory A. Gramsciho (1971, 1991) a R. Coxe (1977, 1979), kteří se tomuto tématu věnují. Jejich hlavním argumentem je to, že média mohou mírovým způsobem přispívat k udržení hegemonie prostřednictvím vytváření konsenzu. Tento trend Gramsci vnímá totožně i v rámci mezinárodní hierarchie, tedy v nadřazenosti určitých mocností nad ostatními státy. Pohled dále doplňuje R. Cox s tím, že jakákoli organizace moci nevytváří pouze instituce a politické mechanismy, ale i převládající myšlenky, které je legitimizují.

Poslední část první kapitoly pak (z teoretického hlediska) detailněji rozebírá společenský kontext, který s fungováním médií ve zkoumaném období souvisí. Zejména, na základě různých autorů z oboru studia médií, rozebírá otázku rozvoje tzv. masové společnosti a masových médií s následnými trendy. S tím, v rámci naší práce, souvisí nejen rozvoj technologický, ale zejména ekonomický. Změny tržních podmínek souvisejících se zkoumaným obdobím a s tím spojeným společenským kontextem, jsou velmi diskutovaným tématem. K tomu práce odkazuje na autory jako B.H. Bagdikian (2004), J. Curran (2002), K. Jakubowicz a D. Paletz (2003, 2007), V. Mosco (2009), a mnoho dalších. V rámci trendů, jako je koncentrace vlastnictví médií a jejich komercializace, může být oslaben častý názor, že média jsou jedním z hlavních pilířů demokratických uspořádání.

Druhá kapitola má geopolitický charakter. Jejím hlavním argumentem je, že je Česká republika malým státem nacházejícím se v geopolitické sféře vlivu mezi „západem“ a „východem“. To je popsáno například konceptem shatterbelt, který je v kapitole představen. Vzhledem ke zmíněným charakteristikám je Česká republika náchylná k vnějšímu vlivu, který byl v této zemi napříč historií uplatňován odedávna. Lze předpokládat, že i přes převažující ideologické rámce tomu po konci studené války nebylo jinak. Geopolitické koncepty na toto téma představují zejména autoři jako H. Mackinder (1919), N. Spykman (1942, 1944) a Z. Brzezinski (1989). Zmíněna je také teze amerického autora S. Krasnera

(1996, 1999), který tvrdí, že státní suverenita je běžně nedodržovaným konceptem, zejména v případě států jako je Česká republika.

Třetí kapitola je metodologická, tedy nejen, že shrnuje teoretické rámce této případové studie, ale zároveň definuje její analytická východiska, která mají napomoci potvrzení či vyvrácení nastolené hypotézy. Pro zodpovězení toho, jakým způsobem se přerozdělení sil v mezinárodním systému promítlo na fungování českých médií, si práce určuje tři hlavní kritéria. Těmi jsou 1) regulace médií, 2) geopolitický kontext změn a 3) vlastnictví a financování médií. Za počátek zkoumaného období považujeme rok 1991, resp. 1989, kdy už se zmíněné změny odehrávaly.

Závěrečná kapitola je analytická. Její struktura se drží nadefinovaných kritérií. První část se věnuje procesu transformace mediálního systému v období okolo roku 1991. Klade si za cíl postihnout hlavní rámce jeho fungování. Všímá si tedy především legislativy a dalších norem, které se týkají geografické a obsahové činnosti médií. Snaží se zároveň popsat hlavní kontrolní mechanismy a instituce, které fungování médií v zemi ovlivňovaly a ovlivňují. To vše optikou otevřenosti externím subjektům. Jinými slovy, pozornost je věnována zejména těm aspektům legislativního nastavení, které vypovídají o možnosti uplatňování vlivu externích subjektů.

Následující geopolitická analýza má za cíl kontextualizovat oba další analytické rámce. Pokud tvrdíme, že by mohl být na mediální systém v určité zemi vliv, nestačí nám pouhý teoretický předpoklad, že je k tomu daná země náchylná. Potřebujeme znát i konkrétní tendence, které se v mezinárodním systému odehrávaly a to, jak konkrétně se v dané zemi promítaly. V rámci požadované demokratizace a liberalizace státu se v České republice jedná převážně o hlavní trend integrace do západních struktur, zejména Evropské unie a NATO, k zajištění rozvoje a bezpečnosti státu. Právě tyto a další tendence podkapitola detailněji zkoumá s cílem propojení principů objevených dalšími částmi analýzy.

V poslední části je zkoumán ekonomický aspekt, konkrétně struktura vlastnických vztahů médií a koncentrace vlastnictví v rukou zahraničních vlastníků (zejména evropských). Fakt, že média přešla do soukromých rukou, je pro naši práci důležitý. Zásadní je ovšem analýza přísunu zahraničního kapitálu, a to jak prostřednictvím podílu na vlastnictví soukromých médií, tak i investic do reklamy. I přes náročnost této analýzy jsme se pokusili popsat hlavní trendy, které tak završují celkovou praktickou část a doplňují velmi podstatný prvek tohoto

zkoumání – vliv skrze ekonomické vztahy, který je v současném globálním prostředí považován za jeden z nejzásadnějších.

Rozsah diplomové práce je z teoretického hlediska velmi široký. To platí i pro analytickou část. Ta se pokusila postihnout hlavní aspekty, které lze v rámci zkoumání externího vlivu zasáhnout. V rámci toho jsme museli od původních tezí upustit od poslední části analýzy, kterou bylo zkoumání konkrétních obsahů. To by nesporně přispělo k relevanci této práce, jelikož by dokázalo potvrdit či vyvrátit, zda byl vyzkoumaný vliv reálně uplatňován. Od této části jsme upustili nejen vzhledem k její obsahové náročnosti, ale i vzhledem k tomu, že cílem práce bylo soustředit se primárně na mechanismy (a ne konkrétní projevy). Dalším odchýlením od tezí je změna pořadí kapitol teoretické části práce a změna struktury podkapitoly, která se věnuje kontextu fungování médií v daném období. K tomuto jsme přistoupili vzhledem k větší logické návaznosti jednotlivých podkapitol.

1 MÉDIA A POSILOVÁNÍ MOCENSKÝCH STRUKTUR

„Státem sponzorovaná propaganda, pokud ji podporují vzdělané třídy a není-li prostor na její vyvrácení, může mít dalekosáhlé důsledky.“
(Chomsky, 2013, s. 13)

Při zkoumání médií a jejich role ve společnosti není pochyb o vlivu, který mají na vnímání společenské situace veřejností, nicméně se stále mění pojetí toho, jakou má tento vliv formu. To závisí nejen na technologickém pokroku, který je čím dál rychlejší, ale zejména na konkrétním sociálním, politickém a ekonomickém kontextu prostředí, ve kterém média fungují. V užším pojetí lze komunikační prostředky chápat jako nástroj, který má potenciál podporovat či naopak oslabovat autority, které dané kontexty vytvářejí. A to jak na úrovni národní, tak té mezinárodní, která je výsledkem mnohem komplexnějších procesů.

Této problematice se věnovalo mnoho teoretiků napříč různými akademickými obory – primárně sociologie, filozofie, politická ekonomie a další. První souvislejší studii toho, zda mohou být média považována za mocenský nástroj, přinesla Frankfurtská škola. Skupina vědců z Ústavu pro aplikovaný sociální výzkum ve Frankfurtu, jako Max Horkheimer a Theodor Adorno, krom jiných, zkoumali po druhé světové válce v rámci kritiky kapitalistických prvků společnosti masovou produkci a průmysl, kde média jsou jedním z nich. (McQuail, 1999, s. 121 - 122) V této práci se budeme věnovat myšlenkám zástupců Frankfurtské školy, s přihlédnutím k představitelům kritické teorie. Relevanci těchto přístupů vidíme zejména v souvislosti s otázkou médií jako mocenského prostředku.

O tom, že média mají ve „hře o moc“ svou zásadní roli, dnes není pochyb. McQuail vidí moc médií jako „potenciál do budoucnosti nebo jako konstatování, že za určitých okolností mohou média dosáhnout určitých účinků“. (McQuail, 1999, s. 401) Při každém zkoumaném případě je ovšem potřebné uvědomit si širší kontext fungování médií. Média a komunikace jsou chápány jako historicky podmíněný proces, který neustále mění své formy v návaznosti na širší společenské nastavení. Při podobných studiích je tedy potřeba nespokojit se s aplikací dosavadních teorií v jejich stávající podobě na aktuální téma, ale zamyslet se kritičtěji nad jejich relevantností v souvislostech. Toto je cílem první kapitoly.

1.1 MÉDIA, CENTRÁLNÍ AUTORITA A OBČANÉ

Vztah mezi médii, centrální autoritou a občany je velmi komplexní otázkou, která bude probírána hned v úvodu této kapitoly.¹ Pořadí těchto slov nebylo vybráno náhodně, a to vzhledem k tomu, že vidíme centrální autoritu jako pomyslný vrchol tohoto vztahového trojúhelníku. Těžištěm naší práce tedy bude zkoumat, jakým způsobem mohou být média k naplnění potřeb centrálních autorit používána, i když stále s přihlédnutím k tomu, jakou roli v tomto procesu sehrávají občané, respektive, do jaké míry je tento vztah může zasáhnout a ovlivňovat.

Za média v této práci (vzhledem ke zkoumanému období) považujeme zejména média masová. Například: periodický tisk, rozhlasové a televizní vysílání i sdělení na internetu. Jsou to historicky podmíněné formy sociální komunikace, které jsou dostupné neomezenému množství adresátů (vzhledem k technickým, organizačním a distribučním možnostem), nabízejí obsahy použitelné pro uživatele, nabízejí je průběžně nebo pravidelně a jejich existence závisí právě na zájmu a potřebách těchto uživatelů. (Jirák, Köpplová, 2009, s. 21)²

Stejně tak je potřeba vymezit pojem moc, který je definován nejrůznějšími autory napříč vědními obory. Za moc považujeme kapacitu uplatňovat či prosazovat určitý potřebný vliv a zájmy. Pro účel naší práce můžeme převzít vizi J. B. Thompsona, který rozděluje moc ve společnosti na moc ekonomickou (vlastnictví prostředků), politickou (možnost provádět rozhodnutí), donucovací (možnost uplatnit sílu) a symbolickou (prostřednictvím obrazů, které podporují výše uvedené). (Thompson, 1995) Vzhledem k tématu práce budeme zkoumat moc centrální autority, respektive vládnoucích struktur v dané zemi a společnosti. Za ty je považována vládnoucí politická elita na národní i mezinárodní úrovni.

---

¹Toto je rozdíl oproti odevzdaným tezím, dle kterých měla být v úvodu této kapitoly řešena otázka komunikace jako historicky podmíněného procesu (podkapitola, která se přesunula na závěr první kapitoly a změnil se z části její charakter s cílem zvýšit její relevanci).

²Případně alternativa D. McQuaila: „Masová komunikace zahrnuje instituce a techniky, kterými specializované skupiny využívají technologická zařízení (tisk, rádio, filmy atd.) k šíření symbolického obsahu velkým, heterogenním a široce rozptýleným publikům.“ (McQuail, 1969, s. 2)

1.1.1 Média a vládnoucí struktury

Velmi známé společenské paradigma, že ti, kteří vládou, chtějí ovládat, a ti, kterým je vládnuto, nechtějí být ovládáni, se napříč historií nemění. Bylo prozkoumáno snad všemi vědními obory i myslitelskými směry a v ohledu naší práce je nejen relevantní, ale nabývá ještě širší rozměr. Jedním z důležitých atributů médií je to, že mohou být jak jedním z hlavních pilířů demokratické společnosti, tedy nástrojem občanů, tak i velmi silným mocenským nástrojem těch, kteří vládou. Od doby vzniku masových médií snad neexistuje příklad, který by tuto tezi vyvrátil, vzhledem k tomu, že média vždy v dobách konfliktů a změn ztělesňovala prostředek podpory buď jednotlivých stran konfliktů, nebo stávajících uspořádání.

Aspekt médií, jako zprostředkovatele vztahu mezi centrální autoritou a občany, nebyl od počátku jednoduchý. Předmětem naší práce není vystopovat, kdy vznikl a jaký byl jeho vývoj, ale vyzdvihnout základní přístupy k tomuto tématu. Nelze rozporovat prvotní úlohu médií jako veřejného „grantu“, který má potenciál vyzývat státní autoritu. V návaznosti na to se staly komunikační prostředky jedním z hlavních pilířů demokratických společností. Na druhou stranu je nesporné, že pokud vláda monopolizuje ovládání a kontrolu nad médii, ta se rázem mohou stát nástrojem šíření vládních zájmů.

Zdůrazňujeme v tomto bodě jistou nejednoznačnost role a funkce médií v souvislosti s centrální autoritou. Základní funkce médií komplexně popsal např. Denis McQuail (1999). Ty jsou podle něj: 1. funkce informační – poskytování informací o dění v dané společnosti a naznačování převládajících mocenských vztahů; 2. funkce korelační – popis a reagování na důležité události a poskytování podpory centrální autoritě a přítomným standardům, vytváření konsensu; 3. funkce udržení kontinuity – konzervování dominantní kultury, podporování a udržení obecně přijatých hodnot; 4. funkce zábavní – zdroj zábavy a rozptýlení; 5. funkce mobilizační – ovlivňování ve prospěch sociálních sil z politických sfér, války, ekonomického rozvoje, práce a náboženství. (McQuail, 1999, s. 103)

Tato teorie, která byla inspirována funkčně strukturalistickým přístupem, naznačuje, že ti, kteří vládou, mají možnost používat média ve prospěch výkonu své funkce. Ač byl funkčně strukturalistický přístup opakovaně kritizován, tuto premisu považujeme (v rámci naší práce) za relevantní. Vedle vládnoucích struktur tu jsou občané, kteří si přejí účastnit se na veřejném dění, aniž by byli příliš ovládáni jak autoritou, tak samotnými informacemi. Veřejné mínění je v tomto kontextu jejich největším společným nástrojem. Není náhodou,

že tento konflikt má přirozeně tendenci být asymetrický a relativní³, vzhledem k tomu, že centrální autorita má ve většině případů možnost média kontrolovat do té míry, aby měla zásah do celé společnosti.

Zájmy různých oborů sociálních věd zkoumat média vychází často ze základní hypotézy, že média mají (nedefinováno jakou) kapacitu ovlivnit jak společnost jako celek, tak jedince, kteří ji tvoří, a proto mají značný vliv. I přes tuto shodu ovšem nebylo nikdy lehké jasně definovat tento vliv.⁴ Není předmětem naší práce zkoumat problematiku přijímání medializované informace příjemci ani zkoumat konkrétní vliv na jedince. To mají na starosti svébytné obory studia médií. Stejně tak při zkoumání moci médií narážíme na otázku samotných publik.⁵ Jak uvádí J. Curran (2002), existují dva kontrastní názory na moc médií ve společnosti: v jednom dominují média svému publiku, ve druhém je tomu naopak. (Curran, 2002, s. 157) Relevantní výzkum o moci médií (podle něj) musí obsahovat i problematiku publika, což vzhledem k rozsahu této práce nelze zvládnout. Naším cílem tedy bude zaměřit se primárně na to, jakými způsoby a cestami může být informace využita jako mocenský prostředek, v závislosti na společenském a historickém kontextu.⁶

---

³Zde se opět dotýkáme otázky, která by si zasloužila větší místo, ač to náplň práce neumožňuje. Konceptně se jedná o klasický boj o moc, který má podle brazilského autora mezinárodní politické ekonomie J. L. Fiori jednotnou podstatu. Boj o moc je, podle něj, základním hybatelem celého systému a můžeme ho pozorovat od samotné geneze stvoření světa a jeho vývoje, přes rodinu, práci, až po národní a nadnárodní situace a uspořádání. Boj o moc je, dle autora, přítomen v každé lidské interakci. Jedná se o boj nesouměrný, kdy má vždy jedna ze stran převahu, nehledě na to, že není pouze dvoustranný, ale vždy je potřeba třetí strany, například určitého zájmu, který je katalyzátorem této interakce. Boj o moc nelze vyhrát a není finální. Jakmile jednou vznikne, ten, který v něm převládá a má více moci, nemůže ve svém úsilí přestat, jelikož by o svou moc přišel. (Fiori, 2014)

⁴Pokud budeme zkoumat kapacitu médií zasáhnout jejich příjemce, nabízí se britská literatura, která rozlišuje tři odlišné aspekty – dopad, vliv a účinek. (Jirák, Köpplová, 2003) Pro naše účely si snad můžeme dovolit jistou generalizaci a za použitelné brát všechny tři pojmy.

⁵Tedy těch, kteří mediální informace přijímají, nějak s nimi nakládají a potenciálně mají možnost tímto nakládáním změnit obecnější záležitosti. K tomu existuje hodně přístupů. Důležitý pro naši práci je fakt, že prvotní zkoumání publik se od počátku vyvíjelo dvěma směry – tím, který považuje publikum za pasivního příjemce mediálního obsahu, a novějším, který bere publikum jako aktivní element, který má kapacitu informační toky měnit. (Jirák, Köpplová, 2009, s. 218 - 231) V tomto smyslu je ještě dobré zmínit názory o možnosti regulovat tuto aktivitu a pasivitu publik tak, jak to popisuje například německý autor H. M. Ezensberger. Podle něj jsou určující podmínky, ve kterých je mediální obsah produkován. Média tak podle něj mohou být používána represivně (tedy centrálně a kontrolovaně) a nebo emancipativně (decentralizačně, tedy funguje autoregulace). (Ezensberger, 1970)

⁶I přes konkrétní výběr autorů k teoretické části práce nepřehlídíme fakt, že se v rámci zkoumání otázky "moci médií" nabízí mnoho jiných autorů z různých socio-vědních oborů (a zejména z oblasti studia médií), kteří se tomuto tématu věnují. Zahrnutí všech autorů by bylo předmětem obsáhlé teoretické syntézy. Na některé z nich budeme průběžně odkazovat. Stejně tak jsme si vědomi důležitosti politické ekonomie komunikace, která se jako možný výkladový rámec k tomuto tématu nabízí. Na její autory, jako například V. Mosco (2009), N. Chomsky a E. Herman (1988) či R. McChesney (2015), budeme také odkazovat průběžně.

1.1.2 Občané: Veřejné mínění jako jejich koncese nebo nástroj ovládnutí?

Jak bylo popsáno výše, vztah médií a ustavené státní moci je velmi komplexní a nejednoznačný, a to nejen proto, že může být prostřednictvím médií centrální moc jak vyzývána, tak se mohou komunikační prostředky rychle transformovat v nástroj výkonu moci. Abychom doplnili tento vztah, je potřeba se zaměřit na aspekt samotných občanů. Považujeme zde veřejné mínění jako faktor, který je v celém trojúhelníku média - centrální autorita - občané velmi zásadní, jelikož ho může buď upevnit, nebo fragmentovat. Téma veřejného mínění tvoří samostatnou sekci oboru studia médií. I přes to, že není jádrem naší práce, považujeme za důležité jej, pro doplnění výše zmíněného vztahu, detailněji rozebrat. Použijeme k tomu autory nejen z oblasti studia médií, ale i z oboru mezinárodních vztahů (resp. geopolitiky).

Problematika veřejného mínění je úzce spjata se jménem Walter Lippman a jeho knihou *Public Opinion* (1922). Lippman považuje média za „okna“ do světa, která leží mimo naši bezprostřední zkušenost a určují podle něj kognitivní mapu našeho vlastního světa. Veřejné mínění pak nereaguje na reálné okolní prostředí, ale na tzv. pseudoprostředí, vytvářené právě médii. (Lippman, 1922, s. 18 - 22) V jeho knize byl také uveden pojem „fabrikace souhlasu“ - *manufacturing consent*: „Nikdo asi nepopře, že fabrikaci souhlasu je možné dovést k velké rafinovanosti. Proces vzniku názorů veřejnosti rozhodně není jednodušší, než jsme si dosud ukázali, ale příležitosti k manipulaci jsou zřejmé všem, kdo tomuto procesu porozumějí. Vytváření souhlasu není novým uměním. Jde o velmi starý postup, o němž se předpokládalo, že skončil s nástupem demokracie. Nezanikl však.“ (ibid, s. 201)⁷

Lippman uvádí důležitost symbolů přenášených komunikačními prostředky, které se zakořeňují v myslích jednotlivců. Zde vidí jako zásadní osobu zprostředkovatele - osoby či „aparátu“, který tyto symboly, jakožto autorita, medializuje. Tím se vytváří přenos stereotypů a vzorců chování. „Určité způsoby vnímání a jednání se přenášejí z otce na syna, od preláta k novicovi, od veterána ke kadetovi. Tyto způsoby jsou nakonec důvěrně známé a masa nezasvěcených je jako takové uznává. Již kvůli vzájemné distanci by bylo divné, kdyby mohly masy v jakékoli složité záležitosti spolupracovat bez ústředního aparátu řízeného jen malým počtem lidí.“ (ibid, s. 182 - 186)

---

⁷Lippmanovy úvahy převzali například N. Chomsky a E. S. Herman, kteří na základě myšlenky „fabrikace souhlasu“ pojmenovali jejich knihu z roku 1988: „*Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*“ (1988).

Jednou z důležitých referencí k problematice veřejného mínění v rámci sociálních věd je teorie spirály mlčení formulovaná Elisabeth Noelle-Neumannovou. Podle Neumannové hrají masová média při tvorbě a rozšiřování veřejného mínění důležitou roli. (Noelle-Neumannová, 1991, s. 372) Autorka v jednom ze svých článků na toto téma shrnuje, že jedinci ve společnosti mají tendenci vyjadřovat v rámci strachu ze sociální izolace pouze názory společností přijímané a naopak zamlčovat názory, které by přijaty být nemusely (čímž se prohlubuje tzv. spirála mlčení). Ve chvíli, kdy média opakovaně a shodně podporují jednu stranu veřejné diskuze, značně tím přispívají k tomu, aby veřejnost názory této strany/subjektu přijala za své a druhá strana byla spirálou mlčení upozaděna. (ibid, s. 373 - 376)

„Vzhledem k úloze médií při krystalizaci veřejného mínění je přístup k médiím klíčový pro ty, kteří chtějí formovat veřejné přesvědčení. Už nestačí, aby potenciální vedoucí představitelé měli promyšlené pozice a odvalu svých přesvědčení. Musí být připraveni, ochotni a schopni podřídit pozornost médiím.“ (ibid, s. 375) Vzhledem k uváděným příkladům (zejména z politické praxe) lze chápat, že veřejné mínění závisí do značné míry na kontextu, ve kterém se formuje. Podle autorky jedinci vždy spíše přijmou převládající názor, než aby riskovali izolaci. Lze předpokládat, že veřejné mínění může být ve výsledku pro společnost do určité míry stabilizující, jelikož nedá vzniknout konfliktům, které by mohly potenciálně nastat ve chvíli, kdy by existovala větší váha protinázorů.

Tento koncept se často používá v politickém kontextu, zejména co se týká předvolebních kampaní. Pro naši práci může být důležitý k uvědomění si toho, že souhlas s převládajícím uspořádáním a změnami a absence názorů proti převládajícím tendencím nemusí nutně znamenat, že neexistují. Noelle-Neumannová zmiňuje, že vzhledem k mechanismu spirály mlčení nemusí být převládající názor ve společnosti nutně silnější. Spirálu mlčení považuje za mechanismus přítomný v demokratických společnostech, kde může prostřednictvím médií tvořit až falešný konsenzus. (ibid, s. 375) To je pro další kontext naší práce zajímavé.

K účelu této práce rozebereme detailněji autora, který se nevěnuje primárně studiu médií, nicméně přinesl zajímavý vhled na vztah centrální autority, médií a občanů. Edward Carr, britský politolog a zástánce realismu v mezinárodních vztazích, přikládá veřejnému mínění ve společnosti fundamentální úlohu. Tohoto autora jsme si k diplomové práci vybrali zejména z důvodu jeho argumentu neoddělitelnosti tří typů moci v rámci politiky určitého státu – ekonomické, vojenské a moci nad veřejným míněním (a to na národní i nadnárodní

úrovni). To se zdá být vzhledem k tématu velmi relevantní, jelikož tento argument propojuje dohromady všechny interdisciplinární aspekty práce.

V jeho knize *The Twenty Years' Crisis 1919 -1939: An Introduction to the Study of International Relations* (1946 [1939]) uvádí pojetí slova „politika“, které se (dle jeho názoru) váže k veškerým aktivitám, které zahrnují „konflikt moci“.⁸ To znamená, že ve chvíli, kdy je ve hře otázka stání moci vázané na jinou moc, záležitost se automaticky stává politickou. Jinými slovy, moc je podle Carrá vždy jedním z nejesenciálnějších elementů politiky. (Carr, 1946)

Pro naši práci je důležité, že vedle dalších základních forem moci – tedy ekonomické a vojenské – vnímá jako esenciální „moc nad veřejným míněním“.⁹ Ta je na základě jeho teorie důležitá pro všechny skupiny, které se snaží dostat se k moci a udržet si ji. Zásadní pro tuto formu moci je používání univerzálního diskurzu, díky kterému nemusí daná skupina použít sílu či násilí: “Moc nad veřejným míněním proto není méně důležitá pro politické účely než vojenská a ekonomická moc a vždy s nimi byla úzce spojena. Umění přesvědčování bylo vždy nezbytnou součástí vybavení politického vůdce. Rétorika má v análech státnictví dlouhý a uctivý záznam. Populární pohled, který pokládá propagandu za zjevně moderní zbraň, je nicméně neméně podstatný a korektní.” (Carr, 1946, s. 132)

Carr tvořil svoji teorii před 2. světovou válkou a již tehdy zmiňoval, že je moc nad veřejným míněním moderním nástrojem, který se ustavil jako normální instrument zahraniční politiky. Ten je (podle něj) zásadní ve chvíli, kdy je potřeba politickou moc v dané společnosti upevnit. To se dá udělat dvěma způsoby: prostřednictvím vzdělání (které nastavuje tradice, kulturu, víru a instituce uvnitř státu) a prostřednictvím komunikačních prostředků, kdy jsou média používána pro formování veřejného mínění. Existuje zde sblížovací tendence mezi těmito prostředky a státem samotným, jelikož je to stát, který umožňuje jejich fungování. (ibid)

Jak již bylo řečeno, v demokratických společnostech je veřejné mínění bráno jako klíčový element jejího udržení (občas je její funkce dokonce ztotožňována s funkcí opozičních politických stran). Je důležité si uvědomit změnu podstaty této funkce v případě

---

⁸Dále, pokud se daný konflikt vyřeší, záležitost podle Carrá přestává být čistě politickou a spíše se z ní stává záležitost administrativní. (ibid)

⁹Zde vyzdvihujeme zmíněný názor J. Thompsona o hlavních čtyřech typech moci – ekonomická, politická, donucovací a symbolická. Thompson odkazuje na analytický charakter tohoto rozdělení s tím, že v praxi se podle něj tyto složky moci pravidelně překrývají. (Thompson, 2004)

monopolizace mediálních struktur a koncentrace médií v soukromých rukou. Panují názory o probíhající krizi role médií jako společenského „hlídače“, vzhledem k předpokladu, že demokracie bez kompenzační role veřejného mínění nemůže reálně fungovat. (Moraes, Ramonet, Pascual, 2013)

Role veřejného mínění v politice je, podle Carr, výsledkem jednak historického rozšiřování veřejné politiky napříč společnostmi (což následně zvýšilo počet těch, jejichž názor byl politicky důležitý), jednak rozvojem technologií. Vzhledem k rozvoji ekonomických a vojenských technik se produkce jednotlivce nahradila masovou produkcí, čímž se politika stala závislou na masách názorů osob, které mohly být politicky více i méně uvědoměly.

Carr také reaguje na převládající názor o rozdílech v přístupech k veřejnému mínění mezi demokratickými a totalitárními režimy. Obecným názorem je, že demokracie veřejné mínění následuje a uzpůsobuje se mu, oproti tomu totalitární režimy standardy stanovují a nutí veřejnost se jim podřizovat. V praxi není tento kontrast tak dobře pozorovatelný. Aby byl totalitární režim schopný ustavit určitou politiku, totalitární státy se snaží prezentovat potřeby svých mas (a ne úplně neopodstatněně). Naopak v demokraciích nejsou skupiny u moci úplně nevinné, co se týká umění tvořit a řídit názory mas a široké veřejnosti. (Carr, 1946)

Carr přesahuje hranice jednoho státu a řeší zároveň i otázku veřejného mínění na mezinárodní úrovni, konkrétně na příkladu Sovětského svazu, který (podle něj) byl pionýrem v zavedení propagandy jakožto klasického nástroje v mezinárodních vztazích. (Carr, 1946, s. 179 - 180) Jeho závěrem je, že moc nad veřejným míněním v širším měřítku nemůže být oddělena od ostatních zdrojů moci – tedy ekonomické a vojenské, což znamená, že moc v globálním měřítku nemůže být internacionalizována do té doby, dokud v mezinárodní politice neexistuje něco jako mezinárodní veřejné mínění. Mezinárodní propaganda by tak byla stejným nástrojem, jako třeba vojsko složené z několika států. (ibid)

I přes to, že Carr není ve svých názorech o moci veřejného mínění deterministický a zdůrazňuje, že propojení s mocí ekonomickou a vojenskou je naprosto fundamentální, vyzdvihuje stále aspekt mocenského boje. Mezinárodní politika je pro něj vždy a bez výhrad politika moci, jelikož není možné tyto dvě proměnné od sebe oddělit (viz výše). Nicméně fakt, že by se národní propaganda mohla skrývat za něčím, čemu říkáme mezinárodní ideologie, dokazuje existenci souhrnu „společných idejí na mezinárodní úrovni“. Proto Carr

věří v to, že i přes to, že mohou být tyto ideje slabé a limitované, mohou mít potenciál apelovat na společné hodnoty, které překračují pouze národní zájmy.

Jak jsme dopsud zjistili, vztah mezi médií a centrální autoritou není pouze nejednoznačný, ale především může být často velmi napjatý. Vzhledem k tomu, že se veřejné mínění občanů nachází přesně uprostřed tohoto vztahu, může ztělesňovat jednak veřejnou koncesi, jednak se může lehce stát prostředkem ovlivňování s cílem dosažení určitých strategických cílů. Média mají jednoznačně kapacitu posilovat nenásilně pozici těch, kteří jsou u moci, a dopomoci k tomu, aby si ji udrželi. To je předmětem následující podkapitoly.

1.2 MÉDIA A HEGEMONIE

V této kapitole prohloubíme náhled na to, jakou formu a podoby na sebe bere potenciál médií upěvňovat moc. Média jsou bez výhrad socializačním faktorem i efektivním mocenským nástrojem. Média mohou nastavit agendu politických a ekonomických diskuzí v celém světě a, co je více důležité, mají kapacitu upěvňovat (a konzervovat) existující mocenské struktury. (McQuail, 1999) Již jen z tohoto prostého důvodu lze vyvodit, že upěvňují pozici těch, kteří vládou, a pomáhají jim udržet jejich dominanci v systému tím, že tvoří hegemonské struktury.

Pojem hegemonie je úzce spojen s politickými a ekonomickými pojetími jak na úrovni národní, tak na úrovni nadnárodní. Hegemonie je zkoumána nejen z politického a ekonomického úhlu pohledu, ale i z aspektu sociálního a kulturního – jako nadvláda či převaha dominantních sociálních skupin v dané společnosti. To má (pro náš výzkum) velký význam, jelikož nám to pomůže detailněji pochopit, jakým způsobem může být dominance těch, kteří jsou u moci, realizována. McQuail (1999) definuje z mediálního hlediska hegemonii jako „volně provázanou soustavu převládajících idejí šířících se společností. (...) tyto ideje se šíří takovým způsobem, že ustavený výkon moci a ustálené hodnoty se zdají být přirozené, samozřejmé a všeobecně rozumné. Vládnoucí ideologie není vnucována, nýbrž působí dojemem, že existuje díky nezpochybnitelné shodě“. (McQuail, 1999, s. 123) V tom vidíme jistou paralelu k výše zmíněnému názoru E. Noelle-Neumannové.

Hegemonie se v národním i mezinárodním systému tvoří prostřednictvím nejrůznějších nástrojů. Vzhledem k prolnutí oborů nelze nezdůraznit vedoucí pozici vojenských a ekonomických nástrojů. Vedle toho ovšem vnímáme komunikační prostředky a média jako třetí nejvýznamnější faktor na základě předpokladů, které již byly popsány výše – tedy kapacity médií zasáhnout do dění prostřednictvím ovlivňování nebo usměrňování vnímání reality (tedy jak jsou dané politické události předávány publiku a jak jsou viděny občany), stejně jako vlivu na veřejné mínění a tím i ovlivňování stability celé společnosti.

V této části použijeme myšlenky Frankfurtské školy a kritické teorie, které popisují integrační roli médií v životě jednotlivce do jeho společnosti. Podle J. Jiráka a B. Köpplové (2003) se média podílejí na stabilitě společnosti. Jednak nabízí denodenní únik, jednak jsou to nástroje sociální kontroly a, co je pro naši práci nejdůležitější, nenásilně přispívají k hegemonii. (Jiráček, Köpplová, 2003) Pro tento účel jsme si zvolili dva autory, A. Gramsciho a R. Coxe, kteří vidí média jako zásadní nástroj pro zachování převládajících mocenských

struktur. Pro tyto autory je význačné, že pro udržení hegemonie v mezinárodním systému, považují jako klíčovou nejen materiální složku moci (tedy donucování), ale i konsenzus podřízených skupin.

1.2.1 Antonio Gramsci a jeho vize hegemonie

Gramsciho pojetí hegemonie vysvětluje, jakou formou dominantní skupina ve společnosti vykonává svou moc. Italský politik a teoretik Antonio Gramsci (1891 - 1937) soustředil svou analýzu na kulturní a politickou dominanci. Uznávaný je pro koncept „kulturní hegemonie“, jakožto nástroj k zachování moci v kapitalistické společnosti. Pro Gramsciho je kulturní hegemonie prvním krokem k zajištění politické moci. V jeho pojetí se každá třída (skupina), která aspiruje na hegemonii v moderním světě, musí distancovat od čistě sociálních a ekonomických cílů a musí vynaložit úsilí na dosažení morálního a intelektuálního vedení tak, aby byla schopná smířit protichůdné síly uvnitř společnosti. (Gramsci, 1971)

Pro Gramsciho jsou (v rámci dosažení hegemonie uvnitř určité společnosti) naprosto zásadní dva faktory: nátlak a konsenzus. Jejich kombinace je klíčem k zajištění stability a vedoucí role, i přes to, že jeden z nich vždy převládá, což by případně poukázalo na silnou či slabou formu této hegemonie. Z tohoto úhlu pohledu tedy hegemonie nezávisí pouze na materiálních složkách moci (i když ty tvoří základ pro její fungování). Pro hegemonii je základní i nemateriální potřeba vytvořit konsenzus, tedy souhlas podřízených skupin prostřednictvím komunikačních prostředků. To vytvoří hegemonii bez toho, aniž by to bylo příliš viditelné a vytvořil se tak potenciální konflikt.

Výsledná hegemonie se tedy podle Gramsciho rovná součtu nátlaku a konsenzu. Konsenzus je nicméně aspektem, který legitimizuje hegemonii a tím pádem podle autora musí převládnout nad nátlakem. Vše, co by bylo proti obecnému konsenzu, by mohlo hegemonii ohrozit. Čím méně nátlaku je potřeba, tím stabilnější hegemonie je. V případě, že by v daném momentě musel převládnout nátlak nad konsenzem, je to známka toho, že hegemonie je oslabená. (ibid) Stejně pojetí najdeme například v úvahách I. Wallersteina, který říká, že čím více síly stát potřebuje použít vůči svému lidu i navenek, tím slabší je jeho hegemonie. (Wallerstein, 1996)

Gramsci se odkazuje na Machiavelliho Vladaře. Zmiňuje jeho utopický charakter (s argumentem, že jeho názory neměly nikdy historickou platnost, tudíž se jedná spíše o

abstraktní teorii). (Hoare, 1999, s. 341) Věnuje se také tématu lídra – vůdce. Pro Gramsciho jsou v rámci třídní společnosti a na základě hegelianského uvažování hlavními elementy politiky vládcí a ovládaní (lídři a ti, kteří jsou řízení). Ve chvíli, kdy jsou ve společnosti přítomny oba prvky, vznikají politické strany jako hlavní nástroj pro rozvoj takových lídrů. (Hoare, 1999, s. 349)¹⁰

Nutno podotknout, že Gramsci uvažoval v rámci komunistické konstrukce a věnuje se primárně totalitárním režimům. I přesto, že se tento fakt míjí s tématem naší diplomové práce, považujeme Gramsciho úvahy pro naše téma za důležité, vzhledem k principům a závěrům, ke kterým dochází. Politická strana je v jeho pojetí vyjádřením jisté sociální skupiny, která má ambice vyvážit zájmy jak sebe, tak ostatních sociálních skupin. To souvisí s akcemi politických stran, které vždy reprezentují odlišné zájmy napříč společnostmi a jsou rozděleny na frakce (i když je právě strana nezávislá). V tomto případě by byla funkce „vyššího státu“ zásadní, jelikož může operovat nad všemi dílčími frakcemi a událostmi. Podstatný je v tomto směru fakt, že funkce politické strany není tolik odlišná od funkce médií:

“Tato funkce může být studována s větší přesností, pokud člověk začne takovým úhlem pohledu, že by noviny (nebo skupina novin), recenze (nebo skupina recenzí), byly „stranou“ nebo „frakcí strany“ nebo „funkcí určité strany“. Přemýšlejte o roli The Times v Anglii; nebo to, co kdysi měla v Itálii Corriere della Sera; nebo opět role tzv. „informačního tisku“ s tvrzením, že je „apolitický“ (...) Jinými slovy, politické otázky jsou maskované jako kulturní a jako takové se stávají nerozpustné.” (Hoare, 1999, s. 354 - 355)

Jedním z nejdůležitějších aspektů Gramsciho úvah pro tuto diplomovou práci je jeho analýza hegemonie na mezinárodní úrovni. Bere v potaz „velmoci“ (hegemonické státy), v kontextu subordinace některých národností vzhledem k ostatním. I na této úrovni platí pro hegemonii důležitost udržení poměru sil prostřednictvím konsenzu. Za velmoc, tedy hegemonu, označuje stát, který řídí systém aliancí a dohod, uskutečňující autonomní kontrolu a vliv na ostatní státy uvnitř mezinárodní hierarchie. Toto úzce souvisí s naším tématem, jak bude představeno v druhé kapitole. Pro Gramsciho jsou tři hlavní elementy, které tuto hierarchii

---

¹⁰Na základě toho Gramsci rozvíjí úvahu nad tím, jaký typ politické strany by mohl být „moderním vladařem“. Jak shrnuje Hoare: “(...) Politická strana ve svých vztazích s třídami a státem má být: ne stranou jako sociologickou kategorií, ale stranou, která se snaží stát založit a podporovat (...) Strana musí držet pohromadě v dialektické jednotě dvě úrovně: síly a souhlasu, autority a hegemonie, násilí a civilizace, agitace a propagandy, taktiky a strategie.” (Hoare, 1999, s. 314 - 315)

ovlivňují: teritoriální rozloha a geografická pozice, ekonomická síla a vojenská síla. Je to nicméně ideologický faktor, který je klíčem k internímu míru a vyvarování se externích konfliktů. (Gramsci, 1991) Doplněním ještě může být názor Luise Althussera, že by si žádná skupina nedokázala ve státě udržet moc, pokud by nevykonávala hegemonii nad ideologickým aparátem státu. (Althusser, 1971)

1.2.2 Robert Cox: Vertikální dimenze kulturní hegemonie

Gramsciho pojetí hegemonie bylo následně zkoumáno různými teoretiky. V tomto směru vytvořila kritická teorie jednu z hlavních tradic. Jeden z jejích představitelů, Robert Cox (1926 - 2018), postavil svou analýzu hegemonie na stejném argumentu, že "(...) jakákoli obecná organizace moci nejenže vytváří instituce a politické mechanismy, ale také podporuje myšlenky, které ji legitimizují". (Cox, 1979, s. 259) Cox aplikuje Gramsciho vnímání hegemonie s cílem vysvětlit vertikální dimenzi mezinárodního systému a vztahy mezi velkými a malými mocnostmi. (Cox, Jaxobson, 1977)

Podle Coxe se různé státy na mezinárodní úrovni chovají různě, a to vzhledem k tomu, že mají odlišné formy a podoby interakce mezi samotným státem a jeho občanskou společností. Cox prostřednictvím Gramsciho úvah formuluje kritiku realismu. Označuje ho za teorii, která hledá v zásadě neutralitu, je částečně ahistorická a tím pádem není schopna popsat systémové změny. Cox nevnímá hegemonii jako výsledek imperiální nadvlády. Kritická teorie vnímá formaci vertikální světové hierarchie (tedy nadřazenost určitých států oproti jiným) spíše jako výsledek samotné kombinace konsenzu a nátlaku.

Vedoucí státy (mocnosti) se tak v souladu s touto teorií snaží najít spojení materiálních zdrojů, idejí a institucí, s cílem přesvědčit ostatní státy o vhodnosti nastoleného světového řádu, což může být zajímavé právě pro naše téma. V tomto směru téma hegemonie zahrnuje procesy institucionalizace a konstrukce legitimacy, které by garantovaly roli lídra vládnoucím skupinám v nejdůležitějších sférách světové politiky. Toto zohlednění Gramsciho úvah nám dovoluje zdůraznit roli institucí a idejí v procesu tvorby nového státního uspořádání.

Cox zastává historicko-dialektický přístup (který vychází od historiků jako Collingwood, Barraclough a Braudel) a zdůrazňuje potřebu analyzovat jednotlivé struktury v konkrétních událostech, které se objevily v „hegemonických podmínkách“, což je případ naší práce. Jak shrnul Leyesens (2008): “Hegemonie (nebo její nepřítomnost) je kontext, v rámci kterého je potřeba vnímat potenciál změny. Hegemonie navíc vyžaduje, abychom mysleli na moc z

hlediska materiální kapacity a ideologie. Hegemonie je založena na nátlaku a konsenzu. Na rozpory (pravděpodobně vedoucí ke konfliktu) ve světovém systému lze nahlížet z hlediska roztržité sociálních sil spojených s produkcí u hlavních států a marginalizace v semiperiferii a periferii. Hegemonii lze analyzovat z hlediska vztahů mezi státem a společnostmi, ale může být také zkoumána na mezinárodní úrovni. To je například když mezinárodní organizace odrážejí současnou hegemonickou strukturu. Z toho můžeme odvodit následující skutečnosti: • Rozpory (mezera mezi převládající ideologií a materiálními podmínkami) mohou vést ke změně / konfliktu. • Možnost změny / konfliktu závisí na „změně inter-subjektivního porozumění“ a přijetí „kontrastního obrazu společnosti“ vyzyvateli. • Změny ve mocenských vztazích mezi skupinami uvnitř společnosti mají vliv na formu státu. • Změny ve státní podobě souvisí se změnami v mezinárodním systému. • Transformaci nebo změnu lze vysvětlit zkoumáním, zda převládá hegemonie”. (Leysens, 2008, s. 33)

V závislosti na této úvaze můžeme na základě pěti předpokladů definovaných v předchozí citaci Leysensem k další analýze uvést, že:

- a) *Rozpory (mezera mezi převládající ideologií a materiálními podmínkami) mohou vést ke změně/konfliktu* - Kontradikce ve společnosti opravdu vedly (v případě Československa) ke změně/konfliktu, kdy se s pádem SSSR Československo vymanilo ze sovětského vlivu a mělo nastavit nové demokratické a liberální uspořádání.
- b) *Možnost změny/konfliktu závisí na „změně inter-subjektivního porozumění“ a přijetí „kontrastního obrazu společnosti“ vyzyvateli* – Toto přijetí bylo (v námi zkoumaném případě změny režimu) zásadní a zajisté k němu přispěly protirežimní aktivity 80. let (zejména co se šíření informací a komunikačních prostředků týče).
- c) *Změny v mocenských vztazích mezi skupinami uvnitř společnosti mají vliv na formu státu* – Toto je nerozporovatelné, vzhledem k radikální změně vládnoucích struktur a tím i radikální změně formy státu.

Je ale otázkou, nakolik byly výše uvedené faktory výsledkem pouze snah interních struktur v Československu (České republice), respektive nakolik by byly změny realizovatelné bez pomoci větších a silnějších aktérů. Proto dále:

- d) *Změny ve státní podobě souvisí se změnami v mezinárodním systému – Což je v případě této diplomové práce více než relevantní a vhodné k dalšímu zkoumání.*
- e) *Transformaci nebo změnu lze vysvětlit zkoumáním, zda převládá hegemonie – Toto je pro nás důležité jak na národní, tak na nadnárodní úrovni.*

1.3 KONTEXT FUNGOVÁNÍ MÉDIÍ V RÁMCI ZKOUMANÉHO OBDOBÍ

Předchozí podkapitoly nastínily teoretické přístupy ke zkoumání médií jako mocenského nástroje. Jak již bylo zmíněno, tyto teorie nelze aplikovat mimo kontext, ve kterém byly tvořeny a naopak: některé jejich složky nemusí být v rámci tématu naší diplomové práce relevantní. Užívání médií a komunikačních prostředků je považováno za suverénní typ sociální komunikace, který se vyskytuje vždy v dílčí společnosti ve specifickém historickém kontextu. Ve své konkrétní podobě se komunikace objevuje vždy v rámci určitých historických podmínek, a proto je považována za historicky podmíněný fenomén. (Rosengren, 2000) Zjednodušeně řečeno, role médií se ve společnosti mění v návaznosti na širší společenský, politický a ekonomický kontext.

Na tomto místě nelze nezmínit jeden z často uváděných příkladů revoluce v přenosu informací. Gutenbergův vynález mechanického knihtisku v 15. století nastartoval rozvoj technologií, díky kterým nebylo šíření informací už jen privilegiem nejvyšších tříd evropské společnosti, ale mohlo se začít dostávat ke stále širším řadám obyvatel. Zvýšený přístup k informacím čím dál více závisel nejen na rozšíření vzdělání, ale hlavně na technologiích a infrastruktuře. Od 15. století se, v souvislosti s Guttenbergovým vynálezem, mluví o takzvané „epoše tisku“, po níž následovala „epocha masové komunikace“. Její počátek lze datovat buď na začátek 19. století, kdy se objevil tisk pro „obyčejné lidi“, a nebo na počátek 20. století s objevením a rozvojem filmu a rozhlasových a televizních médií. (DeFleur, Ball-Rokeach, 1996 in Jiráček, Köpplová, 2009, s. 49)

Média, v té době převážně tištěná, se postupně stala dostupným prostředkem nejen k informacím, ale z velké části i k odpočinku. Tento vývoj je úzce spojován s pojmem „masová společnost“, který se v oboru považoval za platný až do konce století. Termín se poprvé objevil ve 30. letech 20. století, v návaznosti na rostoucí otázky ohledně toho, jakou moc média ve společnosti mají: „Neuplynula ani první třetina století a již se zřetelně formoval a pevně zakořenil názor, že osvěta mas má dost síly na to, aby dokázala řídit národy a ovlivňovala podobu mezinárodních vztahů a spojení. Za podmínky, jež médiím

umožňují uplatnit svou moc, se obvykle považovaly: celostátně rozšířený mediální průmysl schopný zasáhnout většinu obyvatel, jistý stupeň monopolního či autoritářského řízení médií shora či z centra a konečně publikum, jež je médiu zaujato a přitahováno a je navíc poddajné vůči manipulativním výzvám.“ (McQuail, 1999, s. 55 - 56)

Rozvoj filmu, rozhlasu a televize vzápětí ještě více podpořil tyto tendence. I když je dnes koncept masové společnosti z velké části překonán, v naší práci je důležité pochopení toho, jak může informace, pokud je správně nasměrována, ovlivnit v krátkém momentu ohromné množství příjemců, a tak se potenciálně stát vlivným nástrojem pro ty, kteří ji vysílají. Vzhledem k ekonomickým, technologickým, a v neposlední řadě i politickým změnám, se objevily nové přístupy a náhledy na fungování médií. Slýcháme tak o fenoménech jako „informační“, „post-informační“ či „post-industriální“ společnost. Ty všechny zdůrazňují roli současných technologií a nových (digitálních, konvergentních, ad. – v závislosti na kontextu) médií, která absolutně přetvořila vztah mezi komunikátorem a komunikátem.

Není to ovšem otázka čistě technologická, jak by se mohlo na první pohled zdát. Změny druhé poloviny 20. století s sebou přinesly vedle rozvoje podoby komunikačních prostředků i radikální změny tržních podmínek. Sledujeme vznik a nárůst mezinárodních konglomerátů a mediálních korporátů. Stejně tak je tomu u velkých zpravodajských společností operujících napříč celým světem. (Bagdikian, 2004) Právě Ben H. Bagdikian je jednou z hlavních referencí v otázce koncentrace médií v rukou nadnárodních vlastníků. Ve své knize *The new media monopoly* (2004) popisuje na příkladu Spojených států zvyšující se koncentraci vlastnictví médií v tomto státě od 80. let 20. století. Staví se skepticky k častému názoru, že rozvoj masových médií a digitalizace v kontextu transformace politických a ekonomických vztahů podpořil demokratické a liberální principy společnosti. Naopak v této tendenci vidí negativní efekt na nezávislost žurnalistiky a svobodu projevu. (Bagdikian, 2004)

B. Bagdikian vidí jako převažující motiv pro tyto tendence ekonomický zisk, nicméně zdůrazňuje úzkou provázanost moci médií s mocí politickou, což přesahuje národní státy: „Dnešní moderní masmédiá překračují globální rozdíly v jazyce, kultuře, sociálních třídách a dokonce pronikají do negramotnosti. V měřítku lidské zkušenosti přišla velmi rychle změna. Svět vytvořený lidmi v naší vlastní době. Při jeho tvorbě to bylo dílo zvědavých a důmyslných jedinců. Ale jejich výtvořby byly přijaty korporacemi a vládami s různými cíli – u některých to byly čisté přínosy pro vědu, vzdělání a osobní uspokojení; u některých pro zisk, společenskou podmíněnost, autocenzuru a kontrolu. Ve srovnání s dlouhou historií

lidského kontaktu tváří v tvář bylo příliš krátké období pro rozlišení vnímání toho, co je ve sdělovacích prostředcích shovívavé a co je škodlivé, co je určeno pro privilegované, co pro společné dobro. (Bagdikian, 2004, s. xiii) Digitalizace tento trend podle B. Bagdikiana ještě umocnila.“

Chápání role médií v různých mocenských uspořádáních a režimech je ambivalentní. V demokratických společnostech jsou média považována za jeden z hlavních elementů udržení demokratického nastavení společnosti.¹¹ Občané mají v demokratických společnostech možnost otevřeně vyjadřovat své názory, souhlasy či nesouhlasy s výkonem politické moci, a to vzhledem k neexistenci cenzury, svobodě vyjadřování názorů a deregulaci mediálního prostoru. Vzhledem k technologickým a vlastnickým změnám ovšem role médií, jakožto „posilovač“ demokracie, není již tak zřejmá a transparentní.

Jak uvádí J. Curran: „Mnohé z přijatých myšlenek o demokratické úloze sdělovacích prostředků pocházejí z dřívějšího prostého světa, kde „médiá“ spočívala principiálně v malém oběhu, politických publikacích a státě, kterému dominovala určená elita. Výsledkem je odkaz starých názorů, které velmi málo souvisejí se současnou realitou. Musí být přehodnoceny.“ (Curran, 2002, s. 217) Vidíme tak, podle McChesneyho (1999) „(...) rozpor mezi ziskem, vysoce koncentrovaným, reklamně nasyceným, podnikovým mediálním systémem a komunikačními požadavky demokratické společnosti.“ (McChesney, 1999, s. xi) Rozvoj médií, jak technologický, tak ekonomický, může mít v daném společenském kontextu protichůdné efekty, což je také jádrem následné analýzy v této práci.

Fenomény jako komercionalizace, monopolizace a další, spolu s globalizací celosvětového systému, se promítly do Československa a posléze České republiky na všech úrovních. Na tomto místě je potřeba avizovat jeden ze základních předpokladů této práce – že Česká republika je ve svém nastavení do značné míry ovlivněna světovým vývojem, zejména z hlediska politického, ekonomického a sociálního, ale i co se technologií a fungování médií týče. Podstatný vliv na tyto faktory ovšem mají specifika, kterými země prošla. Ty budou detailněji zkoumány v praktické části této diplomové práce.

---

¹¹Zkušenost Československa z dvacátého století ukázala pravý opak: "Snahu o regulaci moci médií známe v moderní době především z 20. století, z praxe totalitních režimů, které vybudovaly důmyslný systém kontroly, řízení a ovlivňování obsahů médií ve snaze usměrňovat – tedy regulovat – jejich účinky. Cílem všech těchto pokusů bylo úsilí o to získat občany pro určitou ideologii, popř. snaha o jejich souhlas s daným typem vládnutí.“ (Jirák, Köpplová, 2003, s. 155 - 156)

V tomto kontextu je dobré zamyslet se nad platností předpokladů autorů zmíněných v předchozích podkapitolách. Představené teorie se dotýkají otázek moci médií, jejich vlivu na veřejné mínění a jejich funkce prostředku k udržení hegemonie primárně v konfliktních situacích a nedemokratických společenských zřízeních. Jejich premisy ovšem vzhledem k odstavcům výše nevnímáme jako méně relevantní k tomuto tématu. Fakt, že se s novým uspořádáním v Československu po roce 1991 média vymanila z čistě státní a vnější kontroly, pro nás nemění jejich relevanci. Naopak mohly formy ovlivňování společenského konsenzu a upevňování převládajících struktur nabýt mnohem komplexnějších podob a ve výsledku hrát významnější roli. To podle nás závisí na tom, jaké rámce a instituce byly ve společnosti pro fungování médií v rámci transformace nastaveny.¹²

Otázku transformace mediálních systémů v zemích střední a východní Evropy s koncem studené války řeší uceleně například autoři K. Jakubowicz a D. Paletz. Autoři zkoumají, jak se měnily mediální systémy v zemích tohoto regionu v souvislosti se sociálními, politickými, ekonomickými, technologickými a kulturními změnami, které se v zemích od 80. let odehrávaly. (Paletz, Jakubowicz, 2003, s. xi) Tyto procesy jsou nejčastěji nazývány „přechodem“ či „transformací“ - v závislosti na literatuře a teoretických diskuzích. V zemích středovýchodní Evropy se (podle autorů) jednalo o tzv. systémovou transformaci, tedy přechod ke kapitalismu a demokracii. Taky ji můžeme označit za transformaci tzv. napodobující, která byla založena na „asimilaci institucí, vzorců chování a hodnot charakteristických pro různé etapy vývoje kapitalistických společností“. (ibid, 2003, s. 5)

Státy středovýchodní Evropy jsou tedy, v tomto směru, považovány za tzv. tranzitivní země, které si (ve zkoumaném období) prošly strukturální transformací od totalitárního k demokratickému režimu a liberálnímu uspořádání.¹³ Zhodnocení procesu změny mediálních systémů a politik v rámci sociální transformace v daných zemích autoři zakládají na nejrůznějších teoretických přístupech.¹⁴ V rámci normativních přístupů, které nabízejí, je

---

¹² Vzhledem k tomu, že jsou dějiny médií a komunikace úzce spjaty s vývojem společnosti a institucemi, které si buduje. (Jirák, Köpplová, 2009, s. 55)

¹³ Za strukturální transformaci je považován právě přechod z totalitního režimu a používá se často ve spojitosti se změnami v zemích tohoto regionu na konci studené války. Oproti tomu stojí země tzv. ne-tranzitivní, tedy státy západní Evropy a USA, které udržovaly a prohlubovaly svůj demokratický vývoj. (Jakubowicz, 2007)

¹⁴ Jakubowicz se tak snaží vyvinout model, který by se dal aplikovat na hodnocení zemí středovýchodní Evropy. Přichází se dvěma „ideálními“ typy zemí v procesu přechodu spolu s hlavními charakteristikami, které s procesem souvisely. Těmi je například prosperita, úroveň vzdělání, zachování kultury a hodnot před komunismem, přítomnost disidenstkých aktivit, snaha reforem shora, a tak dále. Čím více pozitivních charakteristik daná země vykazuje, tím větší má šanci na úspěšný přechod. (Jakubowicz, 2007, s 98 - 102) Českou republiku v tomto směru hodnotí velmi pozitivně.

pro naši práci zajímavý přístup původně formulovaný P. Roederem (1999). Ten pro zhodnocení úspěšnosti či neúspěšnosti přechodu definuje tři hlavní proměnné: konsolidace národního státu (zda byl do konce 90. let stát úspěšně konsolidován), demokratické uspořádání (zda bylo na konci 90. let ustaveno) a ekonomický aspekt úrovně kapitalistických principů (zda převažovala rozhodování soukromé sféry nad tou státní). (Roeder, 1999, s. 171 - 749). Česká republika se v tomto případě umístila, spolu se zeměmi jako Maďarsko a Polsko, na předních příčkách.

Při hodnocení procesu změny autoři v knize z roku 2003 zmiňují přístup, který se inspiroval u Zbigniewa Brzezinskiho - autora, který bude detailněji zmíněn v následující kapitole. Post-komunistickou transformaci v tomto regionu tak rozdělují v tzv. procesním modelu na tři fáze:

- 1) V první fázi se jedná zejména o odstranění hlavních kontrolních prvků charakteristických pro starý systém, demonopolizace tištěných médií, první známky komercializace, počátek decentralizace a specializace (opět zejména tištěná média) a rychlá internacionalizace obsahů (zejména televize).
- 2) Druhá fáze je typická přijímáním legislativních norem. Týkají se: svobody projevu a dalších demokratických prvků, pokračující komercializace, decentralizace a specializace (nyní i do elektronických médií, která začínají hledat díry na trhu), první náznaky profesionalizace žurnalistiky v nezávislých médiích a první stopy globalizace a koncentrace médií.
- 3) V třetí fázi pak pokračuje rozvoj legislativní úpravy s cílem garance autonomie a nezávislosti médií a regulace ekonomických aspektů mediálního trhu, včetně vyhovění požadavkům mezinárodních organizací, autonomizace médií. Koncentrace médií a globalizace, v tomto případě, ohrožují zisky dosažené emancipací médií a samotná technologická změna začíná měnit zásadně mediální trh. (Paletz, Jakubowicz, 2003, s. 38)

K výše zmíněným charakteristikám se vrátíme detailněji v analytické části této práce. V další analýze je nepochybně potřeba vzít v potaz specifika společnosti, tedy růst ekonomické priority médií, fungování nadnárodních korporací, častá a vzrůstající neprůhlednost v pozadí fungování médií a tvorby mediálních obsahů a další. Jak ještě uvádí Jakubowicz (2007), v rámci globalizace a technologických změn, rozvoje neoliberální

politické ekonomie - nejde již jednotlivé státy studovat zvlášť. Pozorujeme neustálé změny v mocenských vztazích jednak mezi národními státy, jednak mezi mezinárodními organizacemi, občanskou společností a kapitálem. (Jakubowicz, 2007, s. 37) V neposlední řadě nesmíme zapomenout na hlavní předpoklad, že média operují se svými ekonomickými cíli vždy a bez výhrad v určitém politickém kontextu. Ten byl, do značné míry, v dění okolo roku 1991 ovlivněn světovým děním a aktivitami okolních mocností. Přístupy k tomuto fenoménu jsou řešeny v následující kapitole.

2 ČESKÁ REPUBLIKA JAKO SOUČÁST GEOPOLITICKY STRATEGICKÉHO REGIONU

„Právě ten slabý musí umět být silný a odejít, když ten silný je příliš slabý, než aby uměl slabému ublížit.“ (Kundera, 1985, s. 72)

Česká republika je malým státem uprostřed Evropy, o kterém se v mezinárodním prostředí mluví v souvislosti s kulturou, literaturou a uměním spíše, než v návaznosti na význačnou roli a postavení v celosvětovém systému. Dnešní Česká republika zažila v průběhu historie, nezávisle na uspořádání a názvu státu, značné konflikty a málokdy stála samostatně jako plnohodnotný suverénní stát. Po definitivním osamostatnění v roce 1918 sice přišla léta autonomie, ta ovšem skončila nedlouho potom, kdy stejné mocnosti, které vytvoření Československa podporovaly, musely československé suverenitě upustit (vzhledem k zachování bezpečnosti a vlastním strategickým záměrům).

Nedlouho po vytvoření suverénního státu tak započalo období, ve kterém střídaly různé formy více či méně nedemokratických režimů. Až soubor událostí v roce 1989 ukončil totalitární režim v zemi a ne náhodou bylo jedním z hlavních pilířů událostí osamostatnit stát od jakýchkoli externích vlivů. Zdá se, že byl tomuto cíli stát vzhledem k pádu Sovětského svazu a celkovému geopolitickému kontextu blíže, než jindy v historii, jelikož existovalo málo momentů, kdy by fungování státu nebylo ovlivněno z větší části externími vlivy.

Jedním z hlavních argumentů této části práce je, že faktory zmíněné výše jsou ovlivněny geografickou polohou a geopolitickým nastavením České republiky, která tvoří „nárazník“ mezi západní a východní geopolitickou sférou vlivu. Tento aspekt je nesčetněkrát popsán geopolitickými koncepty, jak bude zmíněno dále. Ještě důležitějším argumentem pro naši práci jsou převládající názory na akademickém poli geopolitiky o kapacitě světových mocností ovlivňovat rozložení sil v systému kontinuálního užívání nejrůznějších nástrojů s cílem dosažení konkrétních strategií. Tyto nástroje jsou nejen ty tradiční, tedy vojenské a ekonomické, ale jedná se o nástroje čím dál více rozmanité, jejichž uplatňování není vždy lehce pozorovatelné. Média jsou jednoznačně jedním z nich.

V roce 1991 padl Sovětský svaz a západní svět v čele se Spojenými státy potvrdil svou roli arbitra globálního vývoje. Česká republika (tehdy Československo) se tak ocitla uprostřed

dalšího geopolitického přenastavování, ve kterém měla svou vlastní misi ustavení nového režimu a konsolidace státu po více než čtyřiceti letech. Abychom zjistili, jak se toto promítlo na fungování médií, je potřeba velké míry interdisciplinarity. Tato kapitola si proto klade za cíl vysvětlit optikou geopolitiky hlavní koncepty na toto téma, zejména co se týká strategičnosti regionu středo-východní Evropy a otázky státní suverenity a jejího předpokládaného nabytí po pádu režimu.

Jak jsme viděli v první kapitole, média jsou jako mocenský nástroj obsáhle zkoumána, málokdy ale přímo v geopolitickém kontextu. Může být zajímavé studovat tento fenomén v předpokladu, kdy by hlavním motorem změn byly zájmy mocenských uskupení, tedy států, jejich koalicí a (v širším měřítku) konflikty mezi nimi. Je zřejmé, že by bylo zavádějící považovat období po roce 1991 za konfliktní období, nicméně je nepochybné, že mezinárodní systém se nepřestával vyvíjet ani v této době. Jako hlavní výchozí předpoklad bereme argument realismu, který zastává názor, že primární rolí malých států v mezinárodním systému je vyvažování sil velkých mocností, na kterých toto rozdělení sil závisí:

“Je zřejmé, že rovnováha v mocenské politice je v první řadě politikou velkých mocností. Malé státy, pokud se nemohou úspěšně spojit dohromady, mohou být pouze váhy v rovnováze používané ostatními. Spíše se jedná o vsazené sázky než o hráče a jejich zájmy ve výsledku hry nejsou o nic menší. Malý stát je vakuem v oblasti vysokého politického tlaku. Nežije kvůli své vlastní síle, ale proto, že nikdo nechce jeho území. Nebo proto, že je zachován jako nárazníkový stát, nebo jako váha v rovnováze moci, pokud je to v zájmu silného národa. Když rovnováha zmizí, zmizí s ní obvykle i malé státy.“ (Spykman, 1942, s. 20)

2.1 STRATEGICKÁ POZICE ČESKÉ REPUBLIKY PODLE GEOPOLITICKÝCH AUTORŮ A KONCEPT SHATTERBELT

Následující podkapitoly mají za cíl teoreticky podložit argument, že Česká republika je státem, který je do značné míry neustále ovlivňován zvenku i vnitřně externími aktéry. V rámci toho budou představeny hlavní koncepty různých autorů geopolitiky, kteří popsali, jak konkrétně může geopolitické nastavení regionu středovýchodní Evropy ovlivňovat fungování států, které se v něm nacházejí. Středovýchodní Evropa je svým umístěním

geopoliticky strategickým regionem¹⁵, vzhledem k tomu, že tvoří přechodovou zónu mezi Evropou a Střední Asií. Z těchto důvodů je historicky náchylná k migracím, konfliktům a konstantním tlakům zahraničních mocností, které se tímto způsobem snaží získat hegemonii ve světovém systému. (Kosinski, Parizkova, 2017)

Existuje široká škála autorů, kteří zdůrazňují strategickou pozici středovýchodní Evropy v boji o nadvládu, tedy hegemonii. Podle všech autorů níže, geografická pozice tohoto regionu napříč historií vždy do značné míry ovlivňovala osud zemí, které se v regionu nacházejí. Geografové a autoři klasické geopolitiky se ve svých názorech shodují v tom, že pás zemí, které tvoří hranici mezi „západem“ a „východem“, tedy mezi západní Evropou a Asií, tvoří odjakživa součást strategických zájmů externích mocností, ať jde o Německo, Rusko, Velkou Británii, Francii nebo jakoukoli jinou mocnost v historii.

2.1.1 REGION STŘEDOVÝCHODNÍ EVROPY PODLE AUTORŮ KLASICKÉ GEOPOLITIKY

Geopolitika je oborem, který spojuje dohromady dva faktory – geografii a politiku. Jedná se o disciplínu, která popisuje dynamické změny ve světové politice. Transformace, kterou prošel svět s pádem Sovětského svazu, byla velmi zásadní pro další dlouhodobý vývoj a vzhledem k centralitě Československa v Evropě (a tedy na pomezí „východního“ a „západního“ světa) je velmi důležité pochopit geopolitický kontext těchto událostí. K tomu slouží následující kapitola, která shrnuje základní teoretické přístupy ke strategické pozici našeho regionu.

Všechny geopolitické přístupy byly vždy formovány na základě dobového kontextu, ve kterých byly vytvářeny. Nejedná se tedy o prázdné koncepty bez reálného faktického uplatnění. Co více, teze, které byly formulovány již od doby okolo první světové války, se stále nevyvrátily a ukazují se (i přes všechny globální změny) jako platné. Jejich pochopení je pro naši práci zásadní jako základ pro to, abychom mohli posléze v detailu zkoumat,

---

¹⁵Podle názoru českých autorů – B. Hnízda, L. Cabady a Š. Waisové - kteří se zabývají tématem střední Evropy, je tento pojem jádrem mnoha sporů. Fyzickým a zeměpisným označením geopolitické oblasti střední Evropy se obecně rozumí oblast, která přechází ze severních Alp, s hranicí Balkánu na jihu a Baltského moře na severu. Za přirozenou hranici na západě v tomto případě může být považován Rýn (ačkoli toto je velmi sporné, Rýn je často považován za hlavní osu západní Evropy). Na východě žádná specifická přírodní hranice neexistuje, tudíž je to ještě složitější definovat. (Hnízdo, 2002a) Zároveň bychom na úvod rádi uvedli náš základní teoretický předpoklad, který nepovažuje geopolitiku za statickou disciplínu, která by své závěry odvozovala pouze z geografických aspektů. Geopolitiku považujeme za soubor strategických a normativních znalostí, ve kterých hraje roli lidský interpretační faktor a dynamika mezi jednotlivými proměnnými – geografii a politikou. (např. Fiori, 2014)

jakým způsobem se globální vývoj promítl v naší zemi, konkrétně na fungování médií, což je jádrem práce. Argumentujeme zde tím, že geopolitický aspekt je pro posouzení námi nastavené hypotézy esenciální.

Mezi autory klasické geopolitiky, kteří se ve svých pracích věnovali tématu blízkému této diplomové práci, můžeme zařadit zejména H. Mackidera (1919), N. Spykmana (1942, 1944), Z. Brzezinskiho (1989), případně H. Kissingera (2016) a Noama Chomského (1988, 2013), mimo jiné. Tato disciplína se dělí na několik hlavních směrů. Pokud vezmeme v potaz autory, kteří se věnují tématu regionu středovýchodní Evropy, jedná se zejména o ty, kteří formulovali své myšlenky v období od 19. století do konce 2. světové války. Těmi hlavními jsou Halford Mackinder a Nicholas Spykman. Tito autoři si kladli za cíl zejména odhalit hlavní zákonitosti mezinárodního systému v kontextu dané doby a ujasnit, proč jsou geografie a politika spojenou nádobou a korelace mezi nimi může mít na celosvětový systém radikální dopad.

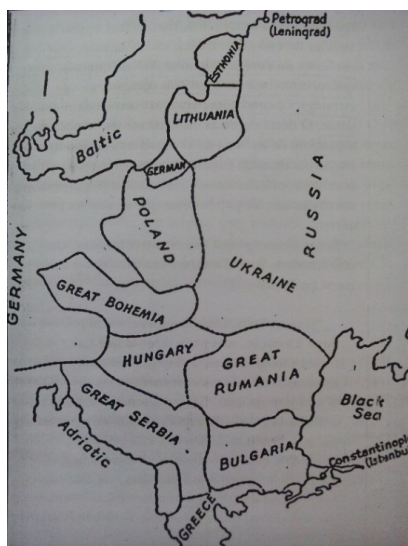
Tato tradice pokračovala i v průběhu studené války, kdy si nejrůznější autoři jako například zmínění Z. Brzezinski, H. Kissinger, N. Chomsky, ale i mnoho dalších, vzali za úkol popsat na základě dosavadních teorií globální konflikt mezi Sovětským svazem a Spojenými státy. Pro všechny zmíněné autory hrál region středovýchodní Evropy důležitou roli. V případě autorů věnujících se období studené války o to více, vzhledem k faktu, že Československo tvořilo západní hranici celého sovětského bloku. Tito autoři zároveň nespolehají pouze na geografii jakožto hlavní proměnnou vývoje, ale upozorňují na jiné, sofistikovanější, a čím dál častější způsoby uplatňování vlivu, což bude popsáno níže.

Na tomto místě je ještě vhodné zmínit, že u geopolitických autorů platí více než u jiných důležitost kontextu, ve kterém své myšlenky vytvářejí. Většina geopolitiků nejsou pouze akademici, nicméně často působí v politické praxi své země. Ve chvíli, kdy začali odhalovat zákonitosti geopolitických uspořádání, byli často následně přizváni do poradenských státních funkcí, kde své myšlenky dále rozvíjeli - v tomto momentu již o to více směrem k rozvoji strategie dané země. Neznamená to, že by jejich ideje nebyly objektivní, nicméně je potřeba vždy uvažovat nad tím, jakou optiku si v daném kontextu ke svému uvažování zvolili.

To, co je společné pro první vlnu autorů zmíněných výše, je jejich fundamentální pojetí Eurasie jakožto „dominantního světového kontinentu“.¹⁶ Prvním zásadním byl v tomto ohledu Halford Mackinder (1861 - 1947), britský autor zařazovaný do tzv. imperiální etapy vývoje geopolitické disciplíny. Jeho slavný koncept *Heartlandu* ovlivnil západní geopolitické myšlení až do dnešních dní.¹⁷ *Heartland* (také známý jako „*Pivot Area*“) je podle něj bazilárním a centrálním prvkem Eurasie. Evropský, asijský a africký kontinent pak mají podle něj dohromady tvořit „Světový ostrov“ – jednotku, která je (dle jeho teorie) esenciální pro kontrolu celkového světového řádu. (viz. Příloha č. 2)

Tuto ideu rozvinul Mackinder detailněji v knize *Democratic Ideals and Reality* (1919), která je revizí jeho prvotního díla z roku 1904.¹⁸ Autor v této knize lehce posunul dosavadní vnímání východní Evropy a označil ji za strategický okraj Eurasie a esenciální část *Heartlandu*. Pojmenoval tuto oblast „*cordonne sannitaire*“ (Příloha č. 1). (Mackinder, 1919, s. 104 - 114) Jeho teze byla vzápětí přijata během Pařížské mírové konference jako kontrast „Wilsonova idealismu“.

Příloha č. 1: Mackinderův „*cordonne sannitaire*“

Zdroj: Mello, 1999, s. 58.

¹⁶Pro velkou část autorů toto platí dodnes, např. Phillip Kelly (1997).

¹⁷Mackinder se považoval za "idealistického demokrata", který obhajoval možnost vyváženého ekonomického rozvoje. Byl přesvědčen o důležitosti spolupráce mezi státy a také o zachování menších států.

¹⁸Popudem byly Mackinderovy obavy po bolševické revoluci a první světové válce o rozšíření komunismu do středovýchodní Evropy. Kaplan například poznamenává, že Mackinderova revize jeho knihy z roku 1904, která byla představena na Pařížské mírové konferenci, byla silně ovlivněna atmosférou nedávno ukončené první světové války a jejími následky. Kolaps Rakousko-Uherska a Osmanské říše (podle něj) zdůrazňoval potřebu přeskupit mapu východní Evropy. (Kaplan, 2012, s. 54).

Podle Mackindera je středovýchodní Evropa napříč historií zmítána konflikty a nadvládou převážně Ruska a Německa společně s jejich aliancemi (nutno poznamenat, že toto formuloval ještě před 2. světovou válkou). Volal tedy po důležitosti oddělení a separace těchto dvou států tak, aby se zabránilo nadvládě jednoho nebo druhého nad celou Eurasíí. Této separace by se podle něj mohlo docílit vytvořením „mezipásu“ tvořeného ze států nacházejících se mezi Baltským, Černým a Jadranským mořem – tedy Polska, Československa, Maďarska, Jugoslávie, Bulharska, Rumunska a Řecka, s baltskými státy a Finskem. Jejich nezávislost (i přes jejich náchylnost k napadení a vlivu) viděl jako vitální nezbytnost k tomu, aby se zabránilo dominanci jedné mocnosti nad druhou. (Mackinder, 1919, s. 95 - 99) “Kdo vládne východní Evropě, velí Heartlandu: Kdo vládne Heartlandu, velí Světovému ostrovu: Kdo vládne Světovému ostrovu, velí světu.” (Mackinder, 1919, s. 150)¹⁹

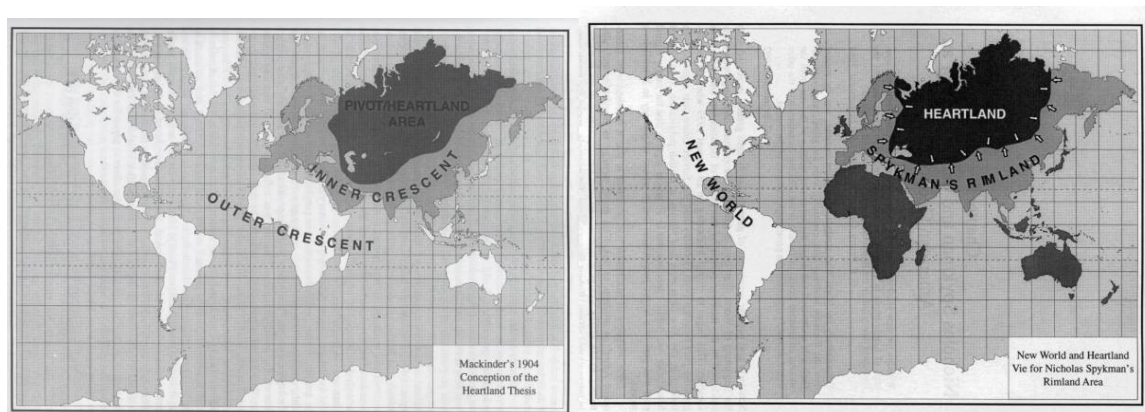
Na ideu Heartlandu navázalo nesčetné množství autorů. Jedním z těch nejzásadnějších (i pro naše téma) je Nicholas J. Spykman (1893 - 1943). Tento nizozemský geograf, akademik a zastánce realismu v mezinárodních vztazích, se věnoval zejména strategii Spojených států v mezinárodní politice po 2. světové válce.²⁰ Stejně jako Mackinder, Spykman považuje za základní princip mezinárodního systému jeho uzavřenost, což znamená, že jakákoliv změna ve vztahu dílčích sil může změnit rovnováhu celého systému.

Ačkoliv se jeho myšlenky týkaly hlavně 2. světové války, zdůraznil, že je důležité věnovat pozornost budoucímu potenciálnímu sjednocení Eurasie a její případné nadvládě jedinou mocí - situaci, kterou by Spojené státy stěží dokázaly konfrontovat. Navrhl sjednocení celého panamerického regionu a vytvoření účinné zahraniční politiky, která by bránila jeho území a zájmy. Na těchto principech Spykman postavil svou Rimlandskou tezi, ve které by regiony Evropy, Středního východu, Indie a Číny (rovné Mackinderovu *Inner Crescent*, viz. Příloha č. 2) měly tvořit nárazníkovou zónu mezi Heartlandem a okrajovými mořemi. (Spykman, 1944, s. 41)

---

¹⁹Jak poznamenal Kaplan (2012, s. 56), tento koncept zkoumá spíše vztahy mezi různými částmi Eurasie a je spíše popisem rozdělení moci kolem Heartlandu, než jeho determinantou. Heartland se tak v tomto případě jeví jako strategická myšlenka formulovaná na počátku století, empiricky testovaná během obou světových válek.

²⁰Tato skutečnost je společná pro mnoho dalších geopolitických autorů, kteří patří do stádia tzv. „Moderní geopolitiky“ - například Mahan a Bowman v dřívějších dobách a Renner, Seversky a další. Spykman byl zastánce intervenční strategie pro USA na úrovni globální a izolacionismu na úrovni regionální a domácí (na základě prvotního rozlišení Alferda Mahana, který říkal, že USA mají možnost praktikovat vůči světovému systému buď izolacionismus, nebo intervencionismus).

Zdroj: Pollele, 1999, s. 58 a 118.

“Kdo kontroluje Rimland, vládne Eurasii: Kdo vládne Eurasii, kontroluje celý svět.” (Spykman, 1944, s. 43) V této úpravě Mackinderova slavného prohlášení Spykman nejen symbolicky shrnul rozdíl mezi jejich přemýšlením, ale také vyjádřil skepsi nejen k nadvládě Ruska nebo Německa v Evropě, ale zároveň i sjednocení Evropy jako celku, což by Spojeným státům zabraňovalo v šíření mocenských zájmů. Okrajové oblasti Eurasie a zejména jejich okrajových částí považuje za klíč k světové hegemonii. (Spykman, 1944, s. 43)

Je nezpochybnitelné, že tyto ideje mohou být v dnešní době považovány za platné do takové míry, do jaké platí jejich faktické předpoklady. I přes dílčí změny a transformace v systému, ale pro nás může základ těchto teorií být stále relevantní. Se zásadní transformací systému v druhé polovině 20. století byly vytvořeny další teorie, které vycházely z dosavadních koncepcí a reagovaly na soudobá nastavení. Jedním z autorů, který v tomto směru významně přispěl, byl polsko-americký autor Zbigniew Brzezinski (1928 - 2017). Tento politolog byl, stejně jako další představitelé daného období, (například Henry Kissinger) aktivně činný v americké politice. Jeho příklad si pro tuto práci bereme zejména z hlediska jeho teoretických formulací.²¹

²¹Moderní geopolitika se po 2. světové válce začala rozdělovat dvěma směry – zaprvé, geopolitiku, která se soustřeďuje primárně na státy, a kterou reprezentuje například Z. Brzezinski. Druhým směrem je geopolitika univerzalistická, která má tendenci na svět nahlížet spíše holistickými úhly pohledu (z tohoto směru jsme přejali koncept *shatterbeltu*, který bude představen v následující podkapitole). Saul B. Cohen rozděluje moderní geopolitiku do pěti hlavních fází – a) do té, kterou nazývá „honbou za imperiální hegemonií“, zastoupenou Ratzelem, Mackinderem, Mahanem, Bowmanem a Kjellénem, b) německé geopolitiky zastoupené Haushoferem, c) americké geopolitiky, kam řadí například Spykmana; a d) geopolitiky studené války, kterou rozděluje do dvou výše uvedených fází. (Cohen, 2003, s. 12 - 29)

Brzezinski pracoval pro americkou vládu a poté se stal „privilegovaným pozorovatelem“ na akademické půdě. Pracoval v prvním i druhém Reaganově mandátu a v politice se účastnil po celou dobu studené války. I Brzezinski je zastáncem realismu v mezinárodních vztazích, velmi blízký vizím jak Mackindera, tak Spykmana (i když toto Brzezinski nikdy explicitně ve svých pracích nepřiznal). Brzezinski považuje studenou válku za konflikt mezi dvěma mocnostmi (supervelmocemi) – jednou pozemní a jednou námořní - o kontrolu nad Eurasií, což je základním předpokladem pro nadvládu globální. (Brzezinski, 1986, s. 9 - 10)

Zdůrazňuje centralitu Sovětského svazu v Eurasii a jeho historicky opakující se tendenci k expanzi, hledání periferních regionů a od nich pak cestu k otevřeným mořím. Podle něj, Sovětský svaz jakožto následník německého impéria a napoleonské Francie, nehledá expanzi pouze v rámci kontinentu, ale i za oceánem. Konflikty s podobným jádrem jako studená válka podle něj vždy v dějinách byly velmi komplexní a dlouhotrvající, bez jakékoli možnosti jednoduchého řešení vojenským vítězstvím jedné nebo druhé velmoci (Brzezinski, 1989, s. 20). Konflikt byl podle něj ještě komplikovanější v tom, že oba aktéři studené války měli imperiální tendence a byli zapojeni do širokého spektra politických, ekonomických, ideologických a vojenských vztahů s jinými zeměmi (nehledě na rozsáhlé zásoby jaderných zbraní).²²

Navzdory tomu, že Brzezinski považuje strategické a geopolitické faktory za primární, uznává také význam dalších vlivů. Konflikt USA-SSSR vnímá jako mnohorozměrný a jednoduché vojenské řešení by (podle něj) bylo nemožné a nežádoucí. Poukazuje tak na důležitost dalších dimenzí, pomocí kterých mohla v dlouhodobém horizontu jedna z mocností konečně „zvítězit“. Podle něj v rámci ekonomického, politického, technologického, ale hlavně ideologického a kulturního vývoje to byla právě média, která umožnila „zkrátit vzdálenosti mezi srdci a myslí v každém koutě planety a globalizovat účinně politickou a ideologickou soutěž mezi Spojenými státy a Sovětským svazem“. (Mello, 1999, s. 152)²³

---

²²Brzezinski v rámci analýzy strategií obou mocností definuje tři základní strategické fronty, které podle něj musely být kontrolovány, aby se Sovětskému svazu zabránilo dostat se na periferie. Tyto tři fronty jsou: Dálný západ, Dálný východ a Jihovýchodní Asie. První, která se týká Československa, sahá od Norska přes Polsko a Německo do Řecka a Turecka a byla podle něj vytvořena jako reakce na poválečnou situaci a berlínskou krizi. Komunistické vítězství v takových oblastech by Rusku poskytlo nadvládu nad střední Evropou a východní oblastí Středomoří (Řecko a Turecko). To bylo v souladu s Trumanovou doktrínou, která hájila strategii zamezování tak, aby Rusko neovládlo evropský kontinent. (ibid)

²³Nakonec si USA brzy uvědomily, že je důležité podporovat vnitřní dekadenci vazalských států východní Evropy prostřednictvím primárně mírových nástrojů. (ibid) Byl to Brzezinski sám, kdo silně podporoval disidenty ve východní Evropě, například v Chartě 77.

2.1.2 SHATTERBELT: KONFLIKTNÍ SFÉRA VLIVU

Koncept shatterbelt vznikl bezprostředně po konci 2. světové války v rámci snahy normativně popsat strategické aktivity Spojených států a Sovětského svazu v Evropě. Původně šlo o koncept věnující se čistě východní Evropě, posléze byl přenesen i do jiných světových oblastí. Tento koncept pojímá východní Evropu jako frakční zónu, která se skládá z malých, slabých a fragmentovaných států. Ty jsou podle něj zranitelné vůči tlaku okolních mocností, které se snaží dosáhnout kontroly nad jejich teritoriem a politikou. Podle tohoto konceptu východní Evropa po konci studené války přestala být shatterbeltem, nicméně se většina autorů shoduje na tom, že se v regionu shatterbelt opět objevil s událostmi přelomu 20. a 21. století, zejména s rozvojem asijských států a snahou Ruska získat zpět svou sílu.

Koncept má své kořeny v geopolitických teoriích počátku 20. století.²⁴ Ucelené pochopení historie tohoto pojmu nabízí například Hensel a Diehl v článku "*Testing empirical prepositions about shatterbelts*" z roku 1994. Jedním z předních současných autorů pracujících s konceptem shatterbeltu je americký geograf Saul B. Cohen. Podle Cohena jsou shatterbelty jedním z hlavních rysů současné světové politické mapy²⁵ a jedná se o “ (...) strategicky orientované regiony, které jsou vnitřně hluboce rozděleny a zachyceny v konkurenci mezi velkými mocnostmi geostrategických sfér.” (Cohen, 2008, s. 48)

Další současný autor, Philip Kelly, definuje shatterbelty jako “ (...) regiony, v nichž dvě strategicky důležité země soutěží o kontrolu s výslednou dvouúrovňovou strukturou vzájemně provázaných regionálních a strategických konfliktů. Shatterbelty představují nebezpečí eskalace; válek, které by se mohly šířit jinde; a potenciálního střetu menších zemí, které by vedly k vážnému střetu mezi jejich většími, strategicky důležitými sponzory“. (Kelly, 1997, s. 33)

Některé shatterbelty se ve 20. století objevily a jiné naopak zmizely. Jak uvádí Cohen (2008, s. 48 - 49), shatterbelty a jejich hranice jsou proměnlivé, v závislosti na tom, jak se mění rozdělení moci v mezinárodním systému a podmínky velkých aktérů.²⁶ Zároveň avizuje ve

---

²⁴Jedním z prvních autorů tohoto konceptu byl Alfred Mahan, který studoval pás zemí na Blízkém východě a Asijské státy. Následně koncept rozpracoval James Fairgrieve, který studoval „kompresní zónu“ evropských, středovýchodních a asijských států, které se objevily jako výsledek konkurence mezi centro-eurasijským Heartlandem a velkými námořními mocnostmi.

²⁵Rozdělením geopolitických struktur do geostrategických domén na makroúrovni a do geopolitických oblastí (jako jsou jejich subdivize a národní státy) na mikroúrovni, považuje shatterbelty umístěné mimo tyto hlavní struktury za totéž, jako například „kompresní zóny“ nebo „brány“. (Cohen, 2003, s. 33)

²⁶Příkladem může být subsaharská Afrika a jihovýchodní Asie, které během studené války ztratily svůj status shatterbeltu.

21. století ustavení shatterbeltů staro-nových, jako například region středovýchodní Evropy, respektive část Evropy táhnoucí se z Pobaltí na Balkán (dále například shatterbelty na euroasijském území). Toto podle něj do značné míry závisí na geostrategických hnutích západních mocností. Zdůrazňuje zásadní význam těchto regionů pro světovou politiku, což vyžaduje předchozí strategické plánování.

Pro všechny autory, kteří se zabývají oblastí střední a východní Evropy z geopolitického hlediska, je společným argumentem její pokračující nestabilita a roztržičnost i po konci studené války, ač to není zdaleka tak očividné, jako dříve. Jedním z prvních autorů vůbec, kteří se touto otázkou zabývali, byl F. D. Unstead (1923). Ten oblast střední a východní Evropy považoval za "pás politických změn v Evropě", kvůli jeho nestabilitě a velké společenské a kulturní rozmanitosti ve srovnání s ostatními regiony na východě i na západě.

Například R. Heartshorne (1944) dospěl k závěru, který je podobný závěru Unsteada, a to že evropská „shatter zóna“ nikdy nezažila dlouhé období politické stability, se zeměmi zranitelnými vůči jakémukoli velkému sousednímu státu, jehož cílem by bylo rozšířit své území a rozšířit tak svou vojenskou moc. Cohen navíc zdůrazňuje, že je tato oblast jedním z nejstarších rysů evropské geopolitiky a její podoba vždy závisela na relativní moci a hnutí slovanských a germánských národů. (Cohen, 2003, s. 160)

Vývoj 20. století ukázal, že ovládnutí Heartlandu neznamená nutně kontrolu celého světa. (Cohen, 2003, s. 228) Umístění Ruska v Heartlandu mu umožnilo úspěšně dominovat na periferii více než čtyřicet let. Udržování shatterbeltu východní Evropy ovšem záviselo nejen na represích, ale také, jak poznamenal Brzezinski (1986), bylo výsledkem kontroly nad mnoha dalšími aspekty ve vazalských státech SSSR, a to z velké části využitím „měkké síly“ a médií. Zároveň se dá vzhledem k předchozím argumentům předpokládat, že by ve vývoji po konci studené války byla pro stávajícího hegemonu pozitivní nejen sjednocená Evropa, ale především její separace od Ruska.

2.2 ČESKÁ REPUBLIKA: NARUŠENÍ STÁTNÍ SUVERENITY?

Pro završení teoretické části týkající se geopolitiky považujeme za důležité zmínit koncept státní suverenity. Ten se primárně týká interního nastavení státu, nicméně velmi úzce souvisí s pojetím vnějšího vlivu tak, jak byl popsán výše. Státní suverenita neboli svrchovanost, je jedním z hlavních principů svébytného národního státu již od 17. století, kdy vestfálský mír nastavil jeho soudobé pojetí. Tento fakt je pro naši práci zajímavý vzhledem ke strategické

pozici České republiky a její zranitelnosti ke vlivu externích mocností. V toto směru je suverenita velmi důležitým pojmem, protože právě ta může být přímo i nepřímo, vědomě i nevědomě, a na nejrůznějších úrovních ovlivňována.

Státní suverenita je referencí, o které se v rámci nastavování pravidel a ustanovení mezinárodního systému velmi často diskutuje. V akademickém slova smyslu je používána jak z hlediska základních teoretických předpokladů, tak z hlediska analytických popisů. Názory na suverenitu jsou široké - od autorů, kteří říkají, že suverenita je pravidelně nejrůznějšími aspekty vývoje mezinárodního systému podryvána, až po ty, kteří říkají, že její zachování je v dnešním světě neprolomitelnou normou. K našemu tématu jsme si zvolili pojetí suverenity tak, jak ji chápe Stephen D. Krasner (1942-). Autor v posledním desetiletí 20. století začal tento koncept, popsany mnohými autory mezinárodních vztahů, kriticky zkoumat.

V jeho článku z roku 1996 „*Compromising Westphalia*“ diskutuje o pojetí národního státu spolu se základním principem suverenity, jakožto reference pro studium „moderního mezinárodního systému“. Krasner si v zásadě klade za cíl dokázat, že v rámci teorii, které vnímají pravidla vestfálského systému jako zásadní pro fungování současného mezinárodního systému, tento model je spíše matoucí a státní suverenita je něco, co je velmi těžko udržitelné bez zásahu do její integrity. Krasner v první řadě diskutuje hlavně o důležitosti vestfálského míru pro specifickou formu organizace státu tak, jak je často autory odkazována. Zdůrazňuje, že obraz států jako racionálních a nezávislých aktérů může být velmi klamný a může záležet ve velké míře na teoretickém pojetí, které si odborníci ke svému zkoumání zvolí. (Krasner, 1996)

Podle Krasnera je mezinárodní systém charakterizován těmi, co vládou (což nejsou ani samotné státy, ani systém jako celek). Jsou to lídři, kteří vydávají politická rozhodnutí a nastavují pravidla tak, aby stále zůstali u moci a zároveň zajistili bezpečnost, prosperitu a základní hodnoty pro občany svých zemí. Pro Krasnera zde vzniká jistá dichotomie mezi logikou důsledků a logikou adekvátnosti těchto rozhodnutí, vzhledem k tomu, že tito aktéři musí zajistit několik rolí současně, což implikuje konfliktní pravidla pro jejich jednání. (Krasner, 1999, s. 5 - 7)

Suverenitu, kterou měl vestfálský systém nastolit, Krasner vidí jako „*institucionální uspořádání pro organizování politického života založené na teritorialitě a autonomii*“

(Krasner, 1996, s. 119).²⁷ Hájí názor, že vestfálský koncept je velmi křehký a spíše slouží jako referenční odkaz než analytický předpoklad nebo empirická pravidelnost. Toto je důležité mít v naší práci na paměti. Krasner diskutuje tzv. vestfálské kompromisy neboli narušení a říká, že narušení státní suverenity ve vestfálském pojetí je jedním z hlavních principů dnešního mezinárodního systému, který je charakterizován mocenskými asymetriemi (a to jak před, tak po vestfálském kongresu). V tomto směru je vestfálská suverenity narušena vždy, když jsou vnitřní autority a struktury ovlivněny, ne-li přímo determinovány, externími autoritami. (Krasner, 1999, s. 20)²⁸

Krasner se v tomto tématu intenzivně věnuje otázce Československa po 2. světové válce, což bohužel není jádrem našeho tématu, i když podporuje argumenty popsány výše. Důležitý pro tuto práci je fakt, že za studené války byly jak československá suverenity, tak i neintervenci pravidlo uznané mezinárodním právem i jednotlivými mocnostmi pravidelně porušovány nejen Ruskem, ale i západními státy. (ibid) Krasner považuje mezinárodní systém za šachovnici, ve které autority vždy počítají s alternativami. Nikdy se nedodržovaly všechny principy státní suverenity v jednom případě současně a jejich narušování je v mezinárodním systému běžné. Proto v této práci upozorňujeme na prosté pojetí státní suverenity, nezávislosti a autonomie, jako automatického prvku v nově ustaveném demokratickém státě, zejména v kontextu událostí po roce 1991 v naší zemi.

Zvěrem, tato kapitola shrnuje koncepty z oblasti geopolitiky a mezinárodních vztahů, které považujeme pro naši práci za důležité. Nejen, že se Česká republika nachází v regionu, který je na pomezí odlišných sfér vlivu a tím pádem je náchylný k tomu, aby byl přímo ovlivněn

---

²⁷V tomto směru vidí hlavní čtyři formy této suverenity – kromě zmíněné vestfálské, je to domácí suverenity, suverenity vzájemné závislosti a mezinárodní právní suverenity. Domácí suverenity je koncept používaný hlavně v komparativní politice. Svrchovanost je zde zakotvena v organizaci autority uvnitř území spolu s účinnou kontrolou. Suverenity vzájemné závislosti, charakteristická pro liberální perspektivu, závisí na kontrole veřejných subjektů nad přeshraničními pohyby, zejména toky zboží, lidí a myšlenek. Mezinárodní právní suverenity je pojem používaný v mezinárodním právu a odkazuje na právo několika aktérů uzavírat dohody mezinárodního charakteru, které si tyto státy vzájemně uznávají. Pro všechny typy suverenity je pak podle něj zásadní rozdíl mezi autoritou a kontrolou. Zatímco domácí suverenity se odkazuje na oba termíny, vestfálská a mezinárodní právní suverenity se vztahují výlučně na autoritu a suverenity vzájemné závislosti se odkazuje na kontrolu. (Krasner, 1999, s. 9 - 15) Krasner pracuje primárně se suverenity vestfálskou, s odkazy na mezinárodní právní suverenity.

²⁸Tyto kompromisy (neboli narušení) rozděluje podle toho, jakým způsobem jsou uskutečňovány: prostřednictvím úmluv, najímání, nátlaku nebo uvalení, podle závislosti jednoho aktéra na druhém. Úmluvy jsou dohody, v nichž autority dobrovolně dodržují dohody v očekávání benefitů, aniž by byli závislí na chování druhých. Příkladem mohou být dohody o lidských právech. V najímání je hlavním prvkem výhoda jednoho z aktérů. Příkladem může být zahraniční půjčka. Donucování je již vykonáváno silnějším aktérem, který na slabšího uplatňuje své hrozby. Donucování však ještě může nebo nemusí být slabším státem přijato. Uvalení je situace, kdy slabší stát nemá jinou možnost než souhlasit s podmínkami či preferencemi silnějšího státu. (Krasner, 1999, s. 25 - 40)

zásadními změnami v celosvětovém systému. Jedná se zároveň o malý stát, který svými předpoklady, podle autorů, nemá v tomto systému zásadní váhu a naopak je používán k vyvažování sil mezi velkými mocnostmi. Fakt, že jeho suverenita byla a pravděpodobně bude do určité míry vždy narušována, je důležitý pro naši práci v kontextu toho, že právě demokratické období a liberalizace společensko-ekonomických vztahů po roce 1991 měly svrchovanost a autonomii země ve všech směrech zajistit. Naše hypotéza ovšem tvrdí z části opak.

3 METODOLOGIE PRÁCE

Teoretická část práce měla za úkol nastínit hlavní přístupy tématu diplomové práce jednak z pohledu médií, jednak z pohledu geopolitiky. Představené teorie považujeme za relevantní k naplnění hlavního cíle práce, kterým je porozumět fenoménu vnějšího vlivu na fungování médií uvnitř určitého státu a následně analyzovat, jakým způsobem mohou být média využívána jako nástroj vnější politiky. Naším hlavním argumentem je, že je Česká republika malým státem, jehož osud, ve většině historických případů, závisel na externích mocnostech. Je náchylný ke vnějším vlivům, o to více vzhledem ke strategické povaze regionu středovýchodní Evropy. Na tomto základě budeme dále testovat naši hlavní hypotézu, že i přes transformaci mediálního systému po pádu Sovětského svazu (s hlavními prvky jako demokratizace, liberalizace a privatizace) vliv vnějších aktérů na česká média nevyvymizel, pouze se změnila jeho povaha v návaznosti na širší geopolitická nastavení.

Abychom tohoto mohli dosáhnout, bylo potřeba nastínit především pojetí médií jako mocenského nástroje. Toto téma je zkoumáno v drtivé většině v rámci nedemokratických režimů. Zde argumentujeme tím, že používání komunikačních prostředků, jakožto prostředníka mezi státními autoritami a občany/širokou veřejností, je založeno na principech, které jsou platné a v praxi používané, v jakémkoli modelu státního zřízení. Náš výchozí analytický předpoklad (z hlediska médií) je tedy ten, že média jsou v procesu upevňování mocenských struktur důležitým prvkem a mohou posilovat či oslabovat stavající hegemonii. Toto platí nejen pro úroveň národní, ale i mezinárodní.

Z druhé strany, v geopolitickém slova smyslu, je pro nás zásadní předpoklad, že je mezinárodní systém složen ze základních jednotek – suverénních států, mezi kterými funguje hierarchie. Tím i vztahy nadřízenosti a podřízenosti. Tyto vztahy závisí čistě na momentální situaci a povaze systému jako celku. Malé státy, jako je Česká republika, ve většině případů nemají příliš silné slovo v tomto systému, což je ještě podpořeno strategickou polohou regionu středovýchodní Evropy. Všechny výše zmíněné teorie se shodují na tom, že pro stát (jako je Česká republika) je téměř nemožné – jestli vůbec - dosáhnout delšího období bez jakéhokoli vnějšího vlivu. Tento předpoklad si bereme dále k analýze pro doplnění aspektu komunikačních prostředků jako podpory hegemonických struktur.

V rámci testování zmíněné hypotézy si tato případová studie položí otázku: „Jakým způsobem se přerozdělení sil v mezinárodním systému promítá na fungování médií uvnitř

určitého státu?“ Pro její zodpovězení jsme si vybrali případ České republiky (Československa) v období od roku 1991, respektive 1989, vzhledem k tomu, že dílčí změny probíhaly již před samotným pádem Sovětského svazu. Stejně tak se hůře definuje konec zkoumaného období, a to zejména vzhledem k rychlosti změn, které se v průběhu 90. let a po roce 2000 v českém mediálním sektoru i mezinárodním systému odehrávaly. Toto období proto necháváme otevřené.

Ve vlastní analýze budeme vycházet ze systémové analýzy, používané v případě zkoumání určitého mediálního systému jako celku. Jeho struktury, pravidel fungování a konkrétních prvků a jejich souvstažností.²⁹ Jedná se o přístup strukturalistický, který počítá se vztahy mezi jednotlivými částmi systému a kontextem jeho fungování. Většinou se k analýze používá zkoumání těch aspektů, které mají v daném systému (v našem případě státě) na fungování médií zásadní vliv. Zpravidla jde o legislativu, politický a ekonomický rámec systému. (Tampota, Vojtěchovská, 2010, s. 31 - 33) Právě tyto tři rámce v analýze použijeme (s přihlédnutím ke konkrétním mediálním institucím).

Pro naši analýzu si tedy volíme tři hlavní kritéria, na základě kterých budeme hypotézu testovat. Jedná se o regulaci médií, geopolitický kontext změn a vlastnictví a financování médií v daném kontextu zkoumaného období. První část analýzy se bude věnovat otázce transformace mediálního systému v České republice (Československu) po rozpadu východního bloku. Studovány budou hlavní fenomény jako demokratizace a liberalizace mediálního systému. Všimát si zde budeme zejména regulace mediálního systému. Tato část analýzy bude čerpat z primárních zdrojů, zejména zákonů, ustanovení a dalších dokumentů. Cílem je vystihnout hlavní prvky, kterými byl rámec fungování médií v zemi přenastaven a zhodnotit autonomii nově nastaveného mediálního systému vůči vnějším vlivům.

Druhá část analýzy se zaměří spíše na geopolitické aspekty, i když stále s přesahem do médií. Historická analýza popíše, v rámci změn okolo roku 1991, vliv tradičních aktérů na Českou republiku (zejména Spojené státy, Rusko, ale i další) v období do roku 2004, kdy Česká republika, jako člen NATO, vstoupila do Evropské unie. V potaz bude brána role

---

²⁹Zároveň je potřeba brát v potaz přístupy politické ekonomie komunikace, která zkoumá ekonomický kontext využívání komunikačních prostředků. Tento přístup v poslední době čím dál více zkoumá globalizaci výzkumu politické ekonomie, nárůst historických analýz a studií, které se soustředí na rezistenci dominantních médií. Čím dál více je studována otázka tzv. nových médií a rozšiřování komunikačního aktivismu. V tomto směru je možno studovat různé prvky, například komodifikaci (tedy vytváření mediálních produktů), specializaci (smazávání hranic vzhledem k rozvoji technologií) a strukturalizaci (tedy vytváření sociálních vazeb). (Mosco, 2009, s. 3) Pro naši práci je (vzhledem ke zkoumanému období) analýza ekonomického pozadí fungování médií důležitá zejména z hlediska vlastnických vztahů, investic, ad.

mezinárodních organizací jako například NATO, Evropská unie a další. Jedním z hlavních cílů této části je kontextualizovat předchozí analýzu a položit základ pro následné zkoumání ekonomických a vlastnických vztahů.

Třetí část analýzy se bude věnovat převážně ekonomickým aspektům. V této sekci se budeme snažit rozkrýt problematiku změny struktury vlastnictví médií, způsoby jejich financování a aspekty s tím související. Předpokládáme, že v této sekci bude potřeba použít jak primárních, tak sekundárních zdrojů. I tato část analýzy se bude věnovat primárně vývoji do konce prvního desetiletí 21. století, a to zejména vzhledem k novým trendům, které se v tomto období objevily, a které ekonomický aspekt fungování médií začaly velmi rychle transformovat. Soutředit se budeme zejména na přechod vlastnictví komunikačních prostředků do soukromých rukou a s tím související radikální změnu v jejich financování. V analýze zohledníme také hlavní fenomény komunikace posledních desítek let. Například existencie nadnárodních mediálních korporací, tiskových agentur a vzestup nových médií.

Oproti původním tezím zde ustupujeme od poslední části analýzy, kterou měla být analýza obsahová. Aby byla taková analýza relevantní a vypovídající, muselo by se realizovat několik dílčích testování. Ty by pravděpodobně probíhaly prostřednictvím analýzy reflexe jednotlivých událostí a vnějších aktérů v konkrétních médiích (v závislosti na jejich vlastnictví a financování). Zde bychom ovšem museli jasně specifikovat náš názor na to, kdo konkrétně (a jakým způsobem) fungování médií v Česku v tomto období ovlivňoval. Zodpovězení této otázky úzce souvisí s cílem celé diplomové práce a uskutečnění dodatečné obsahové analýzy, jakožto ověření závěrů, by (dle našeho názoru) mělo být spíše předmětem další samostatné studie.

4 POZADÍ ČESKÝCH MÉDIÍ PO ROCE 1991 V GLOBÁLNÍM KONTEXTU

Následující analytická část práce si klade za cíl odpovědět na otázku, zda existuje souvstažnost mezi geopolitickými změnami v regionu středovýchodní Evropy na přelomu 90. let a dále a fungováním médií v Československu/České republice. Vzhledem k široké škále faktorů, které mohou do tohoto vztahu vstupovat, je složité vybrat si ty nejrelevantnější. Za nejzákladnější (pro naši práci) považujeme jednak nový rámec fungování médií a jejich regulaci po roce 1989, jednak ekonomický aspekt médií. To vše v konkrétním geopolitickém kontextu událostí zkoumaného období.³⁰

V analýze si z mediálního hlediska klademe za úkol všimnout pravidel fungování nového mediálního systému, ať už těch, která byla nastavena shora, nebo těch, která se utvořila ve společnosti přirozeně. V případě nastavených pravidel si budeme všimnout zejména norem, které se týkají geografické a obsahové činnosti – tedy zákonných regulací, podmínek provozování médií, udělování licencí. Práce se bude snažit obsáhnout i kontrolní mechanismy a instituce. Stejně tak se budeme věnovat pravidlům vlastnických vztahů a financování (i v rámci koncentrace médií a křížení jejich vlastníků) s cílem zjasnit, nakolik mohl být a byl uplatňován externí vliv na česká média.

4.1 TRANSFORMACE ČESKÝCH MÉDIÍ NA KONCI STUDENÉ VÁLKY A JEJICH NÁSLEDNÉ FUNGOVÁNÍ A REGULACE

V první části této kapitoly se zaměříme na otázku transformace mediálního systému po rozpadu Sovětského svazu. Systém prošel (okolo roku 1990) radikálními změnami směrem k jeho demokratizaci a liberalizaci. To byl úkol velice nesnadný, protože „(...) lidé v regionu, ve chvíli, kdy se rozhodli tímto směrem vydat, nevěděli příliš o tom, jak chtěli uspořádat svůj svět, neznali koncepty „Evropy“, ani principy kapitalismu.“ (Jakubowicz, 2007, ix) Systém řízení médií v Československu vycházel z leninských principů řízení tisku, kdy tisk fungoval jako agitátor a organizátor jeho fungování. Svá pravidla si určoval sám, ovšem tak, aby byla v souladu se sovětskými principy. Sovětský obraz fungování médií v jeho satelitech se kontinuálně naplňoval. Zároveň probíhala silná kontrola a regulace. I přesto se veškeré vnitřní změny a otřesy v Československu mezi lety 1948 a 1989 značným způsobem do

---

³⁰Zároveň bylo nesnadné definovat pořadí podkapitol analytické části práce. V rámci tématu práce (a pro její účely) jsme se rozhodli nejdříve analyzovat celkovou transformaci a regulaci médií ve zkoumaném období. Tu posléze zasadíme do geopolitického kontextu konkrétních událostí a až v poslední části se zaměříme na otázku vlastnictví a financování médií, a to vzhledem k tomu, že daný kontext by měl být zřejmý již z druhé části analýzy.

fungování médií promítaly - převážně v podobě výraznějšího vystupování proti stávajícímu nastavení.

Zdůrazňujeme, že tyto tendence byly vždy více či méně umožněny vnějšími podmínkami.³¹ Sovětský svaz dělal jisté ústupky k postupnému vytváření soukromé sféry v zemích jako Československo, Polsko a Německá demokratická republika. (Jakubowicz, 2007, s. 134) Od 70. let minulého století komunistický režim v zemi i přes silné normalizační období oslaboval. Širší geopolitický kontext zde považujeme za velmi důležitý, vzhledem k tomu, že síla protirežimních iniciativ se zdála být přímo úměrná prostoru, které dostávaly. Podle D. Paletze a C. Jakubowicze (2003) „(...) se v období před rokem 1989 disidenti střední a východní Evropy potýkali s centralizovaně řízeným mediálním systémem, strukturovaným v souladu s teorií sovětského tisku. Po roce 1989 se přirozeně snažili vyvinout koncepty mediálního systému vykazujícího přímo protichůdné charakteristiky.“ (Paletz, Jakubowicz, 2003, s. 24)

S oslabováním Sovětského svazu se proto v Československu začalo tvořit čím dál větší místo pro nekonformní názory a postoje. I přes snahu konsolidace všech oblastí veřejné sféry se postupně začala, zejména v oblasti kultury, formovat alternativní veřejná sféra. Pro prezentaci alternativních postojů existovaly dvě možnosti: provozování opozičních mediálních činností uvnitř státu a nebo jejich publikace v exilu. I přes jejich podstatnou roli ve společnosti však stále neohrožovaly *status quo* moci a neměly tak širší politickou odezvu. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 218 - 234) Neoficiální mediální kanály a jejich prezentace negativních postojů ke stávajícímu uspořádání byly založeny nejen na osobních zkušenostech, ale i na protisovětské propagandě v zahraničí. (Lomíček, 2014, s. 110 - 135)

Protirežimní aktivity v médiích vstoupily do politické sféry více až s Helsinskou konferencí v roce 1975. Během konference se Československo zavázalo k dodržování zásady lidských práv a základních svobod, včetně svobody myšlení, svědomí, náboženství a vyznání. Konference měla za následek vznik opozičních skupin a iniciativ, které kontrastovaly s oficiálními normalizačními postupy. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 206 - 207) Hlavní vlna těchto tendencí byla následně spojena s nástupem Michaila Gorbačova k moci v roce 1985. Jeho politické a ekonomické reformy, z nichž nejčastěji referovány jsou *Glasnost* a *Perestrojka*, nastolily směr zemí sovětského bloku vstříc liberalizaci a demokratizaci.

---

³¹Zde například způsob ukončení Pražského jara, které ukázalo, že ve chvíli, kdy opoziční snahy byly příliš silné a mohly by potenciálně ohrozit intergritu Sovětského bloku, byly posléze zastaveny.

Začaly se čím dál více formovat sociální a politické skupiny, které se snažily prosadit změnu režimu. Jak uvádí Jakubowicz (2007), opozice byla schopna se organizovat jen v případě pár zemí východního bloku (kromě Československa ještě například Maďarsko či Polsko). (Jakubowicz, 2007, s. 96) Opozice a její ideové směry byly v případě Československa široké. Jednu z hlavních rolí v tomto vývoji hrála Charta 77 – neformální občanská iniciativa, která kritizovala současné uspořádání a nedodržování lidských a občanských práv. Pro naši práci je důležitá z toho důvodu, že získala mezinárodní zájem a přispěla tak ke změnám v širším měřítku, i přesto, že odpověď na ni nebyla zpočátku tak velká. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 206 - 207) Na Chartu 77 následně navázala v roce 1989 petice "Několik vět". Byly to tyto iniciativy, které přispěly k transformaci režimu u nás.³²

Události spojené s listopadem 1989 jsou velmi obsáhlé a komplexní. Pro cíl naší práce je dobré zmínit, že většina aktivit, které ke svržení režimu přispěly, byly na ideové a názorové bázi. Jedním z hlavních cílů listopadových událostí bylo prolomení informačního embarga médií ovládaných státem a požadavek na úplné a pravdivé informování. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 255 - 256)³³ 19. listopadu 1989 se utvořilo Občanské fórum vedené Václavem Havlem, bývalým disidentem a zástupcem Charty 77. Jeho požadavky byly zejména propuštění politiků a záruka občanských práv a svobod. Na Slovensku vzniklo ve stejné době politické hnutí Veřejnost proti násilí. Brzy byla v Ústavě z roku 1960 zrušena vedoucí úloha KSČ. (ibid) V prosinci 1989 rezignovala vláda vedená Ladislavem Adamcem a prezident Gustav Husák se vzdal funkce prezidenta republiky, kterým se následně stal Václav Havel.

Byly to právě širší společensko-politické změny, které odstartovaly a podporovaly radikální transformaci českého mediálního systému. Hlavním motorem změn byl přechod na liberálně demokratický režim v souladu s převládající západní neoliberální ideologií. Podle Jakubowicze (2007) byl přechod k demokracii v rámci demokratických institucí a elit jeden z nejúspěšnějších ze zemí bývalého východního bloku. V případě Československa autor identifikuje vcelku radikální reformní tendence, liberálně demokratické (či reformní komunistické) politiky, vcelku silné postavení prezidenta a relativně vysokou úroveň konkurenceschopnosti demokracie. (Jakubowicz, 2007, s. 148 - 149)

---

³²Více viz. Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011 či Končelík, Večeřa, Orság, 2010. Zde podotýkáme, že vzhledem k událostem na mezinárodní úrovni by s největší pravděpodobností ke změnám došlo stejně, ale byl to specifický způsob uplatňování opozičních aktivit, kterým se Sametová revoluce zapsala jako jeden ze silných případů pádu komunistického režimu ve východní Evropě.

³³Například Československá televize se (i po listopadových událostech) chovala podobně, jako do té doby – např. stále cenzurovala soudobé události. (Jakubowicz, 2007, s. 144)

V rámci tohoto vývoje se média měla stát institucí sloužící k vyjadřování svobody projevu a veřejným prostorem určeným k otevřeným diskuzím. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 367 - 368) Z hlediska této části analýzy mluvíme především o liberalizaci médií a jejich odstátnění, které se realizovalo jednak na úrovni vytváření nové mediální legislativy, jednak z hlediska faktického osamostatnění mediálních procesů od vlivu komunistických institucí. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 256)

V první části se zaměříme na regulaci médií v nově nastaveném systému. Tu můžeme obecně rozlišit na regulaci interní a externí, dobrovolnou a vnucenou. Za externí vnucenou regulaci lze přitom považovat veškerá legislativa, uplatňování cenzury, a nejrůznější rozhodnutí a vyjádření regulačních orgánů. Pod externí dozorčí orgány v České republice patří Rada pro rozhlasové a televizní vysílání, Rada Českého rozhlasu, Rada České televize a Rada České tiskové kanceláře. Externím regulačním orgánem je pak Rada pro rozhlasové a televizní vysílání. Jsou to volené orgány a řídí se příslušnými zákony. Tyto dozorčí a regulační orgány ovlivňují fungování médií na základě příslušných zákonů. (Burton, Jirák, 2001, s. 125 - 129)

Za interní dobrovolnou regulaci pak lze považovat například etické kodexy nejrůznějších mediálních organizací a profesních svazů. Autoregulačními orgány u nás jsou například Rada pro reklamu, profesní sdružení jako např. Syndikát novinářů ČR, FITES či Mezinárodní federace novinářů, podnikatelská sdružení jako Unie vydavatelů, Asociace reklamních agentur, Asociace komunikačních agentur, Asociace provozovatelů soukromého vysílání a mnoho dalších, včetně redakčních profesních kodexů. Tyto instituce se nezodpovídají státu, nýbrž jejím zřizovatelům a členům. (ibid)

Mediální legislativa³⁴ je v této práci analyzována z hlediska prvků, které se týkají liberalizace českého mediálního systému a jeho otevřenosti vůči externím vlivům. Jak zmiňuje Jakubowicz (2007), post-komunistické země se v rámci změny legislativy rozhodovaly mezi dvěma hlavními modely přijímání legislativy – modelem evropským a americkým. Soupeření o převahu v rámci nově přijímaných legislativ těchto zemí se odehrával i na politické úrovni. Američtí velvyslanci se snažili lobbovat u vlád zemí středovýchodní Evropy tak, aby nepřijímaly evropskou legislativu a Spojené státy tím získaly přístup na tyto trhy. Česká republika se rozhodla jít alternativou evropskou, která je

---

³⁴Na tomto místě ještě k doplnění uvádíme, že z hlediska legislativy dělíme zákonné normy upravující fungování médií na tři skupiny: vlastní mediální legislativu, zákony upravující některé aspekty chování médií či mající na ně vliv a zákony, které se ve svých důsledcích nějakým způsobem chování médií dotýkají. (ibid, s. 130)

striktnější v pravidlech vlastnictví. Má nižší limity reklamy a pravidla týkající se mediálního obsahu. (Jakubowicz, 2007, s. 188 - 189)

Legislativa mediálního systému v Československu do roku 1990 neprošla zásadními změnami. Většina mediální legislativy byla na konci 80. let totožná s tou, která byla přijata v letech 60. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 336) Do roku 1991 legislativní změny ovlivnily především tisk a tiskovou agenturu. Televize a rozhlas se významně změnily až po roce 1992.³⁵ Hlavní změnou v této oblasti (do konce roku 1991) byla transformace státního rozhlasu a televize na média veřejné služby. Na základě zákona č. 468/1991 Sb. byl vytvořen tzv. duální systém, ve kterém od té doby koexistují dohromady jak média veřejné služby, tak média soukromá, což bude detailněji popsáno níže.

Cenzura byla zrušena v březnu 1990 Zákonem č. 86/1990 Sb. (Zákon, kterým se mění a doplňuje zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích).³⁶ Tato novelizace přidává v článku 1 odstavec ve znění: „V souladu s ústavně zaručenou svobodou projevu, slova a tisku využívají občané periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků k tomu, aby jejich prostřednictvím získávali informace a veřejně vyjadřovali své názory.“ (86/1990 Sb., 1990) Zároveň zákon stanovuje, že periodický tisk mohou vydávat „československé právnické osoby, jakož i českoslovenští státní občané, kteří dosáhli věku 18 let“. (ibid)

Zrušení cenzury a otevřenost v prezentování názorů považujeme (v rámci naší práce) jako základní pilíř pro hodnocení uplatňování vlivu skrze média. Argumentujeme zde tím, že vliv, který se uplatňoval ve více než čtyřicet let dlouhém předchozím období, byl velmi silný a

---

³⁵V oblasti tisku byly hlavními zákon č. 81/1966 Sb. o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích; zákon č. 127/1968 Sb. o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků; zákon č. 180/1980 Sb. o zřízení Federálního úřadu pro tisk a informace, který zřídil nový cenzurní úřad; zákon č. 60/1988 Sb. o změnách v organizaci a působnosti ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České socialistické republiky. Ministerstvo kultury je (podle něj) "ústředním orgánem státní správy pro kulturně výchovnou činnost, umění, kulturní památky a ochranu přírody, pro věci tisku a jiných informačních prostředků včetně vydávání neperiodického tisku, dále pro provádění autorského zákona a pro výrobu a obchod v oblasti kultury.“ (60/1988 Sb., 1988) Pro rozhlas platil zákon č. 137/1948 Sb., o postátnění Československého rozhlasu a Zákon č. 17/1964 Sb., o Československém rozhlasu. Pro televizi to byl zákon č. 18/1964 Sb., o Československé televizi. Pro tiskovou kancelář se jednalo o zákon č. 123/1965 Sb., o Československé tiskové kanceláři.

³⁶Co se týče cenzury, ta byla obnovena krátce po intervenci spojené s Pražským jarem. Následný cenzurní systém (ve srovnání s předchozím) vedl k efektivnější kontrole informací vzhledem k tomu, že rozšířila odpovědnost v rámci vztahu novinář-editor-vydavatel. To vyvolalo velmi vysoký stupeň autocenzury s cílem vyhnout se sankcím. Byly však také použity předběžné postupy cenzury, jako například „mimořádná opatření“. Během zvláštních akcí, jako například výročí sovětské intervence, pracovníci z renomovaných státních orgánů vedeni Ústředním výborem KSČ, kontrolovali a opravovali všechny materiály, které měly být zveřejněny. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010)

měl své specifické a nedemokratické prvky. Liberalizace systému ovšem mohla vést k jiné formě tohoto vlivu. Mluvíme zejména o méně transparentních formách, které vzhledem k absenci větší kontroly a otevřenosti systému mohou nastat bez toho, aniž by byly očividné či konfliktní v převládající společnosti. Zároveň je podstatné zmínit, že principy svobody slova a demokratického uspořádání vzešly primárně z kodexů OSN, Evropské rady a Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě. (Jakubowicz, 2007, s. 223)

Hlavní podklad pro ustavení legislativního rámce fungování médií tvořil Ústavní zákon č. 23/1991 Sb. Podle tohoto zákona se součástí ústavy stala Listina základních práv a svobod. V článku 17 se definují politická práva takto: (1) Svoboda projevu a právo na informace jsou zaručeny., (2) Každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu., (3) Cenzura je nepřípustná., (4) Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti., (5) Státní orgány a orgány územní samosprávy jsou povinny přiměřeným způsobem poskytovat informace o své činnosti. Podmínky a provedení stanoví zákon. (23/1991 Sb., 1991)

Jedním ze základních ustavení tohoto zákona je zároveň požadavek přidat se k dalším svobodným státům světa a ctít jejich principy při zachování práva na sebeurčení.³⁷ § 2 dále uvádí, že: "Mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, Českou a Slovenskou Federativní Republikou ratifikované a vyhlášené, jsou na jejím území obecně závazné a mají přednost před zákonem." Tento logický aspekt ovšem dává přednost mezinárodnímu právu před českým. Tím zároveň přispívá k potvrzení hypotézy naší práce.

V období přelomu 90. let v Československu probíhaly spory mezi českou a slovenskou stranou o podobě budoucího mediálního systému. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 257 či Bednařík, Jiráček, Köpplová, 2011, s. 370) Zákon č. 136/1991 Sb. rozdělil působnost ve věcech tisku a jiných informačních prostředků mezi ČSFR a Českou a Slovenskou republiku. Tím se otevřel prostor pro přijímání vlastních legislativních rámců a tedy vznik národních médií

---

³⁷ „(...) vkládajíc naděje do zabezpečení těchto práv společným úsilím všech svobodných národů, vycházejíc z práva českého národa a slovenského národa na sebeurčení, připomínajíc si svůj díl odpovědnosti vůči budoucím generacím za osud veškerého života na Zemi a vyjadřujíc vůli, aby se Česká a Slovenská Federativní Republika důstojně zařadila mezi státy, jež tyto hodnoty ctí, usneslo se na této Listině základních práv a svobod.“ (23/1991 Sb., 1991)

a soukromé sféry. Na české straně vznikly v průběhu let 1991 a 1992 čtyři hlavní zákony týkající se mediálního systému. Zákon č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, zákon č. 483/1991 Sb., o České televizi a zákon č. 484/1991 Sb., o Českém rozhlasu. Na podzim roku 1992 byl přijat zákon č. 517/1992 Sb., o České tiskové kanceláři.

Zákon č. 468/1991 Sb. stanovuje, že provozovateli se mohou stát české i zahraniční právnické a fyzické osoby.³⁸ Zároveň zákon zavádí duální systém. Podle Končelíka, Večeřy a Orsága (2010, s. 260 - 261) bylo v legislativním odstátnění rozhlasu a televize a také při rozdělení na duální systém podstatné, že média veřejné služby zůstala silně závislá na politické moci, což bylo v samotném zákonu ukotveno. Výši koncesionářských poplatků tím začala stanovovat Poslanecká sněmovna, stejně jako volit Radu ČT, Čro, ČTK a RRTV, jakožto hlavní dozorcí/regulační orgány médií veřejné služby i soukromých médií, které jsou těmito zákony ustaveny.³⁹ Méně podstatné, ale stále relevantní k naší práci, je zavedení ochrany obsahu a zdroje informací, kdy „Fyzická osoba nebo právnická osoba, která se podílela na získávání nebo zpracování informací pro uveřejnění nebo uveřejněných v rozhlasovém nebo televizním vysílání, má právo odepřít soudu, jinému státnímu orgánu nebo orgánu veřejné správy poskytnutí informace o původu či obsahu těchto informací.“ (468/1991 Sb., 1991)

V této části přejdeme k analýze mediální legislativy po rozdělení Československa. Nejzákladnějšími legislativními rámci pro fungování médií v České republice se stal Ústavní zákon č. 1/1993 Sb. a Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. Oba vznikly až v rámci rozdělení Československa na Českou republiku a Slovensko a platí dodnes. Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., tedy Ústava České republiky, ve své preambuli určuje Českou republiku jako „svobodný a demokratický stát, založený na úctě k lidským právům a na zásadách občanské společnosti, jako součást rodiny evropských a světových demokracií“ a „dodržuje závazky, které pro ni

---

³⁸„(1) Provozovatelem vysílání (dále jen "provozovatel") je ten, kdo získal oprávnění k vysílání na základě zákona (dále jen "provozovatel ze zákona") nebo udělením licence podle tohoto zákona (dále jen "provozovatel s licencí") anebo registrací podle tohoto zákona (dále jen "provozovatel s registrací"). (2) Právnická osoba se může stát provozovatelem s licencí nebo provozovatelem s registrací, má-li sídlo na území České republiky a je-li zapsána v obchodním rejstříku. Nemá-li právnická osoba sídlo na území České republiky, může se stát provozovatelem s licencí nebo provozovatelem s registrací pouze k současnému, úplnému a nezměněnému šíření již vysílaných programů. (3) Fyzická osoba se může stát provozovatelem s licencí nebo provozovatelem s registrací - pouze s trvalým pobytem na území České republiky. Je-li fyzické osobě podle tohoto zákona udělena licence nebo vydáno rozhodnutí o registraci, je povinna zapsat se do obchodního rejstříku.“ (468/1991 Sb., 1991)

³⁹Toto podle zákona č. 103/1991 Sb.

vyplývají z mezinárodního práva“. (1/1993 Sb., 1993) Tento aspekt předesílá tendenci, které si v této práci budeme dále všimnout – ukotvení mezinárodního, konkrétně evropského práva do naší legislativy a jeho přednost před legislativou národní.

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. - Listina základních práv a svobod v čl. 2 ustavuje základní princip demokratických společností: „Každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá“. (2/1993 Sb, 1993) Základními politickými právy kromě práva petičního, práva na shromažďování, sdružování, práva podílet se na správě veřejných věcí a dalších, jsou stanovena podobná práva, jako v ústavním zákonu č. 23/1991 Sb.⁴⁰

Hlavními zákony, které ustavily fungování médií jako takových, byly novelizace zákonů upravující periodický tisk a televizní a rozhlasové vysílání. Jedná se o Zákon č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku (tiskový zákon) a Zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a TV vysílání (vysílací zákon). První stanovuje základní pravidla pro vydávání periodického tisku. Vydavatelem periodického tisku může být fyzická nebo právnická osoba, která ho vydává a vydavatel je zároveň zodpovědný za obsah periodického tisku a „na svůj účet a na svou odpovědnost zajišťuje jeho obsah, vydání a veřejné šíření“. (46/2000 Sb., 2000) Zároveň jsou chráněni ti, kteří obsahy tvoří. Vzhledem k tomu, že zákon zachovává ochranu zdroje a obsahu informací.⁴¹

U Zákona č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a TV vysílání je důležité podotknout, že v rámci jeho novelizací postupně zapracovával příslušné dosavadní předpisy Evropské unie⁴². (231/2001 Sb., 2001) Tyto směrnice z let 1989, 1997 a následně 2007

---

⁴⁰„(1) Svoboda projevu a právo na informace jsou zaručeny. (2) Každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu. (3) Cenzura je nepřipustná. (4) Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti. (5) Státní orgány a orgány územní samosprávy jsou povinny přiměřeným způsobem poskytovat informace o své činnosti. Podmínky a provedení stanoví zákon.“ (2/1993 Sb, 1993)

⁴¹Totožné jako v předchozím: „Fyzická osoba nebo právnická osoba, která se podílela na získávání nebo zpracování informací pro uveřejnění nebo již uveřejněných v periodickém tisku, má právo odepřít soudu, jinému státnímu orgánu nebo orgánu veřejné správy poskytnutí informace o původu či obsahu těchto informací.“. (ibid)

⁴²Konkrétně: Směrnice Rady 89/552/EHS ze dne 3. října 1989 o koordinaci některých právních a správních předpisů členských států upravujících provozování televizního vysílání; Směrnice Evropského parlamentu a Rady 97/36/ES ze dne 30. června 1997, kterou se mění směrnice Rady 89/552/EHS o koordinaci některých právních a správních předpisů členských států upravujících provozování televizního vysílání a; Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2007/65/ES ze dne 11. prosince 2007, kterou se mění směrnice Rady 89/552/EHS o koordinaci některých právních a správních předpisů členských států upravujících provozování televizního vysílání.

postupně upravovaly provozování televizního vysílání členských států Evropské unie. Tento fakt považujeme v rámci zkoumaného tématu za velmi podstatný. V zákoně se objevuje velká část aspektů, které více či méně zohledňují Evropskou unii a její fungování. Například nutnost, aby televizní vysílání bylo přijímáno v jiném členském státě Evropské unie. Současně mohou provozovatelé provozovat vysílání (za určitých podmínek) z jiných členských států EU. (ibid)

Zákon 231/2001 Sb. zároveň upevňuje zmíněné duální vysílání a pravidla udělování licencí. Dělí provozovatele na ty ze zákona a provozovatele na základě licence. Držitelem licence může být právnická či fyzická osoba a její udělení podléhá v praxi zejména volným frekvencím a kmitočtům pro jejich udělení. Držitelem licence zároveň nemohl být zahraniční subjekt, což vedlo k rozdělení na držitele licence a „výrobce“ (tedy firmu, která fakticky zajišťovala provoz televize a přinášela investice) – tím mohl být i zahraniční subjekt, což je pro kontext naší práce velmi důležité. Řízení o udělení licence není v České republice nijak striktně omezeno. Zákon dbá na obsahovou vyváženost a objektivitu:

(1) Provozovatel vysílání a provozovatel převzatého vysílání má právo vysílat programy svobodně a nezávisle. Do jejich obsahu lze zasahovat pouze na základě zákona a v jeho mezích.; (2) Provozovatel vysílání poskytuje objektivní a vyvážené informace nezbytné pro svobodné vytváření názorů. Názory nebo hodnotící komentáře musí být odděleny od informací zpravodajského charakteru.; (3) Provozovatel vysílání je povinen zajistit, aby ve zpravodajských a politicko-publicistických pořadech bylo dbáno zásad objektivity a vyváženosti a zejména, aby nebyla v celku vysílaného programu jednostranně zvýhodňována žádná politická strana nebo hnutí, popřípadě jejich názory nebo názory jednotlivých skupin veřejnosti, a to s přihlédnutím k jejich reálnému postavení v politickém a společenském životě. (231/2001 Sb., 2001)

Dále zákon upravuje vysílání společenských událostí a událostí zvýšeného zájmu veřejnosti stanovený ministerstvem. Vysílatelé v těchto případech nemohou využívat výhradní práva. Za takové události považuje převážně události prohlášené Evropskou Radou či dalšími členskými státy. „Za událost značného společenského významu se dále považuje událost, která byla za událost značného společenského významu prohlášena některým z členských států Evropských společenství (...) Za událost značného společenského významu se považuje rovněž událost, která byla za událost značného společenského významu prohlášena některým z členských států Rady Evropy a tato skutečnost byla podle mezinárodní smlouvy

stanoveným způsobem zveřejněna příslušným orgánem Rady Evropy (dále jen "událost zveřejněná orgánem Rady Evropy"). (...) Provozovatel televizního vysílání, který získal výhradní práva k vysílání události, která je předmětem zvýšeného zájmu veřejnosti (dále jen „událost zvýšeného zájmu veřejnosti“), je povinen ostatním provozovatelům televizního vysílání usazeným v členských státech Evropské unie na jejich žádost umožnit přístup k signálu přenosu nebo poskytnout záznam této události za účelem pořízení krátkého zpravodajského výňatku podle vlastního výběru do svých všeobecných zpravodajských pořadů.“ (ibid)

Celá hlava III tohoto zákona se věnuje podpoře evropské tvorby a evropské nezávislé a současné tvorby. Stanovuje se tak, že „Provozovatel televizního vysílání je povinen tam, kde je to proveditelné, vyhradit pro evropská díla nadpoloviční podíl celkového vysílacího času každého svého programu. Do celkového vysílacího času programu, z něhož se určuje podíl vysílacího času vyhrazeného pro evropská díla, se nezapočítává čas určený k vysílání zpravodajských pořadů, sportovních událostí, soutěží, teletextu, reklamy a teleshoppingu.“ (ibid)

Předchozí zjištění považujeme za velmi důležitá k naší práci. Cílem podobných kvót má být (podle Evropské Unie) vytvoření nadnárodních synergií pro podpoření evropských audiovizuálních výrobců, podpora malých a středních výrobců přes finanční a technické zázemí a zajištění jazykového a kulturního pluralismu na regionálním audiovizuálním trhu. (Jakubowicz, 2007, s. 241) Tyto aspekty ovšem mohou tvořit velmi protichůdné tendence.⁴³ Navíc, jak říká Jakubowicz (2007, s. xv), se Evropská unie snaží implementovat do svých členských (či kandidujících) zemí mediální řád, jakožto určitý protipól globalizace.⁴⁴ Je ovšem otázkou, co to znamená pro členské země, zejména ty menší a ekonomicky méně vyspělejší.

Důležitá, z hlediska regulace médií, je role Rady pro rozhlasové a televizní vysílání. Ta byla zřízena Zákonem č. 103/1992 Sb., o Radě ČR pro rozhlasové a TV vysílání, který byl následně zákonem č. 231/2001 Sb. zrušen a činnosti Rady novelizovány. RRTV je hlavním kontrolním orgánem fungování médií. Pro naši práci opět vyjímáme část, která se týká její

---

⁴³ Zároveň je důležité si uvědomit, že tyto tendence mohly být ovlivněny obavami z imperiálních tendencí velkých mocností (konkr. např. „kulturního imperialismu USA“).

⁴⁴ Například: Česká republika, tehdy ještě kandidátská země na vstup do EU, dostala v roce 2002 povolení účastnit se programu MEDIA Plus (2001 - 2005), což bylo podle Jakubiwicze (2007, s. 242) základem pro následnou zvyšující se implementaci evropských norem do českého práva.

otevřenosti vnějšímu prostředí. Z § 5, který stanovuje působení RRTV, opět jasně vyplývá nadřazenost (minimálně formální) evropského práva nad tím českým, včetně požadavku na úzkou spolupráci mezi českou RRTV a souvisejícími orgány Evropské unie i ostatních nečlenských států:

„t) provádí v případě přeshraniční spolupráce dozor a postupuje přitom podle příslušného předpisu Evropských společenství v rozsahu věcné působnosti zvláštních právních předpisů, kterými jsou promítnuty směrnice uvedené v bodě 4 přílohy k tomuto nařízení; u) spolupracuje s orgány Evropské unie a s regulačními orgány členských států Evropské unie s obdobnou věcnou působností, zejména při předávání a získávání údajů a informací stanovených zákonem, rozhodnutími vydanými na základě zákona nebo právními akty Evropské unie a plní další úkoly, které pro oblasti regulace televizního vysílání vyplývají z členství České republiky v Evropské unii; v) zabezpečuje provádění závazků vyplývajících z Evropské úmluvy o přeshraniční televizi a zastupuje Českou republiku ve Stálém výboru zřízeném podle čl. 20 Evropské úmluvy o přeshraniční televizi; w) spolupracuje v oblasti regulace televizního vysílání s příslušnými orgány států, které nejsou členskými státy Evropské unie nebo smluvními stranami Evropské úmluvy o přeshraniční televizi.“
(231/2001 Sb., 2001)

Co se týká zákonů upravujících fungování České televize a Českého rozhlasu i ty byly v první dekádě nového století novelizovány. Zákon č. 483/1991 Sb. o České televizi byl v roce 2001 novelizován Zákonem č. 39/2001 Sb. Zákon č. 484/1991 Sb. o Českém rozhlasu v roce 2002 Zákonem č. 192/2002 Sb. Tyto novelizace nebyly z obsahového hlediska pro naši práci nijak zásadní. S mediální legislativou úzce souvisí i uzákonění reklamy. Ta byla legislativně podchycena v roce 1995 Zákonem č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy. I tento zákon byl postupně novelizován a podobným způsobem, jako v předchozích případech, do něj byly implementovány prvky evropského práva.

Důležitý je i Zákon č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím. Zákon, v rámci jeho novelizací, stanovuje i povinnost poskytovat informace. Ovšem s výjimkou informací týkajících se bezpečnosti státu v případě NATO a Evropské unie: "Povinnými subjekty, které mají povinnost poskytovat informace vztahující se k jejich působnosti, jsou státní orgány, územní samosprávné celky a jejich orgány a veřejné instituce. Povinný subjekt může omezit poskytnutí informace, pokud (...) jde o informaci poskytnutou Organizací Severoatlantické smlouvy nebo Evropskou unií, která je v zájmu bezpečnosti státu, veřejné bezpečnosti nebo

ochrany práv třetích osob chráněna uvedenými původci označením "NATO UNCLASSIFIED" nebo "LIMITE" a v České republice je toto označení respektováno z důvodů plnění povinností vyplývajících pro Českou republiku z jejího členství v Organizaci Severoatlantické smlouvy nebo Evropské unii, pokud původce nedal k poskytnutí souhlas.“ (106/1999 Sb., 1999) Toto je velmi zajímavý prvek, vzhledem ke geopolitickému kontextu, který je představen dále.⁴⁵

4.2 HISTORICKÝ KONTEXT A GEOPOLITICKÉ NASTAVENÍ

Následující kapitola má za úkol nastínit hlavní historické události související se zkoumaným obdobím s cílem kontextualizovat další části analýzy. Změna světového geopolitického nastavení měla na region středovýchodní Evropy radikální vliv. V roce 1991 se změnil bipolární charakter světového uspořádání, které bylo rozděleno primárně mezi dvě mocnosti - USA a SSSR. Rozpad Sovětského svazu měl za následek jednak osvobození sovětských satelitů, jednak upevnil pozici Spojených států v mezinárodním systému. (Fiori, 2014) V Evropě bylo období po konci studené války charakterizováno rozšiřováním nadnárodních institucí a organizací. Nemluvíme jen o Evropské unii, jejíž vzestup byl jedním z hlavních pilířů přelomu tisíciletí, ale i dalších organizací jako NATO, OSN,...

Z ideologického hlediska mluvíme v regionu středovýchodní Evropy o přesunu od socialistického uspořádání (tzv. „reálného socialismu“) k principům neoliberalismu. To bylo ještě posíleno fenoménem globalizace. V rámci zmíněného vývoje se začaly vysokým tempem rozvíjet západní mocnosti, které měly tyto rámce již nastaveny. Od konce století lze čím dál silněji vnímat vzestup asijských zemí. Podstatný je i návrat silné politiky Ruska od roku 2000, kdy na post prezidenta nastoupil Vladimir Putin.

Události, které se odehrávaly v Československu do roku 1991, byly do značné míry ovlivněny interakcí mezi Sovětským svazem a Spojenými státy. Hegemonie Sovětského svazu v regionu přestala existovat s jeho rozpadem. Úpadek sovětského impéria byl patrný již od 70. let a kontinuálně se prohluboval. Z vojenského hlediska se, i přes politiku uvolňování - *détente* - v NATO a zemích Varšavské smlouvy stále zvětšovaly vojenské arzenály. (Schwartz, 1996, s. 27) Z ekonomického úhlu pohledu v tomto období soubor

---

⁴⁵ K dalším zákonům týkajícím se fungování a regulace médií můžeme zařadit ještě Zákon č. 35/1996 Sb., o dílech literárních, vědeckých a uměleckých (tzv. autorský zákon), Zákon č. 148/1998 Sb., o utajovaných skutečnostech a Zákon č. 273/1993 Sb., o audiovizí. Tyto zákony ovšem vnímáme (pro naši práci) jako okrajové. A to vzhledem k tomu, že na testování naší hypotézy nemají zásadnější vliv.

událostí jako rozpad Brettonwoodského systému, ropné krize a krize Dolaru, porážka USA ve Vietnamu a další, dle převažujícího diskurzu, oslabil pozici Spojených států v mezinárodním systému. Vzhledem k tomu, že se Spojené státy v příštím desetiletí ustavily jako nesporný světový lídr, J. L. Fiori (2004) shrnuje, že tyto události americkou ekonomickou moc ve skutečnosti neoslabily. Naopak se na tyto události dívá strategickou optikou konsolidace americké moci a posílení neoliberálních přístupů. (Fiori, 2004) Sovětský svaz na druhou stranu, oproti Spojeným státům, stále více ztrácel v ekonomické, vojenské i politické síle. (Brzezinski, 1989)

Helsinská konference v roce 1975 vedla ke sblížení zájmů jednotlivých mocností, což mělo na státy východní Evropy včetně Československa značný vliv. Na této konferenci bylo zdůrazněno odmítnutí použití vojenské síly v mezinárodním systému a stvrzena integrita a teritorium evropských států. Sovětský svaz zároveň přislíbil větší otevřenost a kooperaci se západními státy, zejména na ideové rovině. Tyto události byly motorem vzniku nejrůznějších politických i kulturních hnutí napříč vazalskými státy. Mluvíme například o vzniku polské Solidarity, v případě Československa pak skupin jako Charta 77. Jak již bylo zmíněno, tyto iniciativy podpořily aktivity proti stávajícím komunistickým režimům. Ve značné míře pomohly k vyvázání se ze sovětského vlivu. (Waissová, 2006a)

Zdůrazňujeme zde, že spolu s politickým, vojenským a ekonomickým oslabováním to byly i další aspekty (mezi nimi zjeměna ideologická stagnace), které nakonec vedly ke zhroucení Sovětského svazu a východního bloku. Rozpad komunistického režimu v Československu spojovaný s momentem Sametové revoluce, byl nenásilný. Na rozdíl od Rumunska a Jugoslávie. To lze potvrdit i Krasnerovým tvrzením, že změna v Československu proběhla z hlediska porušování suverenity v tomto období pouze prostřednictvím konvence a najímání, což není běžné pro předchozí období v zemi. (Krasner, 1999) Studená válka oficiálně skončila v září 1990, kdy Velká Británie, Francie a Spojené státy (spolu se Sovětským svazem) podepsaly mírovou smlouvu se Západním a Východním Německem. Sovětský svaz zanikl 26. prosince 1991, což přineslo konec bipolární povahy mezinárodního systému a nové geopolitické nastavení jak v regionu středovýchodní Evropy, tak v celém světě. V roce 1993 se navíc Československo rozdělilo na Českou republiku a Slovenskou republiku. Západní mocnosti pro odloučení neviděly významnější motiv. Nicméně pro ně byl pozitivní jeho mírový způsob, což pro dané země mohlo znamenat výhodu do budoucna (na rozdíl od jiných případů, jako třeba Jugoslávie). (Krejčí, 2005, s. 401 - 421)

Zapojení velkých zahraničních mocností do vývoje zemí střední a východní Evropy (a zejména Československa) bylo v tomto období značné. Konkrétně na Československo ovšem Spojené státy v průběhu studené války nekladly tak velký důraz, jako třeba na Polsko. Vztahy USA a Československa před Sametovou revolucí ovlivňovaly dva hlavní faktory. Za prvé to, že československá *lobby* v USA nebyla nijak významná. Druhým faktorem je, že česká role ve studené válce byla v globálním měřítku okrajová. Navíc bylo vnímání Spojených států v Československu velice rozporuplné. Z velké části i kvůli jejich podpoře sovětské intervence v roce 1968 a Brežněvovy doktríny. (Waissová, 2006b) Důležitým faktorem pro naši práci je, že Spojené státy podporovaly sjednocení Německa, které by patřilo pod NATO. (Gaddis, 2006) Toto bylo důležitým momentem pro pozdější rozvoj v regionu.

S událostmi kolem roku 1991 se v regionu střední a východní Evropy objevilo nové geopolitické nastavení. Jak zdůrazňuje česká politoložka Š. Waissová (2002), konec striktně bipolárního uspořádání světa vytvořil v regionu nový geopolitický prostor.⁴⁶ Rozdělená Evropa se chystala na to, že se spojí. Bývalé sovětské satelity se staly svobodnými státy s otevřenými dveřmi pro demokratický rozvoj, ekonomickou a politickou transformaci. (Waissová, 2002) Podle amerického autora Roberta Kaplana vedl pád berlínské zdi k oživení bitvy o Evropu a ne k „renesanci střední Evropy“, která podle něj nemá žádnou geografickou realitu. (Kaplan, 2012) To znamenalo, že země tohoto regionu měly připadnout buď do východní zóny vlivu (v nadvládě Ruska) nebo do západní zóny vlivu (pod taktovkou Spojených států a Anglie), což mělo záviset na vývoji a krocích sjednoceného Německa podporovaného NATO. (ibid)⁴⁷

V tomto smyslu byla brzy po rozpadu sovětské moci otevřena cesta pro novou vnitřní a vnější politiku středoevropských států.⁴⁸ Na počátku 90. let tak existovaly čtyři možnosti pro budoucí rozvoj těchto států: „Za prvé, zachování současného stavu, tj. pokračování

---

⁴⁶Viz. také Fiori (2004), který tvrdí, že zániknutí bipolárního mocenského uspořádání, které reprezentovaly dva „státy - impéria“, vystavilo svět bezprecedentní imperiální situaci. Je důležité zdůraznit, že proces, který začal měnit podobu Evropy tak, jak byla definována Vestfálským mírem, začal v 80. letech právě tam. (Hnízdo, 2002)

⁴⁷Jak Krejčí (2005) upozorňuje, rizika vojenské strategické rovnováhy mezi USA a SSSR (během studené války) byla v posledním desetiletí 20. století v mnoha případech nahrazena vnitřní nestabilitou zemí a kapitalistickou organizací světa. (Krejčí, 2005, s. 408)

⁴⁸Když se zabýváme schopností národa definovat vlastní záležitosti, bereme v úvahu Krejčího pohled na českou politickou kulturu: „politická elita nebo vojenská diplomatičtí kádři vykazují zcela nedostatečnou schopnost definovat národní zájmy. Zároveň projevují, mocenská elita a veřejnost, malou míru odhodlání bránit tyto národní zájmy v případě potřeby síly.“ (Krejčí, 2005, s. 417) To je podle autora výsledkem právě geopolitických podmínek v zemi.

přítomnosti sovětské armády ve střední Evropě a udržování stávajících institucí (NATO a Varšavská smlouva) přizpůsobené novým politickým a bezpečnostním podmínkám. Za druhé, izolační neutralita. Za třetí, rozpuštění NATO a Varšavské smlouvy a institucionalizace Konference pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (v současné době OBSE). Za čtvrté, rozšíření transatlantických institucionálních bezpečnostních struktur o východoevropské země a rozpuštění Varšavské smlouvy. (Waissová, 2006a, s. 114)

Jak uvádí Waissová (ibid), první tři možnosti byly různými aktéry odmítnuty.⁴⁹ Po pádu Sovětského svazu a rozpuštění Varšavské smlouvy, bylo hlavním cílem Československa, Polska a Maďarska zajistit svou bezpečnost. Ve hře byly především dvě možnosti. Jednou bylo vytvořit neutrální skupinu zemí, která by se nacházela mezi západní Evropou (NATO) a Ruskem.⁵⁰ To by však představovalo mnohem větší riziko, než orientace na západní Evropu, tedy takzvaná euroatlantická alternativa. (Cabada, 2006) Československo, Maďarsko a Polsko se tak otevřely komunikaci se západní Evropou a USA a předefinovaly své zájmy. (ibid)

Summit prezidentů středoevropských zemí v maďarském Visegrádě potvrdil tuto tendenci - tedy rozšíření transatlantických institucionálních bezpečnostních struktur o východoevropské země a rozpuštění Varšavské smlouvy. Československo, Polsko a Maďarsko tak v únoru 1991 podepsaly *Deklaraci o spolupráci mezi Českou a Slovenskou federativní republikou, Polskou republikou a Maďarskou republikou na cestě evropské integrace*, jako stvrzení žádosti o vstup do euroatlantického prostoru prostřednictvím připojení se k NATO a Evropské unii.⁵¹ Vytvoření Visegrádské čtyřky (V4) bylo vnímáno jako velmi důležitý stabilizační faktor v regionu střední Evropy a zároveň jako způsob, jak po pádu Sovětského svazu, zaplnit nově vytvořené geopolitické, ekonomické a bezpečnostní vakuum. (Lukášek, 2011)⁵²

---

⁴⁹První možnost byla zpochybňována mnoha sovětskými satelity, zejména Maďarskem a Československem. (Šedivý, 2001) Proti druhé a třetí variantě byly jak země bývalého Sovětského svazu, tak země NATO. (Waissová, 2006a)

⁵⁰Což bylo mimochodem do jisté míry ovlivněno myšlenkami prvního československého prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka pod pojmem tzv. „neutralizace středoevropské zóny“.

⁵¹Dokument uvádí, že: „Podobnost vývoje situace v uplynulých desetiletích stimuluje tyto tři k dosažení dohodnutých stěžejních cílů.“ Toto by znamenalo: „V plném smyslu obnovení státní suverenity, demokracie a svobody“; „likvidaci všech existujících společenských, ekonomických a duchovních pozůstatků totalitního systému“; „vybudování parlamentní demokracie, moderního právního státu, dodržování lidských práv a základních svobod“; „vytvoření moderního tržního hospodářství“; a „plné zapojení do evropského politického, hospodářského, bezpečnostního a právního systému.“ (Deklarace o spolupráci mezi Českou a Slovenskou federativní republikou, Polskou republikou a Maďarskou republikou na cestě evropské integrace, 1991)

⁵²Tato tendence byla minimálně v případě Československa zřejmá. I když byl první oficiální a ucelený

V další fázi, od roku 1991 do poloviny roku 1994, byla alternativně k bývalému RVHP vytvořena Středoevropská zóna volného obchodu (Central European Free Trade Agreement - CEFTA).⁵³ Po vnitřních politických změnách a v rámci nových vlád se země postupně zajímaly o hlubší integraci regionu. I přesto je období mezi rokem 1994 a 1998 charakterizováno obecně velmi nízkou úrovní spolupráce. Vytvořily se nové nevládní organizace a pokusy jako: *Central European Forum* a *Central European News*.⁵⁴ Po nových volbách (v roce 1998) začala další fáze středoevropské integrace, která prohloubila visegrádskou spolupráci a vyústila ve vstup České republiky, Slovenska, Polska a Maďarska k Evropské unii, jak bude rozebíráno níže. Přistoupení zemí tohoto regionu do Evropské unie ovšem, podle Waissové, vedlo k oslabení středoevropského regionalismu a k operace a tím i postupnému úpadku nových institucionálních struktur jako je například Visegrádská skupina. (Waissová, 2006b, s. 146)

Integrace V4 byla, podle Arantese (2015), velmi důležitá pro „západní hegemonii“ v celé střední a východní Evropě: „Rozlišovacím rysem západní hegemonie je koncentrace síly v mezinárodních vztazích v rukou skupiny tvořené Severní Amerikou, západní Evropou a Japonskem, pod konečným vedením Spojených států; zředění - ideologicky - této převahy ve formě uplatnění role mezinárodních subjektů, mezi nimi i OSN; a hledání legitimacy v pojmech svoboda, demokracie a ochrana lidských práv. Tradiční pojetí legální rovnosti mezi státy, suverenity a neintervence, byly v západním diskurzu odsunuty do sekundární roviny.“ (Arantes, 2015, s. 416)

---

dokument o české zahraniční politice formulován až v roce 1998, tento směr byl u nás nastaven již dříve a zdůrazňoval snahu o vstup do EU a NATO. V průběhu bylo postupně uzavíráno velké množství dvoustranných dohod se sousedními státy i velkými mocnostmi. Cílem bylo podpořit společné vztahy a mírová nastavení. (Cabada, 2006, s. 101)

⁵³Po pádu Sovětského svazu byla politická a ekonomická situace Polska, Maďarska a Československa na národní i mezinárodní úrovni velmi podobná, a to vzhledem ke kontextu ukončené studené války. Ekonomika byla ovlivněna převážně principy komunismu a tržním nastavením vztahů uvnitř RVHP, kde existovaly stagnující, vládou řízené a tržně orientované ekonomiky. V primárním a sekundárním sektoru existovaly převážně nekonkurenční státní podniky. Všechny státy se potýkaly s nízkou účinností zemědělství, zejména v Polsku. Československo trpělo těžkým průmyslem a hutnictvím. Jak již bylo zmíněno, transformace tohoto regionu probíhala ve znamení ukončování režimů tzv. „reálného socialismu“ pod přímým vojenským, politickým i ekonomickým vlivem Sovětského svazu. Bylo tedy potřeba nahradit režimy jedné strany a centralizované hospodářství liberálními institucemi a tržním hospodářstvím. Materiální pokrok těchto zemí (od pádu socialistických režimů) byl nepochybně velký. Po počátečních letech, které byly poznamenány velkými obtížemi a nejednoznačnými výsledky, dosáhly všechny stoupající tendence. (Kosinski, Parizkova, 2017)

⁵⁴Tato středoevropská iniciativa ztratila, z důvodu konfliktu na Balkáně, sílu. CEFTA selhala jako integrační hnutí, neboť se silné středoevropské ekonomiky začaly zaměřovat spíše na Evropskou unii než na nedostatečně rozvinuté ekonomiky bývalých komunistických zemí východní Evropy. (Hnízdo, 2002a) V poslední době dochází ke zvyšování konkurence mezi danými státy, z velké části v důsledku ekonomického tlaku.

Důležitým faktorem v dalším vývoji se ukázala být otázka bezpečnosti. Jak je známo, NATO své spojence hledá primárně v zemích, které se nacházejí v kontaktních zónách mezi Severoatlantskou aliancí a vnějším prostředím. Tyto zóny jsou definovány jako zóny nestability nebo politického vakua (stejně, jak je definuje výše zmíněný koncept shatterbelt). První je úsek mezi Německem a Ruskem, druhý prochází ze severní Afriky přes Blízký východ do Kašmíru. Pasivní obrana hranic členských států byla nahrazena cílem jejich obrany a stabilizace. (Krejčí, 2005, s. 428) V roce 1999 do NATO vstoupily: Česká republika, Polsko a Maďarsko. Slovensko tak učinilo v roce 2004. Země se tím vojensky spojily se západní Evropou a začaly tak přímo podléhat americké vojenské kontrole.

Vstup do NATO byl v České republice vnímán jako důležitý krok k zajištění bezpečnosti. V roce 1999 byla přijata Bezpečnostní strategie České republiky a Vojenská strategie České republiky. (Krejčí, 2005, s. 408). Bezpečnostní strategie považuje jako potenciální hrozbu státu veškeré události proti bezpečnosti v oblasti kulturní, sociální, politické, ekonomické a životního prostředí. Jejich revize v roce 2002, respektive 2003, deklarují, že Česká republika „podporuje názor, že o operacích na podporu míru, bezpečnosti a stability, by se mělo rozhodovat na základě mechanismu konzultací dohodnutého mezi NATO a EU.“ (Bezpečnostní strategie České republiky 2003, 2004, s. 12) To stejné se týkalo Organizace spojených národů. NATO zároveň v roce 1999 přijalo Strategickou koncepci Aliance, která vyhrazuje NATO právo zasahovat do vnitřních záležitostí států. To podporuje názor, že „nová strategie Severoatlantické aliance je vyjádřením snahy o rozvoj rovnováhy moci v požadovaném směru posílení hegemonické struktury globálního politického systému.“ (Krejčí, 2005, s. 428)

Do Evropské unie vstoupila Česká republika, spolu s ostatními státy V4, v roce 2004. Tím se završil hlavní cíl Visegrádské skupiny, formulovaný na počátku 90. let. Se vstupem do EU prošly země značným rozvojem produkčních, obchodních i finančních aktivit, vnější i bezpečnostní politiky. Je třeba ještě poznamenat, že všechny země regionu středovýchodní Evropy vstoupily před rokem 2004 do Rady Evropy. Česká republika se navíc (v roce 1995) stala členem Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (Maďarsko a Polsko v roce 1996 a Slovensko v roce 2000). Tento rychlý proces vytvořil podmínky pro institucionální a politickou stabilitu zemí a v širším kontextu zemím umožnil výrazně rozšířit jejich výrobní aktivity. (Holman, 2005)

Na tomto místě je potřeba zmínit velké specifikum Evropské unie, která je v rámci svého uspořádání považována za unikátní historickou jednotku, jejíž pojetí suverenity je naprosto originální a do doby integračního procesu nevídané. (Krejčí, 2005, s. 447) I přesto je dobré poznamenat, že tento proces ještě není dokončen a vykazuje velmi protichůdné tendence. Vzhledem k malému území České republiky a Slovenska a jejich zmíněným nevýhodám existuje velmi dobrý důvod pro jejich připojení k této nadnárodní instituci. I přesto je dobré uvědomit si i jiný úhel pohledu - přejímání základních norem a pravidel, které značně ovlivňují vnější i vnitřní záležitosti země. Toho jsme si mohli všimnout v předchozí části analýzy.

„Spojení přistoupení k EU s členstvím v NATO bylo zjednodušující reakcí na podobnost těchto institucí: Mají podobné členské státy, zabývají se přibližně stejnou geografickou oblastí, na jejich summitech se potkávají stejní lídři, a tak dále. Ve skutečnosti jsou však NATO a EU odlišnými organizacemi. NATO je tradičním vojenským typem mezinárodní organizace, která posiluje hranice států a vytváří konfrontační skupinu, v níž rozhodují velké mocnosti. Evropská unie je prototypem nové hospodářské, sociální a politické organizace, která rozbíjí hranice států. Její vývoj je spojen se vznikem nového politického systému.“ (Krejčí, 2005, s. 442)

Existují názory, že prohlubující se integrační proces Evropské unie by mohl rozbít vestfálské pojetí národních států, ve kterém je mezinárodní systém postaven na suverénních jednotkách nebo na mezinárodní spolupráci suverénních států. V tomto scénáři by se region střední Evropy, v případě větší transformace mezinárodního systému, mohl vzhledem k jeho geografické centralitě stát velmi atraktivním pro další světové mocnosti. Existují zároveň i názory, že hlavními činiteli tohoto vývoje byly spíše vlády Spojených států, nikoliv evropských zemí. (Moniz, 2014, s. 111)⁵⁵ Ve stejném duchu lze (podle některých autorů) polemizovat nad tím, nakolik bylo či nebylo směřování Visegrádské skupiny a realizace jejich cílů odrazem politiky euro-atlantických institucí pod vedením Spojených států, které se postupně prosazovaly ve středovýchodní Evropě a dalších oblastech bývalého sovětského vlivu. (ibid, s. 97)

---

⁵⁵Argumentem v tomto případě je, že na přelomu tisíciletí bylo, v rámci strategií vlád Billa Clintona a George W. Bushe považováno za zásadní, aby tato mocnost v regionu středovýchodní Evropy využila vakua moci, vytvořeného v důsledku nesmírné křehkosti post-sovětského Ruska, kterému vládl Boris Jelcin. Tento prostor tak měl být obsazen rozšířením hegemonie západních institucí ve všech směrech. Vlády mnoha evropských zemí byly v tomto směru často údajně opatrné, protože nechtěly otrástit svými vztahy s Ruskem, se kterým udržují značné obchodní vztahy a na kterém významně závisí v dodávkách energie. (ibid)

Z bezpečnostního hlediska byla (kolem roku 2000) situace v Evropě lepší, než kdykoli v historii. Rusko, ve srovnání s předchozím obdobím, dramaticky snížilo své vyzbrojování. Rozšiřování NATO a přijetí její nové strategie této příznivé situaci nepřispělo. (Krejčí, 2005, s. 429) Od nástupu prezidenta Ruské federace do funkce, v květnu 2000, se Vladimir Putin zaměřil na obnovu finančních a vojenských prostředků a kapacit ruského státu (i v rámci nové Vojenské doktríny Ruské federace), které byly, v období rozpadu Sovětského svazu a následné administrativy Borise Jelcina, zničeny. (Moniz, 2014, s. 110) Byla realizována řada reforem, které byly zaměřeny na uplatnění „strategie centralizace moci“. Jejimi nejviditelnějšími rysy byla právě zmíněná doktrína vojenské bezpečnosti, autonomie vůči Spojeným státům a větší kontrola trhu.” (Medeiros, 2008, s. 245)

Vztahy střeoevropských zemí s Ruskou federací jsou komplikované, ovlivněné historickými událostmi a bilaterálními problémy. Problematika rozšíření NATO byla a je jedním z důvodů problémovosti těchto vztahů. (Kosinski, Parizkova, 2017) Celkově je na počátku 21. století úloha střeoevropských zemí v zahraniční politice Ruské federace, ve srovnání s například pobaltskými státy, malá. Země V4 mají v současné době individuální vztahy s Ruskou federací. Ty jsou velmi závislé na ruském vývozu ropy a zemního plynu. (Waissová, 2002) Ruská federace začala strategické zdroje využívat jako nástroj rozšiřování moci s cílem znovuzískání vlivu a vyvíjení tlaku na bývalé sovětské zóny závislé na dodávkách. Stejně se tomu děje i ve vztahu k Evropské unii. (Kosinski, Parizkova, 2017, s. 382 - 383)

Na počátku 21. století mělo Rusko větší zájem o Německo než třeba o Českou republiku nebo Slovensko, vzhledem ke strategičnosti jeho zájmů. (Krejčí, 2005, s. 437) Jak ještě poznamenává O. Krejčí (ibid, s. 428 - 429), v případě Ruska stojí za povšimnutí, že v České republice existuje zjevná přítomnost protiruského diskurzu, který je diskutován jak v akademické, tak i neakademické oblasti, mezi politiky a veřejností. Jak doplňuje, je to výsledek tří hlavních faktorů: „a) emocionální Rusofobie, b) geopolitické představy o přirozeném sporu mezi velkými mocenskými jednotkami a c) Hungtingtonových představ o střetu civilizací – konkrétně konfliktu mezi Západní a Slovansko-ortodoxní kulturou.“ (ibid)

Jak nakonec upozorňuje Krejčí (2005), nesmíme zapomínat na velmi důležitý prvek - Evropa na počátku 21. století není vnímána jako centrální bojiště celého světa a střed konfliktů mezi zájmy velkých mocností. Hlavní osy mocenské politiky v Evropě vždy přímo mýjely Českou republiku a Slovensko (i přes strategickou pozici regionu středovýchodní

Evropy). Tyto konkrétní státy nejsou a nebyly přímo jádrem geopolitických sporů, nezávisle na jejich politické orientaci. (Krejčí, 2005, s. 399 - 401) V důsledku toho je stále důležitější otázka bezpečnosti států spolu s ekonomickými a ideologickými aspekty. Zejména pak čím dál více roste význam *soft power* (nejen komunikačních prostředků, ale i znalostí, vědy a technologií), stejně jako se zdají být stále důležitější nadnárodní instituce. (ibid)

4.3 ANALÝZA VLASTNICTVÍ A FINANCOVÁNÍ MÉDIÍ OD ROKU 1991

Transformace mediálního systému v období konce studené války nesouvisí jen s mediální legislativou (která nastavila rámce pro fungování médií v zemi) a geopolitickým kontextem zkoumaného období (který popsal vývoj v České republice, resp. Československu, v kontextu hlavních události v mezinárodním systému). Velmi podstatná je i otázka ekonomického fungování médií a vlastnických vztahů. Pro potvrzení či vyvrácení nastolené hypotézy tak zbývá analyzovat ekonomické aspekty fungování médií ve zkoumaném období v České republice. Ty považujeme za důležité i vzhledem k tomu, že zastáváme názor o rostoucí důležitosti ekonomických prvků v dnešním globalizovaném světě. (Fiori, 2014)

V rámci transformace českého hospodářství nastala změna vlastnických vztahů i v médiích. Přejít do soukromých rukou související se změnami okolo roku 1989 byl postupný a nesl s sebou vytvoření nové vlastnické struktury nezávislé na státě. Hlavním cílem privatizace médií jak těch elektronických, tak tiskovin, bylo vytvořit nový prostor pro soukromé vlastníky a pro jejich rozvoj jakožto podnikatelské aktivity. Tento proces musel jít ruku v ruce s nastavováním legislativních rámců, na což se často při samotných změnách naráželo. Vzhledem k tržnímu fungování ekonomiky a vývoji společnosti jako celku začala média čím dál více plnit (v rámci soukromého podnikání) roli zábavnou. Transformovaly se tak souběžně. Jednak ekonomický rámec fungování médií (legislativa a vznik reklamního trhu), jednak mediální obsahy, vlastnické vztahy uvnitř mediálního sektoru a transformovala se i poptávka. (Bednařík, Jiráček, Köpplová, s. 367 - 368)

Pokud budeme mluvit o periodickém tisku, v první chvíli se odstátnění dělo pomocí faktického odpoutání se od vlivu současných vydavatelů. Byla to například Komunistická strana nebo další státní aparáty a organizace. I když vlastníci zůstali ještě několik měsíců po revoluci stejní, často řídili média jejich zaměstnanci.⁵⁶ Právě tento průběh vedl k následné

---

⁵⁶To se stalo zejména v případě Mladé fronty, částečně Práva a u krajských listů. Některé politické strany (jako Lidovci a ČSS) se snažili nad svými tituly udržet kontrolu.

spontánní privatizaci, kdy se z nižších úrovní začaly utvářet akciové společnosti a další soukromé podniky. Jejich vlastníky a podílníky byli sami řadoví zaměstnanci. To bylo možné díky tomu, že k tomuto tématu ještě neexistovala patřičná legislativa. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 256 - 258)⁵⁷

U tiskovin můžeme pozorovat tři základní tendence: přeměna starých titulů, obnova titulů dříve zakázaných a nebo zakládání nových titulů. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 370) Přeměna titulů byla ve větší míře úspěšná, jelikož dala vzniknout periodikům, které v mediálním systému fungují dodnes (Mladá fronta, Rudé právo, Hospodářské noviny). (ibid) Další tendencí bylo obnovování titulů, které byly dříve zrušeny či zakázány (Lidové noviny, Právo lidu, Reportér,...) a vytváření nových periodik (Polední expres, Telegraf,...). Vzhledem k tomu, že nové tržní podmínky byly pro české prostředí velkou neznámou, většina těchto titulů prvotní období nepřežila a zanikly. Buď z nezkušenosti nových vlastníků, nebo z nedostatku finančního kapitálu. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 259)

Jak zmiňuje Jakubowicz (2007, s. 215 - 218), v případě post-komunistických zemí, nemá příliš smysl mluvit o systému „národních“ médií, a to vzhledem k probíhající internacionalizaci a integraci do celosvětových mediálních trhů. To se v post-komunistických zemích po změně režimu promítalo velmi rychle. S probíhající Evropskou integrací se v mediálním sektoru začaly státy rychle otevírat přílivu kapitálu z jiných evropských států. V tomto směru byla Česká republika viděna (spolu se Slovenskem, Maďarskem a Polskem) jako slibná příležitost pro rozsáhlé investice. To se také, vzhledem k tomu, že jde o země s největším přílivem přímých zahraničních investic v regionu, stalo.

Rostoucí průnik zahraničních vlastníků do českých tištěných médií pozorujeme viditelněji od roku 1993, což je pro naši práci velmi podstatné. Dělo se tak z počátku prostřednictvím menšinových podílů, které se postupně zvyšovaly. Největšími aktéry v tomto směru byli němečtí a švýcarští vydavatelé. (Vojtěchovská, 2009, s. 55) To se stalo například s deníkem Mladá fronta, který byl v roce 1990 převeden pod společnost MaF a.s. a následně přejmenován na Mladá fronta Dnes. Po založení společnosti MaFra a.s. Byl 48 % podíl prodán francouzskému vydavateli Robertu Hersantovi (hodnota této společnosti byla v té době okolo 20 milionů dolarů). (Čelovský, 2002, s. 32) Společně s Lidovými novinami pak

---

⁵⁷Toto byla například situace u Mladé fronty (od r. 1990 Mladá fronta Dnes) nebo Rudého práva (postupně změny názvu, od r. 1995 Právo). V případě, že si periodický tisk udržel původní vydavatel, deníky nebyly schopny reagovat na změny a ve většině případů zanikly (Svobodné slovo, Lidová demokracie, Obrana lidu, Práce,...). (ibid)

přesl deník pod německý koncern Rheinisch-Bergische Druckerei-und Verlagsgesellschaft (RBVG). Dalším příkladem vstupu německých vlastníků může být například skupina Verlagsgruppe Passau (Passauer Neue Press), která do českého prostředí vstoupila prostřednictvím Vltava-Labe-Press. U Passauer Neue Presse (PNP) skončily i regionální deníky Rudého práva. Skupina PNP si postupně, s výše zmíněnou RBVG, rozdělila český trh tištěných médií.

Většina německých vlastníků byli střední regionální vydavatelé, kteří u nás vydávali velký tisk, se kterým nicméně neměli v Německu zkušenosti. Vydávání českých deníků tak realizovali po vzoru německého tisku určeného regionálním čtenářům: „Výhodou těchto nových trhů bylo, že se jednalo o trhy nevyspělé, jejichž obyvatelé žili v naději a iluzi o vlastní důležitosti a každý projev „západní“ mediální kultury považovali za nutný a žádoucí rys demokracie.“ (Bednařík, Jiráček, Köpplová, 2011, s. 376) Tento argument považujeme za velmi významný vzhledem k tomu, že propojuje ekonomicko-ideologickou rovinu naší práce.

Další německá skupina, Verlagsgruppe Handelsblatt, byla do roku 2008 majoritním vlastníkem Economia a.s. Z časopiseckých německých vlastníků můžeme zmínit například Bauer Media (Týdenník televize, TV Revue, Rytmus života) či Burda – vydavatel lifestyleových časopisů pro zejména ženskou cílovou skupinu. Časopisy jako Květy, Vlasta, Překvapení nebo Story byly vydávány společností Sanoma Magazines (dnes Sanoma Media), s finským vlastníkem, podílem ve společnosti Stratosféra a americkým a nizozemským kapitálem. (Bednařík, Jiráček, Köpplová, 2011, s. 374 - 377) Další německý vlastník, koncern Springer Verlag, koupil v roce 1996 časopis Týden. (Čelovský, 2002, s. 38)

I přes konzervativnost českého mediálního publika začal nabývat na oblibě (byť relativní) bulvární tisk. Průkopníkem v tomto směru byl Blesk, založený v roce 1992 podle švýcarského konceptu *Blick*. Právě Blesk předznamenal další vývoj, kterým byla komercializace médií jak z hlediska obsahů, tak z hlediska marketingu. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 259 - 260) Vlastník Blesku, který je jedním z nejčtenějších deníků u nás dodnes, bylo do roku 2014 švýcarské vydavatelství Ringier, které zároveň vydávalo periodika jako Reflex, ABC, Sport a Aha! V roce 1993, mimo jiné, Ringier koupil Lidové noviny. V roce 1996 se stal jejich spolujednatel Springer Verlag. V roce 2002 Springer

prodal Lidové noviny Rigieru a brzy na to je koupila společnost RBVG. (Čelovský, 2002, s. 51 - 52)

Příloha č. 3 ukazuje vlastnické vztahy v denním tisku České republiky v roce 2001. Noviny zahraničních vydavatelů měly na českém trhu podíl 85 %:

Příloha č. 3.: Vlastnické vztahy v denním tisku České republiky v květnu 2001

Příloha 1		
Vlastnické vztahy v denním tisku České republiky ¹		
květen 2001 ²	průměrný náklad	
A. Deníky ve vlastnictví českých vydavatelů		
Právo (a. s. Borgis, Zdeněk Porybný)	207 000	
Haló noviny (Futura a. s.)	35 000	
CELKEM	242 000	
B. Deníky ve vlastnictví cizích vydavatelů		
<i>Rheinisch-Bergische Druckerei- und Verlagsgesellschaft, Düsseldorf:</i>		
Lidové noviny	96 000	
Mladá fronta Dnes	344 000	
<i>Passauer Neue Presse, Passau:</i>		
Slovo (České, Moravské)	42 000	
Zemské noviny	93 000	
Moravskoslezský (Moravský) den	30 000	
Deníky Bohemia	251 000	
z toho Východočeské	52 000	
Jihočeské	43 000	
Západočeské	58 000	
Severočeské	53 000	
Středočeské a Večerník Praha	45 000	
Moravské noviny Rovnost	39 000	
Moravské noviny Svoboda	40 000	
<i>Ringier, Zürich:</i>		
Blesk	327 000	
Sport (Čs. sport, a.s.)	63 000	
<i>Dow Jones-Handelsblatt, Düsseldorf:</i>		
Hospodářské noviny	75 000	
CELKEM	1 334 000	
A. Noviny českých vydavatelů	242 000	14,77 %
B. Noviny cizích vydavatelů	1 397 000	85,23 %
	1 639 000	100,00 %

¹ Podle časopisu Strategie.
² S výjimkou deníku Sport, který na podzim 2001 koupil švýcarský vydavatel Ringier.

Zdroj: Čelovský, 2002, s. 99

Právě koncentrace médií v rukou zahraničních vlastníků je kriticky diskutována například B. Čelovským: „O předpojatosti kapitálu svědčí např. existence více či méně rozsáhlého sociálního zákonodárství v mnohých státech, které tuto jednostrannost kapitálu vyrovnává. Ještě méně se dá předpokládat, že kapitál nezasahuje do vnitřní politiky cizích států. Majetková koncentrace byla odedávna považována za hlavního nepřítele tiskové svobody.“

(Čelovský, 2002, s. 17) V tomto období viděl Čelovský (z hlediska koncentrace tisku) hlavní problém v tom, že se tištěná média soustředila v rukou dvou velkých firem – Passauer Neue Presse s monopolem v regionálním tisku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku; a oligopol Rheinisch-Bergische Druckerei- und Verlagsgesellschaft (RBVG) v celonárodním tisku. (ibid)⁵⁸

Výše zmíněný způsob odstátnění zdola probíhal primárně u médií tištěných. U rozhlasu a televize odstátnění probíhalo jinak. Elektronická média byla v Československu odstátněna shora politickým rozhodnutím. Podle zmíněného zákona 468/1991 Sb., byla média v rámci duálního systému rozdělena jednak na média veřejné služby, jednak na média soukromá. Média veřejnoprávní služby měla fungovat podle britských a německých vzorů. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 260) Je dobré podotknout fakt, že zde existoval silný tlak ze strany některých pravicově orientovaných politiků (zejména neoliberálních), kteří znevažovali veřejnoprávní charakter médií a podporovali co nejširší vznik médií soukromých. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 378)

U médií veřejné služby je důležitým prvkem to, že mohou být přímo ovlivňována státem a jeho kontrolními orgány. Tyto orgány byly zároveň ustaveny jako jeden ze základních principů demokraticky fungujícího systému. Pro analýzu vnějšího vlivu v případě médií veřejné služby bychom museli přistoupit k analýze vnitřní politiky a elit. Této tematiky jsme se okrajově dotkli v předchozí kapitole, kde jsme zmínili, že hlavní tendence České republiky bylo spojit se se západními strukturami co nejdříve. Vzhledem k tématu naší práce se však dále zaměříme především na média soukromá.

U elektronických médií bylo první vlnou zakládání soukromých rozhlasových stanic.⁵⁹ Licence pro soukromé rozhlasové vysílání se začaly udělovat v roce 1991. Prvními byly Radio 1, Evropa 2, Vox, Bonton nebo Rubi. Prvním celoplošným soukromým rádiem bylo (v roce 1992) Radio Alfa. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 261) To začalo vysílat od roku 1993 (v roce 1999 na jeho frekvenci začalo vysílat rádio Impuls) a spolu s ním i další celoplošná stanice Frekvence 1. Evropa 2 se posléze stala také celoplošnou. Rychle se rozšiřovaly i další celoplošné stanice. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 378 - 379)

---

⁵⁸ Autor je ve své kritice na toto téma velmi přísný a ve své knize zmiňuje, že v tomto trendu vidí omezování české suverenity. Podle něj byl „státní monopol byl nahrazen monopolem cizích investorů“. (ibid, s. 46)

⁵⁹ Jak poznamenává Končelík, Večeřa a Orság (2010, s. 261), i zde vývoj předbíhal ustavování legislativy. Některé rozhlasové stanice vysílaly ilegálně ještě před přijetím legislativy (jako například Rádio Stalin a Faktor).

Vlastníkem jak Evropy 2, tak Frekvence 1 byla (do roku 2018) francouzská společnost Lagardère, která se věnuje nejen mediálnímu průmyslu, ale i dalším (jako například turismu a zbrojnímu průmyslu).

Rozvoj televizních soukromých stanic byl pomalejší. První soukromou televizí u nás byla NTV v roce 1991, která ale velmi rychle zanikla. V roce 1992 byla udělena licence televizi Premiéra. Tu vlastnila společnost FTV Premiéra a.s., ve které byl podíl zahraničního (konkrétně italského) kapitálu. Televize začala vysílat v roce 1993. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 378) Později se stala celoplošnou televizí a od roku 1997 vysílá jako televize Prima.

Zásadním momentem bylo udělení licence k vysílání TV Nova - společnosti CET 21 v roce 1993. TV Nova začala vysílat jako první celostátní soukromá televize v celé postkomunistické Evropě v roce 1994. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 261) Během jednoho roku se stala nejúspěšnějším mediálním projektem. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 378) CET 21 byla závislá na společnosti CEDC (CME), která měla majoritního akcionáře Američana Ronalda Laudera. Zároveň byla podílníkem ve společnosti ČNTS, která byla servisní společností CET 21. V rámci problémů, které nejsou jádrem naší práce, musela být společnost CME na základě arbitráže vyplacena 10 miliardami Kč a vlastníkem Novy se posléze stala společnost PPF, která Novu prodala do rukou CME. (ibid) I nadále si TV Nova udrželo primárně americké podílníky.

Vytváření soukromého mediálního sektoru bylo v České republice považováno za velmi důležité nejen vzhledem k požadovanému prohlubování neoliberálních rámců, ale už jen z prostého důvodu, že „soukromý vlastník byl chápán jako účinná obrana proti ovládnutí veřejné sféry státem“. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 369) Toto je logický argument v kontextu předcházejícího období. Rádi bychom na tomto místě zdůraznili aspekt toho, že právě soukromé vlastnictví médií s sebou může přinášet potenciálně i opačný efekt, tedy odlišné formy vlivu nejen státních aparátů, ale zejména externích aktérů.

České mediální prostředí se v první dekádě tohoto století vyznačovalo „převahou nadnárodních nebo zahraničních vlastníků, rozdělení sfér vlivu a koncentrace uvnitř jednotlivých segmentů trhu.“ (Jirák, Köpplová, 2009, s. 152) Takzvaná koncentrace vlastnictví médií může být důležitým prvkem při posuzování vlivu na konkrétní mediální sféru. Tato koncentrace vlastnictví může být horizontální, vertikální či diagonální. Podstatné

je, že se tak v dnešní době děje z velké části na mezinárodní úrovni, jakožto projev globalizace. (ibid, s. 148 - 149)

I když považujeme vlastnictví médií jako jeden z důležitých způsobů, jak mít na daná média v zemi vliv, souhlasíme zároveň s předpokladem, že samotné mediální instituce v dnešním kapitalistickém uspořádání hledají především zisk. (Burton, Jiráček, 2001, s. 94 - 96) V tomto směru bereme jejich přímé vlastnictví zahraničními subjekty jako jeden ze základních prvků podporující hypotézu naší práce. V rámci zkoumaného období se tak dělo primárně prostřednictvím německých, švýcarských a dalších evropských vlastníků držících většinové kapitály v nově ustavených soukromých subjektech vlastnících média.

Podle Splichala (2001, s. 47) bylo v roce 2001 z vedoucích českých médií v českém vlastnictví pouze deník Právo, týdeník Respekt a Česká televize a Český rozhlas. (Splichal, 2001, s. 47)⁶⁰ Média se stávala čím dál více mezinárodní ve svém rozsahu a kontrole, což zvyšovalo náchylnost a zranitelnost celého systému. (ibid) Příčiny a detailní povaha tohoto vztahu je předmětem mnoha diskuzí a její prokázání by vyžadovalo velmi komplexní studii. Pro potvrzení naší hypotézy je to ovšem dostačující. Velice zajímavé je, že ve zkoumaném období pozorujeme minoritní přísun amerických vlastníků, což by se dalo (vzhledem k předchozí geopolitické analýze) předpokládat. Příčinou v tomto případě může být výše zmíněný evropský model přijímání legislativy.

Pokud budeme přemýšlet dále, lze předpokládat, že v případě zájmu o vliv v daném médiu (a tedy společnosti) se tak bude dít prostřednictvím různých způsobů financování. Soukromý rozhlas a televize jsou v tomto směru financovány primárně z prodeje vysílacího času inzerentům - tedy z reklamy a dalších obchodních sdělení. Častým zdrojem financování jsou ovšem i nepřímé obchodní praktiky, které se dějí prostřednictvím financování konkrétních obsahů. Mohou zde být zároveň doprovodné produkty a příjmy, zejména z produkčních a výrobních aktivit. Tiskoviny mají svůj příjem jednak z prodaného nákladu, jednak z prodané reklamní plochy. (Burton, Jiráček, 2001, s. 97 - 99)

Financování médií veřejné služby probíhá odlišně: „Finančními zdroji České televize jsou zejména: a) televizní poplatky vybírané podle zvláštního právního předpisu, b) příjem z vlastní podnikatelské činnosti.“ (483/1991 Sb., 1991) a „(1) Finančními zdroji Českého rozhlasu jsou zejména: a) rozhlasové poplatky vybírané podle zvláštního právního předpisu,

---

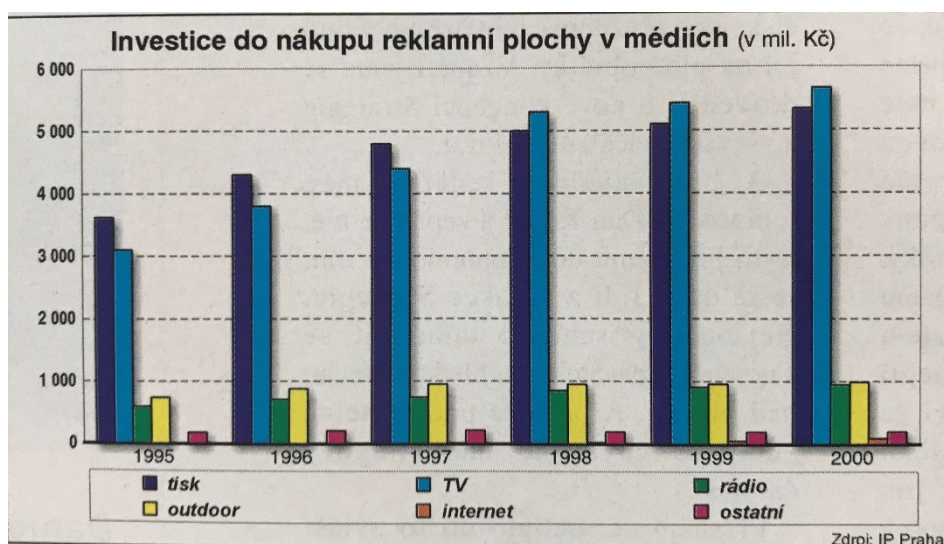
⁶⁰ V tomto případě musíme zmínit ještě ČTK.

b) příjem z vlastní podnikatelské činnosti. (2) Náklady spojené s vysíláním Českého rozhlasu podle § 3 odst. 2 hradí Česká republika ze státního rozpočtu.“ (484/1991 Sb., 1991)

Právě investice do reklamy mohou být patrným ukazatelem toho, kdo média ovlivňuje. Již zákon č. 468/1991 Sb. nespécifikuje přesně možnosti financování. Pouze uvádí v § 2, že se rozumí: „e) reklamou jakékoliv veřejné oznámení určené k podpoře podnikání nebo k dosažení jiného účinku, sledovaného zadavatelem reklamy, jemuž byl vysílací čas poskytnut za úplaty nebo za jinou protihodnotu (dále jen "reklama"); f) sponzorováním jakýkoliv příspěvek poskytnutý fyzickou nebo právnickou osobou k přímému nebo nepřímému financování pořadů za účelem propagace jména, tovární nebo obchodní známky, známky služeb, nebo postavení takové osoby.“ (468/1991 Sb.)

Rozvoj reklamního trhu byl (v případě soukromých médií) velmi důležitým prvkem, kterým se zahájila rychlá komercionalizace médií u nás. V roce 1990 byly náklady na reklamu 3 miliony Kč, o šest let později již 9 miliard a v roce 2008 30 miliard. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 368 a 381) Konkrétní ukazatele investic do reklamy mezi lety 1995 a 2000 ukazuje Příloha č. 4:

Příloha č. 4: Investice do nákupu reklamní plochy v médiích

Zdroj: Marketing & Media, 2000, 0, s. 4

V tomto směru je důležité podotknout, že hlavními inzerenty ve formujícím se reklamním českém trhu byli zahraniční a nadnárodní investoři. Jako příklad uvádíme data o investicích inzerentů v tištěných médiích (Příloha č. 5) a televizi (Příloha č. 6) z roku 2001 a 2002:

Příloha č. 5: Nejvíce inzerující značky v celostátních denících v letech 2001 a 2002

TOP 10 inzerujících značek v celostátních denících v období I–XI/02	
značka	Kč
1 T-Mobile	109 359 089
2 Eurotel	95 113 233
3 Škoda	69 620 155
4 Fischer (ck)	48 649 980
5 Tesco (obchodní dům)	47 154 445
6 Tip Sport	46 158 144
7 Oskar (sít mobilních telefonů)	45 693 927
8 Komerční banka	44 883 625
9 ATS	43 208 343
10 Česká spořitelna	37 847 105

TOP 10 inzerujících značek v celostátních denících v období I–XI/01	
značka	Kč
1 Paegas	114 730 963
2 Eurotel	91 941 485
3 Oskar (sít mobilních telefonů)	70 329 504
4 Český Telecom	61 065 248
5 Komerční banka	57 636 961
6 Tip Sport	47 344 771
7 ATS	40 350 591
8 Fischer (ck)	39 316 618
9 Škoda	38 291 375
10 Česká pojišťovna	36 060 762

Zdroj: Marketing & Media, 2003, 1 - 2, s. 28

Příloha č. 6: Inzerující značky v TV s největším počtem zásahů 12/2002 – v GRPs (Gross Rating Point, kumulovaná jednotka zásahu reklamní kampaně v cílové skupině 15+)

Značky s největším počtem zásahů	
značka	GRP's D15+
1 Rauch Happy Day	1382
2 Karlovarská Korunní	1132
3 Budějovický Budvar	921
4 Home Credit	869
5 Komerční banka	729
6 Coca Cola	663
7 Sportka Jackpot	630
8 Ariel Automat	523
9 Pilsner Urquell	515
10 Relax A_C_E	488
11 Sportka	454
12 Hamé Babice sponzor	434
13 Provident Financial	364
14 L'Oreal Plenitude Revitalift	361
15 Jim Beam	357
16 Českomoravská stavební spořitelna	357
17 Nivea Creme	326
18 Jacobs Kronung	313
19 Wobenzym	308
20 Nescafé Classic	291

Zdroj: Marketing & Media, 2003, 1 - 2, s. 25

Souhrnně lze konstatovat, že komercializace médií v českém prostředí probíhala v kontextu celkového uzpůsobování se západní optice, zejména nárokům vlastníků a inzerentů. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 382) Samotný fakt, že se média této optice přizpůsobovala (ať už jakkoliv) opět podporuje pozitivní potvrzení naší hypotézy. Zmiňujeme zde i fenomén digitalizace médií a nástup internetu. Tyto prvky, které měly a mají exponenciálně rychlý vývoj, otázku vlastnictví médií a jejich financování značně zneprůhlednily. „Ekonomiky jednotlivých států postupně, ale nepřehlédnutelně slábnou. Důležitost a možnosti mezinárodní spolupráce ve všech oblastech lidského života narůstají a hospodářská moc nadnárodních korporací – a tím i význam globálních trhů – nebývale sílí (na úkor ekonomik a trhů národních).“ (Jirák, Köpplová, 2003, s. 191)

Digitalizace v tomto směru ve značné míře změnila pracovní podmínky v mediálních organizacích (některá typická řemesla zanikla a jiná byla vytvořena), ale zároveň se spolu s ní otevřel velký prostor pro změnu samotných mediálních obsahů. Podle Večeřy, Končelíka a Orsága (2010, s. 262) se tak česká média stále více přibližovala západním vzorcům. Z obsahového hlediska prostřednictvím „zezábavňování“, z vizuálního „zabarvováním“. Nemluvě o internetu, který si postupně začal všechna média podmaňovat.

„Pokud jde o média a mediální produkci, celá poslední dekáda 20. století se odehrála ve znamení technologické konvergence komunikačních technologií založené na využití digitalizace dat, komodifikace médií (tedy mediální produkce a média sama se stala především zbožím) a komercializace mediálních obsahů (tedy jejich podřízení maximalizaci zisku). Měřeno výší výnosů ovládlo během 90. let světovou filmovou a televizní produkci, kabelové a satelitní kanály, novinová, časopisecká, knižní a hudební vydavatelství a nakladatelství, kolem pěti desítek firem. Přičemž devět největších působilo napříč všemi typy médií (Time Warner, Disney, Bertelsman, Viacom, News Corporation, Sony, TCI, NBC a Universal). Řada těchto korporací se přitom stala součástí větších průmyslových konglomerátů (např. NBC fakticky vlastní korporace General Electric). Razantní globalizace a komercializace médií vedla od 90. let ke snaze o zavedení opatření, která by alespoň v elementární míře zajišťovala podíl médií na tvorbě národní kultury a snížila rizika s užíváním médií (...) Zahraniční vojenské mise s účastí armády USA vedly od počátku 90. let 20. století ke změně strategie chování k médiím. Americké velení přešlo – pod vlivem tzv. vietnamského syndromu (...) a u vědomí úspěchu mediální politiky britské

vlády během britsko-argentinské války o Falklandy v roce 1982 – na moderní marketingové metody práce s médii (aktivní dodávání informací, servis pro novináře apod.). Tím se posílil vliv marketingových postupů na politiku.“ (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 358 - 359)

V kontextu tohoto vývoje zároveň zdůrazňujeme čím dál větší neprůhlednost v samotném vlastnictví médií. Vzhledem k tomu, že: „Kde kdysi korporace, včetně těch v komunikačním průmyslu, měly základnu v jedné zemi a šířily se světem jako vnější síla, dnes jsou čím dál více integrovány do samotné struktury společností až do bodu, kde je velmi obtížné určit jejich národní původ. V roli vlastníků, partnerů a ve strategických partnerstvích se společnostmi sídlícími v hostitelské zemi, byly strůjcem politicko-ekonomického posunu od spekulování o síle nadnárodních společností až k adresování vzniku celosvětové nadnárodní ekonomiky.“ (Mosco, 2009, s. 107)

Závěrem je dobré připomenout, že stabilita českého mediálního systému byla (po roce 1990) založena na tom, že 1) úspěch médií nebyl odvozen od jejich společenského uznání, ale rentability produkce a schopnosti generovat zisk, 2) klíčovým zdrojem investic do českých médií bylo to, že byla v rukou zahraničních vlastníků a ti nejdůležitější hráči se rekrutovali z německého prostředí a 3) média veřejné služby byla stále závislá na státu, včetně toho, jak byla vnímána. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 382) Vzhledem k událostem (zejména posledního desetiletí) je otázkou, nakolik jsou výše uvedené premisy stále platné. V českých médiích lze (v poslední době) pozorovat trend přesunu jejich vlastnictví k národním subjektům. Otázkou další analýzy by bylo detailněji pochopit tento fenomén.

Pokud se vrátíme k modelu K. Jakubowitze a D. Paletze, který popisuje tři fáze transformace mediálního systému v post-komunistických zemích (Paletz, Jakubowitz, 2003, s. 38), identifikujeme (v případě Československa) značné podobnosti i odlišnosti. První fáze proběhla v souladu s autory, tedy okamžitě se odstranily kontrolní prvky starého režimu, demonopolizovala se tištěná média a objevily se první prvky komercializace médií. Média se začala decentralizovat a specializovat. Následovala vcelku rychlá internacionalizace. S tím šlo ruku v ruce přijímání legislativních norem, které se týkaly svobody projevu a implementace demokratických prvků. To vidí Jakubowitz a Paletz až jako druhou fázi transformace. V českém prostředí toto ovšem probíhalo paralelně s první fází.

V souladu s autory následovalo prohlubování internacionalizace spojené s rostoucími prvky globalizace a koncentrace médií (což se v českém případě do roku 2004 stalo jedním z nejpodstatnějších prvků). Třetí fáze je spojená s rozvojem legislativních norem s cílem

zajištění autonomie a nezávislosti médií. To (v našem případě) nelze úplně potvrdit, vzhledem ke stále rostoucímu přijímání evropských norem do českého práva a jeho nadřazenosti. V této fázi ale můžeme s autory souhlasit v tom, že zvyšující se koncentrace začala ohrožovat dosavadní emancipaci médií (nejen z hlediska zisků, jak to vidí autoři) a technologická změna začala trh radikálně měnit. To ovšem výrazněji až v dalším období, než je definováno touto prací.

Zároveň zde ještě uvádíme, že i přes všechny výše uvedené poznatky, které ukazují směrem k potvrzení stanovené hypotézy, by bylo potřeba dalších dodatečných zkoumání. Bez nich nedokážeme hlouběji pochopit kontext onoho vlivu, který se skrze zahraniční subjekty a elementy mezinárodního práva v české legislativě ve fungování médií po roce 1990 uplatňoval. Analýza dokázala, že v České republice byl (vzhledem k politicko-ekonomickému vývoji) otevřen prostor pro externí subjekty. Tyto subjekty také daného prostoru využily (zejména z ekonomických důvodů). Vzhledem k historickému vývoji lze pracovat s předpokladem/hypotézou, že v rámci rozšiřování západních institucí do zemí regionu středovýchodní Evropy a rostoucí důležitosti tzv. soft power, byla média jedním z podpůrných prostředků těchto kroků.

Závěr

Český mediální systém prošel v rámci globálních změn spojených s rozpadem Sovětského svazu radikální transformací. Konec bipolární povahy mezinárodního systému měl za následek změnu vnitřních i vnějších, společenských, politických, ekonomických i kulturních vztahů všech států středovýchodní Evropy. Vzhledem ke geopolitickým charakteristikám České republiky, pro kterou je téměř nemožné stát jako nezávislá suverénní jednotka v mezinárodním systému, jsme v diplomové práci ověřovali základní hypotézu, že i přes změnu společenského uspořádání směrem k jeho demokratizaci a liberalizaci (se kterou souvisel i princip nezávislosti a svobody médií), externí vliv na česká média po rozpadu sovětského svazu nevytizel, pouze se změnila jeho povaha.

Zkoumání externího vlivu na média, ve výše zmíněném kontextu, je komplikované nejen z hlediska identifikace hlavních teoretických rámců, ale zejména analytických východisek. Syntéza představených teorií jak z oboru mediálních studií, tak z oboru geopolitiky, položila základ pro toto zkoumání. K zodpovězení toho zda, a jakým způsobem byl vnější vliv na naše média uplatňován, jak to bylo interním nastavením umožněno, a jaké konkrétní formy ztělesňoval, jsme použili tři hlavní kritéria: mediální legislativu, geopolitický kontext zkoumaného období a strukturu vlastnických vztahů v médiích.

Je nesporné, že politické a ekonomické změny, které uvnitř státu probíhaly, byly odvozeny od vývoje na mezinárodní úrovni. Ten umožnil rozvolňování dosavadních struktur centrální kontroly a řízení. Napomohl svržení komunistického režimu a následnému ustavení liberálních a demokratických institucí v zemi. Na druhou stranu vývoj na globální úrovni zároveň nastolil další směřování země. Tím byla integrace země do západních struktur. Prioritou byl zejména vstup do Evropské unie (která měla bývalým sovětským satelitům zajistit žádoucí rozvoj a stabilitu) a NATO (která měla zemím zajistit jejich vojenskou bezpečnost). Stát se tak vydal směrem přijímání principů demokratických společností, ustavení tržních podmínek s přílivem zahraničního kapitálu a vstup do západních mezinárodních organizací a institucí. Trend v médiích kopíroval tyto tendence. Jednalo se však spíše o samovolnou reakci na tuto situaci.

Jednou z hlavních priorit byla změna mediální legislativy a odstátnění médií. Není překvapující, že počáteční změna legislativy se soustředila zejména na otázku svobody projevu a lidských práv. Vzápětí byl ustaven duální systém médií, který rozdělval komunikační prostředky na soukromá média a média veřejné služby. Každý z nich začal

přijímat svou vlastní legislativu. Důležité jsou v tomto směru dva prvky. Jedním je ustavení nadřazenosti mezinárodního práva nad právem národním. Tento princip potvrzuje argument o omezení suverenity státu (byť stále v moderním demokratickém uspořádání). Za tvorbou legislativy totiž vždy někdo stojí. Druhým prvkem je fakt, že se do české mediální legislativy začala postupně implementovat důležitá ustanovení, která přijímala základní rámce evropské legislativy a dávala evropskému právu čím dál větší prioritu. To se týkalo nejen pravidel fungování mediálního systému, ale i samotných obsahů (jako například nařízení kvóty nadpoloviční většiny evropských děl v mediálních obsazích).

Přechod českých médií do soukromých rukou probíhal automaticky a velmi rychle se začal objevovat přísun zahraničního kapitálu. Šlo zejména o německé a další evropské vlastníky, kteří v českém prostředí viděli potenciál k navýšení svých zisků. Situace došla až do bodu, kdy byla (roku 2004) většina českých médií vlastněna zahraničními subjekty. Toto je pro naši hypotézu velmi podstatné, jelikož vnímáme vlastnictví médií jako základní předpoklad k uplatňování vlivu. Vzhledem k silné úloze Spojených států by se dala předpokládat větší přítomnost amerického kapitálu. Ta byla v českém prostředí minoritní. Může to být způsobeno přijetím evropské (ne severoamerické) legislativy, které mohlo pramenit z obav amerického „imperialismu“.

Výše popsané tendence zásadně přispěly k potvrzení hlavní hypotézy práce. Souhrnně lze konstatovat, že externí vliv na česká média byl uplatňován i v rámci nově nastaveného politicko-ekonomického uspořádání země. Vzhledem k charakteru této změny nelze konstatovat, že vliv „nevymizel“. Původní vliv zanikl a v rámci vývoje byl obratem nahrazován novými formami, které měly podstatně odlišnou povahu. Zde je důležitým prvkem převažující ideologický charakter stávajícího uspořádání. Je jasné, že demokratický neoliberální systém může těžko dopustit přímé omezování autonomie státu. To ovšem neznamená, že neexistuje. Silnou přítomnost zahraniční legislativy uvnitř státu a převahu zahraničního kapitálu v médiích vidíme jako jasné prostředky vnějšího vlivu. Avšak jsou méně přehledné, než dřívější způsoby, které známe z minulosti. Vliv má v tom případě charakter jak ekonomický, tak politický. Navíc je, na rozdíl od nedemokratických režimů, umožňován automaticky a vzhledem k absenci kontroly je možné ho uplatňovat méně transparentními způsoby. S vývojem interaktivních/nových médií je tento prvek mnohem silnější.

Tyto tendence nejsou překvapivé. V kontextu změn byla západní kultura vnímána jako důkaz demokratického směřování země. Stále ovšem zůstává otázkou, jak se tento vliv (prostřednictvím médií v zemi) projevoval v běžné praxi. To by bylo otázkou dalšího zkoumání, které by analyzovalo konkrétní projevy v médiích v návaznosti na jejich vlastnictví a dílčí události/prvky spojené s externími subjekty. Právě reflexe těchto událostí a subjektů by mohla napomoci odhalit, zda byly motivy širší než prostý zisk a rozvoj systému vstříc převažujícím tendencím. Vyžadovalo by to nejen rozsáhlou obsahovou analýzu, ale především detailnější rozpracování geopolitických, politických a ekonomických aspektů konkrétních případů.

Summary

The Czech media system has undergone radical transformation in the context of global changes associated with the collapse of the Soviet Union. The end of the bipolar nature of the international system resulted in a change in the internal and external, social, political, economic, and cultural relations of all the countries of Central and Eastern Europe. Given the geopolitical characteristics of the Czech Republic, for which it is almost impossible to become an independent sovereign unit in the international system, we examined the basic hypothesis that, despite the change of social order towards its democratization and liberalization after the collapse of the Soviet Union (with the principle of independence and freedom of the media), the external influence on the Czech media has not disappeared, only its nature has changed.

To answer whether and how the external influence on our media was applied, how was it internally enabled, and what specific forms it embodied, we used three main criteria: media legislation, the geopolitical context of the period under review, and the structure of ownership in the media. Global developments have laid a path to a further development of the country after 1991. This was the integration of the country into Western structures. Especially the accession to the European Union, NATO, among others, had priority. Thus, the state set out to adopt the principles of democratic societies, establishing market conditions with the influx of foreign capital, and entering Western international organizations and institutions. The trend in the media copied these tendencies.

One of the main priorities was to change media legislation and to remove media from state

control. Two elements are important in this respect. One is the establishment of the primacy of international law over national law. The second element is the fact that important provisions have been gradually implemented in Czech media legislation, adopting the basic frameworks of European legislation and giving European law progressively greater priority. The transfer of Czech media to private hands took place automatically and foreign capital inflows began to emerge very quickly. These were mainly German and other European owners, who saw the potential to increase their profits in the Czech environment. The situation came to the point where, in 2004, most Czech media were owned by foreign entities.

The above-described tendencies have fundamentally contributed to confirming the main hypothesis of the thesis. In summary, the external influence on the Czech media was also applied within the newly set political-economic arrangement of the country. Given the nature of this change, it cannot be stated that the influence „has not disappeared“. The original influence disappeared and in the course of development it was replaced by new forms, which were of a substantially different nature. However, this influence is less lucid than earlier ways we know from the past. Here, an important element is the prevailing ideological character of the current arrangement. Moreover, unlike undemocratic regimes, it is allowed automatically and, in the absence of control, can be applied in less transparent ways. With the development of interactive/new media, this element is much stronger.

Použitá literatura

Sekundární zdroje:

- ALTHUSSER, L.** (1971) "Ideology and Ideological State Apparatuses", *Lenin and Philosophy and other Essays*: s. 121–176. ISBN 0-902308-89-0.
- BAGDIKIAN, B. H.** (2004). *The New Media Monopoly*. Boston: Beacon Press. ISBN 978-0807061879.
- BRAMSON, L.** (1961). *The Political Context of Sociology*. Princeton: Princeton University Press. ISBN 978-0691028040.
- BRZEZINSKI, Z.** (1989). *EUA x URSS: O grande desafio*. Rio de Janeiro: Editorial Nórdica. ISBN nenalezeno.
- BEDNAŘÍK, P.; JIRÁK, J.; KÖPPLOVÁ, B.** (2011). *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3028-8.
- BURTON, G.; JIRÁK, J.** (2001). *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister & Principal. ISBN 80-85947-67-6.
- ENZENSBERGER, H.M.** (1970). "Constituents of a theory of the media", *New Left Review*, 64: 13-36. ISSN 00286060.
- CARR, E.H.** (1946) [1939]. *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*. London: Macmillan. ISBN 978-0061311222.
- CABADA, L.** (2006). Czech foreign policy – small state or middle power approach? In: CABADA, L., WAISOVA, S. (2006). *Czechoslovakia and Czech Republic in world politics*. Plzeň: Aleš Čeněk. s. 93-110. ISBN 80-7380-009-8.
- CHOMSKY, N.; HERMAN, E.** (1988). *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon Books. ISBN 9780394549262.
- CHOMSKY, N.** (2013). *Mídia: Propaganda Política e Manipulação*. São Paulo: WMF Martins Fontes. ISBN 978-85-7827-794-9.
- COHEN, S. B.** (2003). *Geopolitics of The World System*. Lanham: Rowman & Little field Publishers. ISBN 0847699072.
- COHEN, S. B.** (2008). *Geopolitics: the Geography of International Relations*. Maryland: Rowman & Littlefield. ISBN 978-0742556768.
- COX, R.W.; JACOBSON, H.K.** (1977). 'Decision making', *International Social Science*

Journal, 29 (1): 115–35. ISSN 1468-2451.

- COX, R.** (1979): “Ideologies and the New International Economic Order: Reflections on Some Recent Literature”, *International Organization*, 33 (2): s. 257-302. ISSN 15315088.
- CURRAN, J.** (2002). *Media and Power*. London: Routledge. ISBN 978-0415077408.
- ČELOVSKÝ, B.** (2002). *Konec českého tisku*. Šenov: Tilia. ISBN 80-86101-51-7.
- FIORI, J. L.** (2004). Formação, expansão e limites do pdoer global. In: FIORI, J. L. (org). (2004). *O Poder Americano*. Petrópolis: Editora Vozes. ISBN 85-326-3097-9.
- FIORI J. L.** (2014). *História, estratégia e desenvolvimento*. São Paulo: Boitempo. ISBN 978-85-7559-404-9.
- GADDIS, J. L.** (2006). *Studená válka*. Praha: Slovart. ISBN 8080851867.
- GRAMSCI, A.** (1971). *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. New York: International Publishers. ISBN 1-901843-05-X.
- GRAMSCI, A.** (1991). *Maquiavel, a Política e o Estado Moderno*. Rio de Janeiro: Civilização Brasileira. ISBN 978-8520003640.
- HARTSHORNE, R.** (1944). “The United States and the 'shatter zone' of Europe”. In: WEIGERT, H.; STEFFANSON, V. (eds.) (1944). *Compass of the World*. New York: Macmillan s. 203-214. ISBN 9780553535174.
- HENSEL, P. R., DIEHL, Paul F.** (1994). “Testing empirical propositions about shatterbelts, 1945-1976”, *Political Geography*, 13(1): s. 33-51. ISSN 0962-6298.
- HOARE, Q.; SMITH, G. N.** (1999). *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. London: ElecBook. ISBN 9780853152804.
- HNÍZDO, B.** (2002a). The Small European State and the Geopolitical Processes, In: *Czech Journal of International Relations*, 37 (1). ISSN 0323-1844.
- HNÍZDO, B.** (2002b). Geopolitická pojetí Střední Evropy. In: CABADA, L. Et al. (2002). *Perspektivy regionu Střední Evropy*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. s. 35-48. ISBN 80-7082-884-6.
- HOLMAN, R. et al.** (2005). *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha: C. H. Beck. ISBN 8071793809.
- JAKUBOWICZ, K.** (2007). *Rude Awakening: Social and Media Change in Central and Eastern Europe*. New Jersey: Hampton Press. ISBN 9781572736481.

- JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B.** (2003). *Média a společnost*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-287-4.
- JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B.** (2009). *Masová média*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-466-3.
- KAPLAN, R. D.** (2012). *The Revenge of Geography*. New York: Random House. ISBN 978-1-4000-6983-5.
- KELLY, P.** (1997). *Checkerboards & Shatterbelts: The Geopolitics of South America*. Austin: University of Texas Press. ISBN 978-0292743281.
- KISSINGER, H.** (2016). *Uspořádání světa: Státní zájmy, konflikty a mocenská rovnováha*. Praha: Prostor. ISBN 978-80-7260-335-0.
- KONČELÍK, J., VEČEŘA, P., ORSÁG, P.** (2010). *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-698-8.
- KOSINSKI, D.; PARIZKOVA, N.** (2017). O retorno do -shatterbelt- da Europa Centro-Oriental e o Grupo de Visegrad na estratégia ocidental de contenção da Rússia. *Revista da Escola de Guerra Naval (ed. Português)*, 23: s. 371-399. ISSN 1809-3191.
- KRASNER, S. D.** (1996). "Compromising Westphalia." *International Security* 20(3): s. 115-151. ISSN 0162-2889.
- KRASNER, S. D.** (1999). *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press. ISBN 978-0691007113.
- KREJČÍ, O.** (2005). *Geopolitics of the central European region: The view from Prague and Bratislava*. Bratislava: Veda. ISBN 80-224-0852-2.
- KUNDERA, M.** (1985). *Nesnesitelná lehkost bytí*. Toronto: Sixty-Eight Publishers. ISBN 0-88781-146-9.
- LEYSSENS, A.** (2008). *The Critical Theory of Robert W. Cox: Fugitive or Guru?*. New York: Palgrave Macmillan. ISBN 978-0-333-71110-1.
- LIPPMANN, W.** (2015) [1922]. *Veřejné mínění*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0939-3.
- LOMÍČEK, J.** (2014). Proměny konstrukce obrazu Sovětského Svazu v poválečném Československu. In: PAŽOUT, J. (ed.). (2014). *Informační boj o Československo/v Československu (1945-1989)*. Liberec: Ústav pro studium totalitních režimů. ISBN 978-80-87912-10-2.
- LUKÁŠEK, L.** (2011). *Visegrádská skupina a její vývoj v letech 1991-2004*. Praha:

Karolinum. ISBN 978-80-246-1859-3.

MACKINDER, H. J. (1919). *Democratic Ideals and Reality: A Study of the Politics of Reconstruction*. New York: Henry Holt. ISBN 4444000024639.

MARSHALL, P. D. (2004). *New Media Cultures*. London: Arnold. ISBN 0340806990.

MCHESENEY, R. W. (2015). *Rich Media, Poor Democracy: Communication Politics in Dubious Times*. New York: The New Press. ISBN 978-1-62097-070-6.

MCQUAIL, D. (1969). *Towards a Sociology of Mass Communication*. London: Collier-Macmillan. ISBN 0029748003.

MCQUAIL, D. (1999). *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-200-9.

MEDEIROS, C. (2008). Desenvolvimento econômico e ascensão nacional: rupturas e transições na Rússia e na China. In: FIORI, J. L.; MEDEIROS, C.; SERRANO, F. (2008). *O mito do colapso do poder americano*. Rio de Janeiro: Record. s. 173-277. ISBN 978-85-0108-526-9.

MELLO, L. (1999). *Quem tem medo da geopolítica*. São Paulo: Hucitec. ISBN 85-271-0493-8.

MONIZ BANDEIRA, L. A. (2014). *A segunda guerra fria: geopolítica e dimensão estratégica dos Estados Unidos: das rebeliões na Eurásia à África do Norte e ao Oriente Médio*. Rio de Janeiro: Civilização Brasileira. ISBN 978-85-200-1223-9.

MORAES, D., RAMONET, I., PASCUAL, S. (2013). *Mídia, Poder e Contrapoder: Da concentração monopólica à democratização da informação*. Rio de Janeiro: Boitempo. ISBN 9788575593189.

MOSCO, V. (2009). *The Political Economy of Communication*. London: Sage. ISBN 978-1-4129-4700-8.

NOELLE-NEUMANN, E. (1991). Spiral of Silence. In: GRIFFIN, E. A. (ed.) (1991). *A First Look at Communication Theory*. New York: McGraw-Hill. s. 372-384. ISBN 978-0-07-353430-5.

PALETZ, D. L.; JAKUBOWICZ, K. (eds.) (2003). *Business as Usual: Continuity and Change in Central and Eastern Europe*. New Jersey: Hampton Press. ISBN 1-57273-265-2.

POLELLE, M. R. (1999). *Raising Cartographic Consciousness: The Social and Foreign Policy Vision of Geopolitics in the Twentieth Century*. Lanham: Lexington Books.

ISBN 978-0739100110.

ROEDER, P. G. (1999). „The revolution of 1989: What have we learned?“, *Slavic Review*, 58 (4), s. 743 – 755. ISSN 0037-6779.

ROSENGREN, K. E. (2000). *Communication: An Introduction*. London: Sage. ISBN 0-8039-7837-5.

SCHWARTZ, R.A. (1996). *The Cold War reference guide : a general history and annotated chronology with selected biographies*. Jefferson: McFarland. ISBN 978-0786401734.

SPLICHAL, S. (2001). Imitative revolutions: Changes in the media and journalism in East-Central Europe. *Media Research*, 6(1), 5-18. ISSN 1330-6928.

SPYKMAN, N. (2007) [1942]. *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. New Brunswick: Transaction Publishers. ISBN 978-1412806312.

SPYKMAN, N. (1944). *The Geography of The Peace*. New York: Harcourt, Brace and Company. ISBN nenalezeno.

ŠEDIVÝ, J. (2001). *Dilema rozšiřování NATO*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů. ISBN 80-86506-17-7.

THOMPSON, J. (2004). *Média a modernita*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0652-6.

TRAMPOTA, T., VOJTĚCHOVSKÁ, M. (2010). *Metody výzkumu médií*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-683-4.

UNSTEAD, J.F. (1923). The belt of political change in Europe. *The Scottish Geographical Magazine* 34, s. 183-192. ISSN 0036-9225.

VOJTĚCHOVSKÁ, M. (2009). Česká tištěná média po dvaceti letech. In: TRAMPOTA, T. (ed). (2009). *Česká média a Evropská unie: 20 let smazávání hranic*. Metropolitní univerzita Praha: Praha. s. 54-72. ISBN 978-80-86855-50-9.

WAISSOVÁ, Š. (2002). Regionální integrace ve Střední Evropě. In: CABADA, L. Et al. (2002). *Perspektivy regionu Střední Evropy*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. p. 35-48. ISBN 80-7082-884-6.

WAISSOVÁ, Š. (2006a). Between atlanticism, anti-americanism and europeanization: Dilemmas in Czech foreign policy and the war on terrorism. In: CABADA, L., WAISSOVA, S. (2006). *Czechslovakia and Czech republic in world politics*. Plzeň:

Aleš Čeněk. s. 111-125. ISBN 80-7380-009-8.

WAISSOVÁ, Š. (2006b). Regional cooperation and integration in Central Europe. Czech republic as regional organization member. In: CABADA, L., WAISSOVA, S. (2006). *Czechslovakia and Czech republic in world politics*. Plzeň: Aleš Čeněk. ISBN 80-7380-009-8.

WALLERSTEIN, I. (1996). "The Inter-State Structure of the Modern World-System". In: BOOTH, K.; SMITH, S.; ZALEWSKI, M. (1996) *International Theory: Positivism & Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 9780511660054.

Primární zdroje:

Bezpečnostní strategie České republiky. (2004). Praha: ÚMV.

Deklarace o spolupráci mezi Českou a Slovenskou federativní republikou, Polskou republikou a Maďarskou republikou na cestě evropské integrace, 1991. Dostupné na: www.visegradgroup.eu/download.php?docID=36.

Usnesení č. 2/1993 Sb., Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky, 1993. Dostupné na: <https://zakonyprolidi.cz/cs/1993-2> .

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, 1993. Dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-1> .

Ústavní zákon č. 23/1991, kterým se uvozuje LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky, 1991. Dostupné na: <https://zakonyprolidi.cz/cs/1991-23> .

Zákon č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů (tiskový zákon), 2000. Dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-46> .

Zákon č. 60/1988 Sb., o změnách v organizaci a působnosti ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České socialistické republiky, 1988. Dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1988-60> .

Zákon č. 86/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, 1990. Dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1990-86>.

Zákon č. 106/1999 Sb., *Zákon o svobodném přístupu k informacím*, 1999. Dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-106> .

Zákon č. 231/2001 Sb., *o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů*, 2001. Dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-231> .

Zákon č. 468/1991 Sb., *o provozování rozhlasového a televizního vysílání*, 1991. Dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-468>.

Zákon č. 483/1991 Sb., *Zákon České národní rady o České televizi*, 1991. Dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-483> .

Zákon č. 484/1991 Sb., *Zákon České národní rady o Českém rozhlasu*, 1991. Dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-484> .

Teze Diplomové práce

Institut komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK Teze MAGISTERSKÉ diplomové práce	
TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT/KA:	
Příjmení a jméno diplomantky/diplomanta: Nikola Pařízková	Razítko podatelny:
Imatrikulační ročník diplomantky/diplomanta: 2014	
E-mail diplomantky/diplomanta: nik.parizkova@gmail.com	
Studijní obor/forma studia: Mediální studia/kombinované	
Předpokládaný název práce v češtině: Média a geopolitika: Pozadí fungování českých médií po roce 1991 v globálním kontextu	
Předpokládaný název práce v angličtině: Media and geopolitics: Background of the functioning of Czech media after 1991 in a global context	
Předpokládaný termín dokončení (semestr, akademický rok – vzor: ZS 2012/2013) (diplomovou práci je možné odevzdat <u>nejdříve</u> po dvou semestrech od schválení tezi) LS 2016/2017	
Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování (max. 1800 znaků): <p>Práce se zabývá fungováním médií v České republice v kontextu globálních změn po roce 1991. Česká republika se nachází v geopoliticky strategickém regionu Střední Evropy, který je často literaturou označován za „nárazník mezi Západem a Východem“. Takto ovlivněné státy jsou pod neustálým tlakem externích aktérů, kteří se snaží dosáhnout co největší převahy v mezinárodním systému. Česká republika je relevantním příkladem státu, na který je vnější vliv běžně uplatňován. To se děje prostřednictvím politických, ekonomických, vojenských i institucionálních nástrojů. Média tvoří díky své kapacitě udržovat stávající mocenské struktury významnou složku takových strategií.</p> <p>V posledních desetiletích 20. století došlo k podstatné politické a ekonomické transformaci, která přinesla změnu v rozložení moci a způsobu uplatňování mocenské převahy. S pádem komunistického režimu a rozpadem Sovětského svazu vliv vnějších aktérů na Českou republiku (Československo) nevymizel, pouze se změnila jeho povaha a struktura i co se médií týče. Český mediální systém prošel po roce 1991 značnou proměnou, která šla ruku v ruce s rostoucím rozvojem komunikačních prostředků a změnou ekonomických vztahů. Tím se pro vnější aktéry (státy a mezinárodní organizace) objevily nové nástroje uplatňování mocenského vlivu skrze média.</p> <p>Stále rostoucí potřeba interdisciplinárních studií je nesporná a téma médií jako součást strategií jednotlivých aktérů mezinárodního systému není doposud příliš zpracováno. Autorka diplomové práce se toto téma rozhodla studovat v rámci rozšíření výzkumu, který v současné době zpracovává v rámci magisterského studia na Federální Univerzitě v Rio de Janeiro v Brazílii. Tam se tématu vnějšího vlivu na média v geopolitickém kontextu věnuje na příkladu Československa ve studené válce.</p>	
Předpokládaný cíl práce, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy (max. 1800 znaků): <p>Na základě propojení poznatků z odlišných vědních disciplín má práce za cíl porozumět fenoménu vnějšího vlivu na fungování médií uvnitř určitého státu. Na příkladu České republiky, země nacházející se na pomezí podstatných sfér vlivu (euro-atlantské a euro-asijské), si práce klade za cíl porozumět fenoménu vnějšího vlivu na fungování médií uvnitř určitého státu a analyzovat, jakým způsobem mohou být média využívána jako nástroj vnější politiky.</p> <p>Ve svém výzkumu, který bude probíhat formou případové studie, si autorka položí otázku, jakým způsobem se přerozdělení sil v mezinárodním systému může promítat na fungování médií uvnitř určitého státu. Konkrétně bude pro studii sloužit případ mediálního prostředí v České republice od roku 1991. Studie se zaměří především na regulaci, vlastnictví a financování médií v Česku (spolu s jejich konkrétními projevy) v kontextu zásadních geopolitických událostí zkoumaného období. Očekává se, že tento vztah bude z velké části ovlivněn hlavními fenomény v rozvoji komunikace, jakým je například změna vlastnických vztahů, globalizace a neustálý vývoj technologií.</p>	

Hlavní hypotézou této diplomové práce je, že i přes transformaci mediálního systému po pádu Sovětského svazu, jejíž hlavními prvky byla demokratizace, liberalizace a privatizace, vliv vnějších aktérů na česká média nevyvymizel, pouze se změnila jeho povaha v návaznosti na širší geopolitická nastavení. Analyzován bude nejen vliv tradičních aktérů – Spojených Států a Ruské federace, ale také fenomén Evropské Unie a rozrůstajících se světových mocností jakou je například Čína. V potaz bude brána role mezinárodních organizací jako je NATO, OSN, MMF, i některých nevládních organizací. V práci autorka zohlední hlavní fenomény komunikace posledních desítek let jako existence nadnárodních mediálních korporací, tiskových agentur a vzestup nových médií.

Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):

1. Média a posilování mocenských struktur

První kapitola nabídne vhled do teoretických základů týkajících se oboru mediálních studií. Bude se soustředit na otázku role médií (zejména masových, ale i fenoménu tzv. „nových médií“) v různých mocenských uspořádáních. Fungování médií ve společnosti je podmíněno společenským nastavením a vzhledem k transformaci politického a ekonomického systému v Československu (České republice) na počátku 90. let se tak zaměří zejména na transformaci médií v rámci demokratizace a liberalizace státu. To úzce souvisí s dílčí úlohou médií jako prostředníka mezi centrální mocí a občany. Média totiž na základě představených teorií mohou centrální moc jednak upevňovat, jednak mohou sloužit jako komunikátor „hlasu lidu“, což je do značné míry ovlivněno tím, jaký rámec je pro jejich fungování v zemi nastaven.

1.1 Komunikace jako historicky podmíněný proces

První podkapitola bude mít za cíl zdůraznit fakt, že komunikace je historicky podmíněný proces, který jde ruku v ruce se společenskými změnami. V rámci cíle práce se bude tato část soustředit zejména na fenomény 20. a počátku 21. století je demokratizace, změna vlastnických vztahů, globalizaci, a jejich vliv na roli a fungování médií v daném státě.

1.2 Média, centrální autorita a občané

Tato podkapitola shrne složitou otázku vztahu mezi médii, centrální autoritou a občany, založenou na paradigmatu „ti kteří vládnou, chtějí ovládat a ti, kterým je vládnuto, nechtějí být ovládnuti“. Média mohou být pilířem demokratických společností i hlavním nástrojem vlivu. To je v současné době ještě zneprůhledněno fungováním mediálních korporací, které operují s ekonomickými cíli, ač stále v určitém politickém kontextu.

1.3 Média a hegemonie

V této podkapitole bude představena vize Frankfurtské školy. Detailně budou navíc představeny myšlenky autorů A. Gramsci a R. Cox, kteří vidí média jako zásadní nástroj pro zachování převládajících mocenských struktur. Pro tyto autory je pro udržení hegemonie v mezinárodním systému klíčová nejen materiální složka moci (tedy donucování), ale i konsensus podřízených skupin.

LITERATURA:

BAGDIKIAN, B.H. (2000). *The media monopoly*. Boston: Beacon Hill.

Šesté vydání klasického díla o kontrole médií v moderní společnosti popisuje digitální revoluci spolu s účinky korporativního vlastnictví médií. Popisuje také komunikační kartel v rámci Spojených států.

COLLINS, R. (2002). *Media and identity in contemporary Europe*. Bristol: Intellect Books.

CURRAN, J. (2002). *Media and Power*. London: Routledge.

CURRAN, J. (2011). *Media and Democracy*. London: Routledge.

GRAMSCI, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. New York: International Publishers.

JIRÁK, J.; KÖPPLOVÁ, B. (2003). *Média a společnost*. Praha: Portál.

THOMPSON, J. (2004). *Média a modernita*. Praha: Karolinum.

2. Česká republika jako součást geopoliticky strategického regionu

Druhá kapitola diplomové práce nabídne v rámci interdisciplinarity vhled do oboru geopolitiky. Jelikož je hlavním cílem práce analyzovat média jako nástroj moci/ovlivňování v mezinárodním systému, tato kapitola představí hlavní koncepty popisující strategickou pozici regionu středovýchodní Evropy a speciálně České republiky. Ta je popsána nesčetně klasickými i moderními geopolitickými autory, kteří se shodují na tom, že tato země tvořila a tvoří most mezi východem a západem, i přes svoji velikost a tudíž omezenou schopnost nastavovat svoji autonomii vůči externímu prostředí. To úzce souvisí s myšlenkovým proudem realistů, kteří se věnují otázce státní suverenity a jejího reálného uplatňování v dnešním systému.

2.1 Strategická pozice České republiky podle klasických autorů a koncept Shatterbelt

První část první kapitoly nabídne stručný přehled klasických autorů geopolitiky, kteří se věnují tématu Střední Evropy (Mackinder, Spykman a Haushofer a Brzezinski). Zmíněn bude koncept *Shatterbelt* popisující strategické oblasti, které jsou vnitřně fragmentovány a zároveň jsou zmítány konflikty mezi mocnostmi různých geostrategických sfér vlivu. Region, ve kterém se Česká republika nachází, je za *Shatterbelt* považován.

2.2 Česká republika: Narušení státní suverenity?

Druhá část první kapitoly bude mít za cíl diskutovat externí vlivy a státní suverenitu napříč historií České republiky. K tomu

bude sloužit pohled Stephena Krasnera, který nahlíží na státní suverenitu a autonomii jako na virtuální kategorii, která vznikla jako vedlejší produkt Westfálského systému a která je v současném mezinárodní systému reálně zřídka naplněná, zvláště co se malých států jako je Česká republika (Československo) týče.

LITERATURA:

- BRZEZINSKI, Z. (1989). *EUA x URSS: O grande desafio*. Rio de Janeiro: Editorial Nórdica.
- COHEN, S.B. (2008). *Geopolitics: the Geography of International Relations*. Maryland: Rowman & Littlefield.
- COX, R. (1979). "Ideologies and the New International Economic Order: Reflections on Some Recent Literature." *International Organization* 33(2): 257-302.
- KRASNER, Stephen D. (1999). *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press.
- MACKINDER, H.J. (1919). *Democratic Ideals and Reality: A Study of the Politics of Reconstruction*. New York: Henry Holt.
- SPYKMAN, N. (1944). *The Geography of The Peace*. New York: Harcourt, Brace and Company.

3. Pozadí českých médií po roce 1991 v globálním kontextu

Analytická část této případové studie bude mít za úkol pomoci stanovené metodologie nalézt otázku na definované cíle a potvrdit či vyvrátit zmíněnou hypotézu, že i přes radikální transformaci mediálního systému vliv vnějších aktérů na česká média nevymizel, pouze se změnila jeho povaha v návaznosti na širší geopolitická nastavení. K tomuto účelu poslouží jednak syntéza toho, jak se změnila regulace a nastavení mediálního systému v České republice (Československu) po roce 1991, jednak sumarizace změn geopolitické povahy. Propojením výše uvedených prvků by pak měla být analýza vlastnictví médií, případně jejich financování, spolu s obsahovými analýzami, které by mohly doplnit obrázek o tom, jak byly jednotlivé události v konkrétních médiích reflektovány.

3.1 Fungování a regulace médií v České republice

První část analýzy bude mít za cíl shrnout jakým způsobem se transformoval mediální systém v České republice (Československu) po rozpadu Sovětského svazu. Studovány budou hlavní fenomény jako demokratizace a liberalizace mediálního systému, spolu s hlavními ekonomickými aspekty (změna struktury vlastnictví médií a jejich financování). Zahrnut bude také aspekt rozvoje technologií a komunikačních prostředků spolu s existencí nových médií. Druhá část této podkapitoly se pak zaměří na analýzu regulace médií a toho, jaký prostor tím mohou vnější mocnosti získat pro uplatnění svého vlivu.

3.2 Historický kontext a geopolitické nastavení

Druhá podkapitola analytické části práce si klade za cíl nastínit historický kontext změny uspořádání sil v mezinárodním systému po roce 1991 a představit, jakým způsobem toto ovlivnilo Českou republiku. Zmíněn bude nejen vztah k Ruské federaci, ale také ke Spojeným Státům, aspekt Evropské unie, NATO a dalších regionálních uspořádání a mezinárodních organizací, do kterých se Česká republika zapojila s cílem zvýšit svou konkurenceschopnost v mezinárodním systému.

3.3 Analýza vlastnictví a financování médií od roku 1991

Třetí část se bude snažit postihnout hlavní trendy ve vlastnictví médií a jejich financování v České republice. Pro větší detailnost analýzy je možné soustředit se specificky na období, která jsou z geopolitického hlediska důležitá, jako například vstup do NATO, Evropské Unie a dalších.

3.4 Reflexe jednotlivých událostí

Poslední část analytické části otevírá možnost pro obsahovou analýzu konkrétních projevů, tedy toho, jakým způsobem byly jednotlivé výše zmíněné události ve vybraných médiích (výběr na základě předchozích kapitol) reflektovány.

LITERATURA:

- COMPAINÉ, B.-MAHWAH, D. (2000). *Who owns the media? Competition and Concentration in the Mass Media Industry*. Manwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- DOYLE, G. (2002). *Media ownership*. London: Sage.
- HALLIN, D.C., MANCINI, P. (2004). *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*.
- CHOMSKY, N.; HERMAN, E. (1988). *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon Books.

Vymezení podkladového materiálu (např. titul periodika a analyzované období):

Z hlediska regulace médií bude analyzována mediální legislativa v České republice z oblasti veřejného i soukromého práva týkající se tisku, rozhlasového a televizního vysílání a internetu. K otázce vlastnictví médií a jejich financování budou po sestrojení mapy vlastnictví médií (s důrazem na zahraniční subjekty operující na českém trhu po roce 1991) informace čerpány ze zdrojů vybraných mediálních skupin, médií, tiskových či PR agentur, a to prostřednictvím oficiálních dokumentů (například výročních zpráv). Posloužit mohou také internetové portály jako je All Newspapers (News and Media Sources). Konkrétní podkladový materiál k obsahové analýze bude vybrán v průběhu studie na základě předchozí analýzy.

Metody (techniky) zpracování materiálu:

Analýza regulace médií, jejich vlastnictví a financování

Kvantitativní obsahová analýza
Kvalitativní obsahová analýza

Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):

BAGDIKIAN, B.H. (2000). *The media monopoly*. Boston: Beacon Hill.

Šesté vydání klasického díla o kontrole médií v moderní společnosti popisuje digitální revoluci spolu s účinky korporativního vlastnictví médií. Popisuje také komunikační kartel v rámci Spojených států.

BRZEZINSKI, Z. (1989). *EUA x URSS: O grande desafio*. Rio de Janeiro: Editorial Nórdica.

Kniha amerického autora shrnuje geopolitický konflikt studené války a analyzuje strategie obou hlavních mocností. Spolu s tím nastiňuje další možný vývoj v globálním kontextu.

COHEN, S.B. (2008). *Geopolitics: the Geography of International Relations*. Maryland: Rowman & Littlefield.

Kniha amerického geografa zkoumá nedávné změny v mezinárodním systému způsobené ideologickými a ekonomickými silami a jejich geografický vliv na zahraniční politiku a mezinárodní vztahy.

COLLINS, R. (2002). *Media and identity in contemporary Europe*. Bristol: Intellect Books.

Kniha se zaměřuje na technologické změny a jejich dopad na kulturní a politické identity, role kulturních odvětví v "New Economy" a vliv evropské integrace na státní instituce.

COMPAINE, B.-MAHWAH, D. (2000). *Who owns the media? Competition and Concentration in the Mass Media Industry*. Manwah: Lawrence Erlbaum Associates.

Kniha zkoumá fenomén vlastnictví médií v současném společenském nastavení, které čím dál více tíhne ke koncentraci vlastnictví spolu s nadnárodními mediálními korporacemi a digitalizací médií.

COX, R. (1979). "Ideologies and the New International Economic Order: Reflections on Some Recent Literature." *International Organization* 33(2): 257-302.

Autor ve svém článku představuje náhled dosavadní literatury na tzv. „New International Economic Order“ a diskutuje téma z pohledu kritické teorie.

CURRAN, J. (2002). *Media and Power*. London: Routledge.

Kniha se zabývá třemi hlavními prvky vztahu mezi médií a společností: jakou moc média mají, kdo je kontroluje a jaký je vztah mezi médií a mocí ve společnosti.

CURRAN, J. (2011). *Media and Democracy*. London: Routledge.

Kniha řeší téma médií v demokratických společnostech. Konkrétně řeší toto téma ve vztahu k teoriím demokracie, k technologiím a k vývoji mediálního výzkumu.

DOYLE, G. (2002). *Media ownership*. London: Sage.

Autor se v knize věnuje tématu ekonomické a politické konvergence a koncentrace médií ve Velké Británii a evropských státech.

HALLIN, D.C., MANCINI, P. (2004). *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

V návaznosti na průzkum mediálních institucí v osmnácti západoevropských a severoamerických demokraciích, autoři v knize identifikují hlavní odlišnosti v mediálních systémech.

CHOMSKY, N.; HERMAN, E. (1988). *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon Books.

Autoři v této knize nastiňují propagandistický model médií a aplikují ho na studii komunikačních prostředků ve Spojených Státech.

GRAMSCI, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. New York: International Publishers.

Spisy tohoto klasického marxistického autora o historii, kultuře, politice a filozofii, zmiňující problematiku marxismu, Machiavelliho a státní a občanské společnosti.

JIRÁK, J.; KÖPPOVÁ, B. (2003). *Média a společnost*. Praha: Portál.

Souhrnná publikace z oboru mediálních studií, která představuje ucelený náhled na hlavní teorie a směry v tomto oboru.

KRASNER, Stephen D. (1999). *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press. Autor ve své knize studuje fenomén státní suverenity a tvrdí, že ta je v mezinárodním systému spíše abstraktním pojmem a není často reálně dodržována.

MACKINDER, H.J. (1919). *Democratic Ideals and Reality: A Study of the Politics of Reconstruction*. New York: Henry Holt.

Klasické dílo tohoto autora reflektuje první světovou válku v geopolitickém kontextu. Konkrétně se zaměřuje na rozložení moci v systému v návaznosti na geografické podmínky.

SPYKMAN, N. (1944). *The Geography of The Peace*. New York: Harcourt, Brace and Company.

Jedna z hlavních knih tohoto klasického geopolitického autora, který popisuje, jakým způsobem může mít geografické rozdělení vliv na události v mezinárodním systému.

THOMPSON, J. (2004). *Média a modernita*. Praha: Karolinum.

Kniha britského autora analyzuje roli komunikačních prostředků při formování moderních společností a hlavní sociální metody nových forem komunikace.

Diplomové a disertační práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)

BENDLOVÁ, Eva. *Zobrazování komerční sféry v českém denním tisku po roce 1989*. Praha, Univerzita Karlova, 2014. Vedoucí diplomové práce PhDr. Lenka Vochocová, Ph.D.

BERNARDYOVÁ, Kateřina. *Formy vlastnictví zpravodajských agentur ve vybraných zemích EU*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, 2013. Vedoucí diplomové práce PhDr. Ludmila Trunečková.

KULHÁNKOVÁ, Anna. *Role nových médií v politice*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2015. Vedoucí práce PhDr. Josef Straceny, CSc.

KYJONKOVÁ, Petra. *Rozkladné mediální technologie – teorie a aplikace na české mediální prostředí*. Rigorózní práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2010. 95 s. Vedoucí rigorózní práce Prof. PhDr. Jan Jiráček, Ph.D.

MACHKOVÁ, Marta. *Mediální trh v České republice v kontextu současného hospodářského vývoje*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, 2011. Vedoucí diplomové práce PhDr. Lenka Vochocová.

PRŮCHA, Jaroslav. *Přístup ekonomických analytiků do agenturního zpravodajství ČTK a denního tisku*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2011. Vedoucí práce Tomáš Trampota.

RYŠÁNKOVÁ, Irena. *Etický kodex médií EU*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, 2011. Vedoucí diplomové práce Prof. Jan Jiráček, Ph. D.

STŘELCOVÁ, Alexandra. *Vliv public relations na česká média po roce 1989*. Diplomová práce (Mgr.) Praha: Univerzita Karlova, 2012. Vedoucí diplomové práce PhDr. Tomáš Trampota, Ph.D.

ŠIŠLÁKOVÁ, Hana. *Mocenské aspekty sociálních médií v postmodernej době*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, 2010. Vedoucí diplomové práce Mgr. Jan Balon, Ph.D.

ŠTORKÁNOVÁ, Anna. *Soukromé tiskové agentury na českém mediálním trhu po roce 1989 se zaměřením na Mediafax*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2010. Vedoucí práce Ludmila Trunečková.

VOJTĚCH, Adam. *Regulace médií a její reprezentace v českém tisku v letech 1991– 2011*. Praha: Univerzita Karlova, 2013. Vedoucí diplomové práce PhDr. Tomáš Trampota, Ph.D.

Datum / Podpis studenta/ky

.....

TUTO ČÁST VYPLŇUJE PEDAGOG/PEDAGOŽKA:	
Doporučení k tématu, struktuře a technice zpracování materiálu:	
Případné doporučení dalších titulů literatury předepsané ke zpracování tématu:	
Potvrzuji, že výše uvedené teze jsem s jejich autorem/kou konzultoval(a) a že téma odpovídá mému oborovému zaměření a oblasti odborné práce, kterou na FSV UK vykonávám.	
Souhlasím s tím, že budu vedoucí(m) této práce.	
Příjmení a jméno pedagožky/pedagoga	..... Datum / Podpis pedagožky/pedagoga

TEZE JE NUTNO ODEVZDAT **VYTIŠTĚNÉ, PODEPSANÉ** A VE **DVOU** VYHOTOVENÍCH DO TERMÍNU UVEDENÉHO V HARMONOGRAMU PŘÍSLUŠNÉHO AKADEMICKÉHO ROKU, A TO PROSTŘEDNICTVÍM PODATELNY FSV UK. PŘIJATÉ TEZE JE NUTNÉ SI **VYZVEDNOUT** V SEKRETARIÁTU PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY A **NECHAT VEVÁZAT** DO OBOU VÝTISKŮ DIPLOMOVÉ PRÁCE.

TEZE NA IKSŽ SCHVALUJE VEDOUcí PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Mackinderův „cordonne sannitaire“ (obrázek)

Příloha č. 2: Spykmanův *Rimland* a Mackinderův *Inner Crescent* (obrázek)

Příloha č. 3: Vlastnické vztahy v denním tisku České republiky v květnu 2001 (tabulka)

Příloha č. 4: Investice do nákupu reklamní plochy v médiích (graf)

Příloha č. 5: Nejvíce inzerující značky v celostátních denících v letech 2001 a 2002
(tabulka)

Příloha č. 6: Inzerující značky v TV s největším počtem zásahů 12/2002 – v GRPs (Gross Rating Point, kumulovaná jednotka zásahu reklamní kampaně v cílové skupině 15+)
(tabulka)